B.P. HASDEU

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

TOMUL III

ISTORIA LIMBEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEICU HASDEU

PARTEA I

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ

Ediție îngrijită și note
de
G. MIHĂILĂ

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI — 1984

B. P. HASDEU

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A ARCHIVELOR STATULUĬ

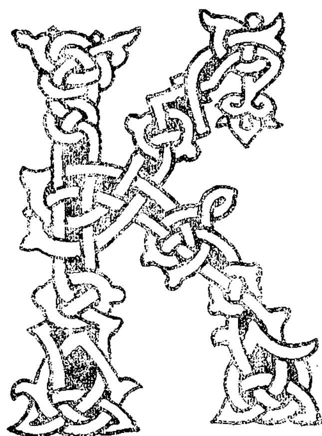
Publicațiunĭ istorico-filologice

LIMBA ROMÂNĂ VORBITA

INTRE

1550—1600

TOMUL III.

ꙋвѣнте

дє бътрѫни

ISTORIA
LIMBEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEICU-HASDEU.

PARTEA I.
PRINCIPIE DE LINGUISTICA

BUCURESCI
NOUA TYPOGRAFIĂ NAŢIONALĂ, DIRECTOR STEFAN RASIDESCU.
— 15 STRADA ACADEMIEI 15. —
1881

B. PETRICEICU HASDEU

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ

CA

INTRODUCERE LA „ISTORIA LIMBEI ROMÂNE"

Denn so wundervoll ist in der Sprache die Individualisierung innerhalb der allgemeinen Uebereinstimmung, dass man eben so richtig sagen kann, dass das ganze Menschengeschlecht nur eine Sprache, als dass jeder Mensch eine besondere besitzt. Unter den durch nähere Analogien verbundenen Sprachähnlichkeiten aber zeichnet sich vor allen die aus Stammverwandtschaft der Nationen entstehende aus...*

W. v. HUMBOLDT

* „Individualizarea pe fondul concordanţelor generale este atît de admirabilă, încît se poate afirma mai curînd că întreaga omenire vorbeşte aceeaşi limbă, decît că fiecare om are o limbă a sa. Dintre similitudinile lingvistice bazate pe analogii mai intime se evidenţiază, în special, cea decurgînd din înrudirea genealogică a naţiunilor" *(n. ed.)*.

VII [PREFAȚĂ]

În cestiuni de o natură socială, soluțiunea atinge totdeauna pînă la un punct deprinderile noastre, interesele, amorul propriu sau vanitatea, dorințele și tendințele, fel de fel de coarde individuale sau colective, cari zbîrnîie mai lesne prin emoțiune decît prin rațiune. De aci dificultatea nu numai de a constata adevărul, dar mai mult încă de a face pe ceilalți să-l înțeleagă și să-l primească.

Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri emoționale în loc de cele raționale. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu mama, de unde ea se și numește „limbă *maternă*“, expresiune sublimă, necunoscută anticității, născută în Italia din veacul de mijloc și pe care de la gintea latină au împrumutat-o apoi germanii[1]. Zicînd aceasta, iată că eu însumi, ca român, simțesc o caldă emoțiune. A o birui pe deplin, a o supune rațiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie.

VIII Momentul cel mai priincios pentru constatarea, înțelegerea | și primirea adevărului este acela cînd o cestiune socială a fost deja exagerată în două direcțiuni opuse: căci numai atunci emoțiunea, izbită prin antiteză, se sperie de extreme, se oprește cu nedomerire, recheamă ea însăși ajutorul rațiunii.

Un asemenea moment a sosit pentru graiul român.

* * *

Nu e aci vorba de limba literară, și cu atît mai puțin de limba științifică în specie.

Națiunea română a făcut într-un scurt interval nește pași atît de mari și atît de iuți pe calea progresului general, încît, cercul său de cugetare lărgindu-se peste măsură, literatura la noi și mai ales știința se văd silite vrînd-nevrînd a căuta din afară un arsenal de expresiuni, pe cari nu le află de loc sau nu le găsesc după plac în graiul poporului. Acel arsenal ni-l procură latina și limbile romanice, de cari ne leagă gintea, curentul de aspirațiuni, însăși proveninţa culturei noastre actuale.

Această procedură de a forma o limbă literară comună tuturor românilor o indicase cel întîi, pe la finea secolului trecut, bănățeanul Paul Iorgovici, a cărui carte, pe o scară modestă, este pentru noi, cu tot dreptul,

[1] Cfr. Steinthal, *Von der Liebe zur Muttersprache*, în *Gesammelte kleine Schriften*, Berlin, 1880, p. 100: „*Auch sind nicht die Deutschen die Schöpfer des Wortes Muttersprache, sondern die Italiener*“.

ceva ca a lui Dante „De vulgari eloquio", pentru limba literară a Italiei[2]. Heliade n-a făcut în Muntenia decît a aplica și a propaga ideele lui Iorgovici. Tot așa Asachi în Moldova.

Orice s-ar face, orice s-ar zice, literatura română, mai cu seamă cea științifică, și-a croit deja o limbă, pe care o înavuțește și o va înavuți mereu, nu cu elemente slavice, maghiare, turce etc., ci numai cu elemente latine. Dacă latinitatea nutrește într-un mod aproape exclusiv limba literară engleză, deși germanică în fond, apoi cu cît mai vîrtos ea nu poate a nu fi unica sorginte firească pentru limba literară română.

Nu aceasta însă, repetăm încă o dată, ne preocupă în cazul | de față; IX
nu literatura și nu actualitatea sau viitorul, ci numai graiul poporan în dezvoltarea lui istorică, în înlănțuirea cea nemeșteșugită a fenomenelor ce-l caracteriză de la naștere și pînă astăzi, în toate cîte constituie individualitatea lui bine definită în sînul familiei linguistice neolatine și-n concertul limbilor în genere.

* * *

Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datoresc unei pleiade de ardeleni: Șincai, Samuil Micu, Petru Maior, a cărora mărime trebui măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deștepta naționalitatea română, a o deștepta cu orice preț. *„Sînteți fii ai Romei!"*, au strigat ei: și românul, zguduit din somn, s-a pus pe gînduri.

În acest chip s-a plăsmuit la noi și a crescut treptat pînă la un *non plus ultra* o direcțiune unilaterală în sensul latin. Toate elementele limbei române sînt latine și numai latine. Se știe că Lexiconul Budan de la 1825, a cărui partea etimologică este opera lui Petru Maior, trage pe turcul *alai* din latinul *aula*; pe slavicul *becisnic* din latinul *imbecillis*, pe albanezul *brad* [1] din latinul *abies*, *brînză* din *prandium*, *bardă* din *dolabra*, *ceas* din *caedo* etc.

Această școală a produs doi bărbați de-naintea cărora cată să se-nchine toți românii: Cipar și Laurian. Cipar a supus cel întîi unui studiu critic vechile texturi române. Laurian, pe de altă parte, a presimțit, înainte de somități occidentale, două dintre pîrghiele cele fundamentale ale linguisticei contimpurane: ne-ntrerupta continuitate dialectală și reconstrucțiunea prototipurilor. Cînd el zice că dialectul sard unește Italia cu Spania, dialectul piemontez pe Italia cu Francia, iar dialectul sicilian pe Italia cu România; cînd el reconstruiește apoi pentru „Tatăl nostru" românesc de astăzi trei tipuri succesive anterioare, cari îl leagă cu „Pater noster" latin; procedura poate fi necorectă, dar ideea — dezvol|tată mai tîrziu, de Schleicher, de Schuchardt, de Ascoli — e roditoare X
și adevărat științifică[3].

Și totuși această școală, pe care o justificau împregiurările nașterii sale și latinitatea cea reală a limbei române, trebuia să cază prin exces.

* * *

Cealaltă direcțiune unilaterală, într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofob, o reprezintă mai cu seamă Cihac în tomul II din „Dictionnaire d'étymologie daco-romane", căci în tomul I el se ținea cam incolor [2].

---

[2] Iorgovici, *Observații de limba rumânească*, Buda, 1799, p. 77—9.

[3] Laurian, *Tentamen criticum*, Viennae, 1840, p. LVII—LVIII.

Cihac a lucrat vreo zece ani, răsfoind tot felul de vocabulare, pentru ca să ne dea la urma urmelor un volum de peste 800 de pagine, în care să tinză a dovedi că:

1° Limba română cuprinde în sine de două ori mai multe cuvinte slavice decît latine, cari sînt deopotrivă la număr cu cele turce [3].

2° Elementul latin e atît de proaspăt la noi, încît în Evul mediu, pe cînd românii făcuseră cunoștință cu slavii: *„on est tenté de croire que l'élément latin n'était pas encore entré de ce temps-là dans la chair et le sang de la nation"*[4].

3° Afară de elemente slavice, turce, neogrece, maghiare și prea puține albaneze [4], adecă cinci categorie peste tot, ba chiar numai patru, fiindcă, după Cihac: *„l'albanais ne nous a donné directement qu'un très petit nombre de vocables*, et même ces mots ne sont pas d'origine albanaise"[5], nu există în graiul român absolutamente nici un alt ingredient străin.

4° Elementele slavice, cari constituie jumătatea limbei române după Cihac, au început a se introduce la noi anume de atunci cînd: *„ les Roumains ont été christianisés par les Slovènes"* [6], prin urmare cel mult în secolul IX.

XI 5° Nu se află nici o vorbă, dar n i c i u n a, pe care slavii și ceilalți vecini s-o fi luat de la români, ci pe toate le-au primit numai românii de la vecini și mai ales de la slavi, cărora noi le datorim pînă și pe *Traian !* [7]

Din toate acestea rezultă, fără ca Cihac să ne-o spună într-un mod expres, cum că de la Traian pînă la Ciril și Metodiu românii nu vorbeau aproape nici o limbă, fiind un popor m u t, căci latina *„n'était pas encore entré dans la chair et le sang de la nation"*, turcii și ungurii nu se arătaseră încă, iar slavii nu se apucară a ne creștina.

De aci mai rezultă încă, și Cihac ne-o spune el însuși cu o fragedă candoare, cum că vorbele române cele eminamente creștine ca: *biserică* = lat. *basilica*, *botez* = lat. *baptizo*, *duminica* = lat. *dominica*, *păresimi* = lat. *quadragesima*, *cruce* = lat. *crux* etc. nu ne-au venit de la romani, ci: *„sont venus, sans aucun doute, d'une source gréco-latine du Moyen-Âge"*[8].

Lui Cihac, ce e drept, îi scapă într-un loc de a zice că: *„elementul latin formează, fără îndoială,* **substanța** *limbei române"* [9], și pe „substanța" el chiar o subliniază; dar ce fel de *substanță* poate fi aceea, care în curs de o p t s e c o l i, de la colonizarea romană a Daciei pînă la apostolatul slavilor, „nu intrase în carnea și-n sîngele națiunii" !

După Cihac, afară de sfera curat lexică, elementul slavic „preponderează", la români în sufixuri, în nomenclatura locală, în terminologia botanică, în „forma interioară a limbei" ; mai adăogîndu-se că poezia noastră poporană e slavică de sus pînă jos: *„par le langage, le sujet, la forme"*[10].

Cu alte cuvinte, dacă teoria lui Cihac poate fi înțeleasă într-un fel și dacă o înțelege măcar el însuși, apoi numai doară în acel sens că limba română este un *dialect neoslavic.*

* * *

---

4 C i h a c, *Dict.*, II, p. IX—X.

5 *Ibidem*, p. XIII.

6 *Ibidem*, p. IX.

7 *Ibidem*, p. 423. Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 303—6.

8 C i h a c, *Dict.*, II, p. XIII.

9 *Ibidem*, p. VIII.

10 *Ibidem*, p. IX.

Ca metodă, Cihac este inferior Lexiconului Budan de la 1825. XII
Petru Maior are grijă, cel puțin, de a arăta, chiar în capul operei sale, diferitele tranzițiuni fonetice, prin cari poate sau trebui să treacă un cuvînt latin pentru a intra în limba română. Bună sau rea, totuși este o metodă. Cihac e mai puțin scrupulos. El nu indică nicăiri vreun criteriu după care se conduce. Pentru dînsul, fără ca să mai vorbim de bietele vocale, toate consoanele pot trece în toate consoanele, toate consoanele pot dispare dintr-o vorbă, toate consoanele se pot introduce într-o vorbă: *pipa* poate să derive din *lulea* și *lulea* din *ciubuc*, ajunge numai identitatea sau analogia sensului.

Astfel consoana *ț* (*tz*, ц), ca să luăm un singur exemplu, derivă după Cihac din *s*, din *z*, din *j*, din *ch*, din *v*, din *ć*, din *d*, din *t*, din *i*, din *l*, din *st* etc., precum:

ț = *s*: *țarcă* = sl. срака (II, 429);
ț = *z*: *țanc* = sl. знакъ (ibid.);
ț = *j*: *țiltă* = sl. жлътъ (II, 434);
ț = *v*: *țip* = sl. въпиѭ (ibid.):
ț = *ć*: *țipar* = ung. *csík* (II, 535):
ț = *d*: *țanțoș* = ung. *dacos* (II, 534);
ț = *t*: *țurcă* = ung. *turcos* (II, 536);
ț = *i*: *maț* = turc. *ma'ii* (II, 594);
ț = *st*: *acaț* = ung. *akasztani* (II, 475) etc.

În *țițîesc*, derivat din slav. хвѣѭ (II, 436), primul *ț* reprezintă pe *ch*, iar al doilea *ț* pe *v*! În *hoț*, tras din slav. злодѣи (II, 142), nici nu se mai știe măcar dacă *ț* vine din *l* sau din *d*: și lucrul se încurcă și mai rău, cînd Cihac mai adaugă că *hoț* este de aceeași viță cu *delă*, cu *înnădesc*, cu *nădejde* și cu *zidesc*: *„tous de la même origine“!*

Să ne mai mirăm oare că pînă și *Solomon* este pentru Cihac un cuvînt slavic? Vorba românească *solomonie* „sorcellerie, sortilège, magie“, adecă ceea ce în Occidinte se numea „claviculae Salomonis“, *„la clavicule de Salomon, titre d'un livre | de magie attribué faussement à Salomon“*[11], Cihac XIII
nu se sfiește a trage din slavicul шалѥнъ „îndrăcit“, pe care-l înrudește apoi cu maghiarul *csal* „înșelăciune“ (II, 384).

Ca onestitate științifică, reputațiunea lui Petru Maior e mai pe sus de orice mustrare. Niciodată el n-a născocit un cuvînt, o formă, o semnificațiune, după cum îi venea mai bine la socoteală. Cu o adîncă părere de rău, nu putem zice tot așa despre Cihac. El nu numai dă ca poporane niște vorbe pe cari nu le va înțelege un singur român și cari n-au figurat chiar în biurocrație sau în cler decît numai doară în scurtele intervaluri ale ocupațiunilor rusești, fără a rămîne în limbă, bunăoară *hodul delei* (II, 139) = rus. ход дела, dar încă inventează *ad-hoc* cuvinte slavice.

Astfel, într-un exemplu de mai sus, pentru a lega mai strîns sub raportul fonetic pe românul *solomonie* cu slavicul шалѥнъ, Cihac ne zice că polonește *szalamanić*, *szlomić* însemnează „tourner la tête à quelqu'un, éblouir etc.“,

---

[11] Littré, *Dict.*, I, p. 640. — Cfr. Nisard, *Histoire des livres populaires*, Paris, 1854, t. I, p. 173: *„Josèphe* [5] *rapporte (Antiq.*, VIII, ch. II) *que Salomon se servait de la connaissance qu'il avait des choses naturelles pour composer divers remèdes, entre lesquels il y en avait même, dit-il, d'assez puissants pour chasser les démons. Sur ce fondement, des imposteurs ont publié, sous le nom de ce roi, plusieurs ouvrages de secrets de médecine, de magie et d'enchantements...“* — Cfr. Collin de Plancy, *Dictionnaire infernal*, Paris, 1836, p. 592—4, verbo *Salomon*.

iar *szalamanie* „éblouissement, séduction, duperie". Căutați aceste cuvinte în Linde, unicul dicționar polon complet, mai voluminos decît cel francez al lui Littré. În deșert! Ele nu se găsesc acolo. Cihac le-a i n v e n t a t.

E foarte caracteristic că un susținător atît de îndrăzneț al slavismului limbei române nu este în stare el însuși de a citi un text în vreunul măcar din dialectele slavice. Numai astfel se explică pentru ce dicționarele slavice cele mari, adevărat serioase, întemeiate pe citațiuni textuale, precum este cel
XIV polon al lui Linde, cel bohem al lui Jungmann, cel paleoserbic al|lui Daničić, acela al Academiei din Petersburg etc., i-au rămas cu totul necunoscute...

Nu numai ca metodă și ca onestitate științifică, dar și ca p r i n c i p i u, exagerațiunea latinomană a lui Petru Maior este mai legitimă decît exagerațiunea slavomană a lui Cihac.

Petru Maior, exagerînd latinitatea graiului român, exagerează un adevăr, la care știința tot va trebui să revină, după ce-și va da mai întîi osteneala de a înlătura trăsurele cele încărcate. Cihac, din contra, exagerînd slavismul românilor, ba încă sub toate puncturile de vedere, exagerează o exagerațiune, care ia neste proporțiuni gigantice pentru a deveni o curată fantomă[12]. Ambele exagerațiuni însă provoacă deopotrivă necesitatea de a se supune graiul român unui nou studiu, ale cărui rezultate pot fi înțelese și primite de astă dată în toată obiectivitatea lor, dezbrăcată de orice senzaționalism, deoarece lumea s-a săturat deja de *prea-prea* dintr-o parte și *foarte-foarte* din cealaltă.

Aceasta este ținta operei de față.

* * *

Limba română oferă linguistului un cîmp de cercetare pe atît de nou, pe cît și de important.

Nou, căci pînă acum ea a fost studiată din cînd în cînd într-un mod monografic, dar nu s-a scris încă nemic solid asupra totalității sale.

Important, căci ea singură reprezintă ramura orientală a familiei romanice, avînd astfel în cumpănă aceeași greutate pe care o are ramura occidentală întreagă, adecă dialectele italiene, spaniole, portugeze, provențale, retoromane și franceze luate la un loc.

Tocmai de aceea însă, prin noutate și prin importanță, studiul limbei române cere *a fortiori*:

XV 1° Deplina cunoaștere și aplicarea riguroasă a principielor generale ale linguisticei;

2° Adunarea și aprofundarea în specie, după putință, a tuturor monumentelor literare și a tuturor dialectelor române.

De aci împărțirea operei de față în două secțiuni.

* * *

---

12 Cfr. mai jos, p. 96—100.

O ştiinţă în progres, ca şi un individ care mereu se îmbogăţeşte, are trebuinţă din cînd în cînd de un bun inventar al averii sale, pentru ca să ştie tot ce posedă, tot ce a cîştigat, tot ce a pierdut, tot ce-i prisoseşte şi tot ce-i mai lipseşte încă.

În ultimii zece ani, începînd de la „Cursul" lui Ascoli[13], linguistica a fost brăzdată în atîtea direcţiuni diverse şi semănată cu atîtea nouă idei, datorite mai cu seamă generaţiunii celei tinere, ca Johannes Schmidt, Ludwig, Sayce, Leskien, Bréal, Brugmann, Caix, Gustav Meyer etc., între cari să nu uităm pe d-na Carolina Michaëlis, încît inventarele din trecut nu se mai potrivesc cu avutul de astăzi, iar avutul de astăzi îmbrăţişează nu numai roadele cele culese, dar mai mult încă pe acelea ce răsar pentru ziua de mîni şi se pot deja privi mai de-nainte ca dobîndite.

Într-un cuvînt, linguistica actuală e mai departe de linguistica lui Schleicher decum era linguistica lui Schleicher de linguistica lui Bopp.

Un inventar al acestei nouă faze a ştiinţei îl încercăm noi în prima parte a operei de faţă sub titlul special de „Principie de linguistică".

* * *

„Istoria limbei române", obiectul părţii a doua, este o consecinţă şi tinde a fi o sinteză a numeroaselor texturi publicate în *Cuvente den bătrîni*, alăturîndu-se cu toate tipăriturile noa|stre cele vechi, mai ales din secolul XVI
XVI, precum şi cu mai multe manuscripte inedite de aceeaşi epocă, dintre cari ne mărginim a menţiona aci preţiosul Evangeliar de la 1574 din *British Museum* şi nu mai puţin preţiosul codice în posesiunea profesorului Sbiera de la Cernăuţi... [6].

20 decembre 1880
Bucureşti

[13] A s c o l i, *Corsi di glottologia*, Torino, 1870.

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ
CA
INTRODUCERE
LA
«ISTORIA LIMBEI ROMÂNE»

*Everything in the study of language, as in most other studies, depends upon the way in wich one approaches the fundamental questions. In my opinion there is no other way here so secure and so fruitful as that of inquiring what our own speech is to us, and why; how we came by it, and by what tenure we holdt it...**

WHITNEY, The Contemporary Review, 1875, t. 25, p. 716.

---

* „În studierea limbii, ca și în majoritatea celorlalte studii, totul depinde de modul în care sînt abordate chestiunile fundamentale. După părerea mea, în acest domeniu nu există un mod mai sigur și mai rodnic decît acela de a ne întreba ce reprezintă pentru noi propria noastră vorbire și de ce; cum am ajuns la ea și prin ce mijloace o stăpînim ..." (*n. ed.*).

3 # ŞTIINŢA LIMBEI

§ I

MOTIVUL

Lucrînd la *Istoria limbei romîne*, am schiţat mai întîi o introducere generală în linguistică.

Ştiinţa limbei, născută aşa de curînd, nefiind încă pe deplin formulată, fiecare linguist, înainte de a purcede la brăzduirea unui cîmp special, se vede silit a-şi reculege în memorie toate noţiunile teoretice cele împrăştiate, adesea necomplete, unele necontrolate, altele viţioase sau viţiate, pe alocuri prezintînd chiar cîte o însemnată lacună.

Numai printr-o asemenea laborioasă reculegere a principielor generale ale doctrinei, completîndu-le, controlîndu-le, îndreptîndu-le, încercîndu-se a umple neajunsurile, linguistul, în starea actuală a ştiinţei, îşi procură o busolă, cu ajutorul cării poate să întreprinză apoi, fără a mai şovăi, o lucrare monografică cutare sau cutare.

Necesară pentru autor, o introducere de această natură este nu mai puţin necesară pentru public, căruia altmintrea i-ar lipsi în mare parte, dacă nu peste tot, criteriele pentru a putea judeca despre soliditatea relativă a operei.

4 Unul dintre fundatorii ştiinţei limbei, nemuritorul Wilhelm | Humboldt, a scris astfel un vast tractat general de linguistică, un adevărat cap-d'operă, pentru a servi numai şi numai ca introducere la studiul său despre limba kawi de pe insula Java.

De asemenea o remarcabilă carte a răposatului Schleicher, deşi se intitulează în specie „Limba germană", nu este totuşi în realitate decît o desfăşurare a teoriei autorului asupra studiului limbei în genere.

După ce vom fi recapitulat o dată toate principiele fundamentale, graţie cărora linguistica contimpurană a ajuns a fi o ştiinţă pozitivă în toată puterea cuvîntului, ne va fi lesne a le aplica treptat la orice limbă concretă, fără a tot pipăi pe-ntunerec *à la Bolza* sau *à la Cihac*.

Ne-am împărţit întreaga lucrare în următoarele cinci capitole:

I. *Conspectul ştiinţelor filologice;*

II. *Linguistica în genere;*

III. *Linguistica în specie;*

IV. *Viaţa limbei;*

V. *Metodă şi metode* [7].

I 5

CONSPECTUL ȘTIINȚELOR FILOLOGICE

§ 2

FILOLOGIA ÎN GENERE

Filologia în genere cuprinde în sine toate doctrinele filologice speciale, cari se pot reduce la două mari rubrice: *filologia clasică* și *filologia comparativă*.

Vom cerceta aci sfera proprie a fiecăriia din acestea, așa cum rezultă ea din actualitatea științei, și relațiunile lor reciproce, ca două părți bine definite, dar mai mult sau mai puțin solidare, ale unui singur tot.

§ 3

FILOLOGIA CLASICĂ

În secolul trecut prin *filologie clasică* se înțelegea explicarea cam subiectivă a finețelor și dificultăților literare ale unui text, mai ales grec sau latin. Ea se mărginea generalmente în recenziunea vechilor scriitori, pe cari îi comenta și-și permitea foarte ades a-i completa sau a-i corege.

Wolf (1757—1824) a scos cel întîi filologia clasică din această pură instrumentalitate, rădicînd-o la o adevărată înălțime științifică[1]. De aci încolo, în loc de a fi arta de a | suci și răsuci cu dibăcie un text, ea devine știința 6
civilizațiunii clasice în totalitatea ei: limbă, instituțiuni, religiune, filozofie, toate cîte se răsfring în monumente literare[2].

După Hermann, Creuzer, Buttmann, Bekker etc., propagatorul contimpuran cel mai influinte al acestei noue direcțiuni a fost ilustrul Böckh (1785—1867), a căruia numeroasă școală, cu Otfried Müller în frunte, a făcut impo-

[1] Cfr. Wolf, *Vorlesungen über die Encyklopaedie der Alterhumswissenschaft*, hrsg. v. Gürtler, Leipzig, 1831.

[2] Haase, *Philologie*, în Ersch und Gruber, *Allgemeine Encyklopaedie*, 3-te Sektion, t. 23 (1847), p. 383—5. — Cfr. Ast, *Grundriss der Philologie*, Landshut, 1808, p. 1—13.

sibilă re-ntoarcerea la formalismul cel îngust de altădată, cînd filologia clasică era și stăruia de a fi: *„meșteșugul de a limpezi și a îndrepta pe autorii greci și romani“*[3].

Böckh, ca și Wolf, a scris puțin în comparațiune cu ceea ce a lucrat, aproape 60 de ani, pe calea didactică. Discipoli eminenți, dintre cei 1500 de studenți înscriși, au răspîndit ideele sale, și nu o dată le-au formulat chiar, le-au legat într-o ordine mai sistematică, le-au dat ultima expresiune. În acest mod, deja după moartea lui Böckh, unul din elevii săi a codificat și a scos la lumină de curînd prelegerile marelui profesor: *Enciclopedia și metodologia științelor filologice*: un volum de peste 800 de pagine, care ne introduce în întregul doctrinei[4]. Mărginindu-se el însuși în clasicitatea greacă și romană, fără totuși a contesta legitimitatea aplicării studiului filologic la orice altă clasicitate, Böckh urmărește în scriitorii antici toate manifestațiunile caracteristice ale traiului material, moral și spiritual al Eladei și Romei: relațiunile de stat interne și externe, viața socială și casnică de la naștere pînă la mormînt, credințele religioase și cultul, artele și științele, mișcarea literară în proză și-n versuri. Ultimul capitol este consacrat limbei, începînd de la alfabet pînă la stilistică și metrică.

7 Mai pe scurt, filologul clasic, așa cum îl înțelege știința de astăzi[5], studiază activitatea omnilaterală a unui popor, întrucît ea se poate urmări în literatură, dacă această literatură, peste tot sau numai într-o epocă mai fericită, reușise a deveni oarecum clasică, pentru ca astfel să merite a fi cercetată chiar pentru propria ei greutate. A zice că filologia clasică n-are a face decît cu lumea antică ar fi prea confuz, deoarece noțiunea de antichitate e relativă. Epoca lui Dante este antică pentru poporul italian; pentru români, sub orice raport, e antică pînă și epoca lui Matei Basarab. În tot cazul însă, acea lume, pe care o reconstruiește filologia clasică, cată să fi încetat din viață, lăsînd posterității o însemnată moștenire literară calitativă, dacă nu și cantitativă; o moștenire unde, printr-o erudită exegeză, urmașii să poată surprinde sufletul trecutului.

§ 4

FILOLOGIA COMPARATIVĂ

O publicațiune periodică franceză, fundată sînt acum vreo patrusprezeci ani, poartă titlul de: *Revue de linguistique et de philologie comparée*.

Și mai de-nainte, un d. L. F. Jéhan de Saint Clavien publicase la 1858 un gros volum intitulat: *Dictionnaire de linguistique et de philologie comparée*.

Ce este linguistica și ce să fie filologia comparativă, de vreme ce ele nu sînt tot una?

[3] Cfr. Matthiae, *Encyklopaedie und Methodologie der Philologie*, Leipzig, 1835, p. 3.

[4] Böckh, *Encyklopaedie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, Leipzig, 1877. — Cfr. Steinthal, *Zeitschr. f. Völkerpsychologie*, t. 10 (1878), p. 235—55, și t. 11 (1879), p. 302—26.

[5] Cfr. mai ales Reinach, *Manuel de philologie classique*, Paris, 1880.

Iată cum răspunde Whitney:

„Filologia comparativă şi linguistica sînt două laturi ale unuia şi aceluiaşi studiu. Cea dentîi începe prin a aduna fapte izolate dintr-o grupă oarecare de limbi, apoi le clasifică, indică raporturile lor şi trage concluziuni din aceste rapor|turi. Cealaltă se ocupă mai ales cu legile şi principiele generale ale 8
limbei...“ [6]

Filologia comparativă ar fi dară un fel de linguistică analitică, opusă unui fel de linguistică sintetică.

Cu alte cuvinte, ea nu este nici măcar linguistica întreagă.

O asemenea noţiune ar fi fost la locul său numai doară în secolul trecut, cînd filologia clasică era şi ea o specie de linguistică analitică [7]. Astăzi însă, în urma lui Wolf şi Böckh, sfera filologiei clasice lărgindu-se, precum am văzut, departe din cercul restrîns al analizei linguistice, este un anacronism de a lăsa acolo la strîmtoare ştiinţa paralelă a filologiei comparative; sau cel puţin — dacă se va pretinde că ea nu este o ştiinţă paralelă — va fi o neconsecinţă de a-i menţine numele de filologie, fie comparativă sau altfel.

Este foarte ciudat că mulţi încă, între ceilalţi chiar Littré [8], persistă a privi filologia clasică prin emiopia secolului trecut. „Rollin — zice d. Hovelacque — définissait les philologues: ceux qui ont travaillé sur les anciens auteurs pour les examiner, les corriger, les expliquer et les mettre au jour. *Cette définition conserve encore toute sa valeur*“ [9] *. Unde mai sînt Wolf şi Böckh?

Din dată ce zicem „*filologie* comparativă“ faţă cu „*filologia* clasică“, ambele — ca deopotrivă *filologie* — trebui să aibe aceeaşi întindere, diferind una de alta numai prin punctul de vedere, pe care-l indică, într-un mod aproximativ, epitetele: „comparativă“ şi „clasică“.

Prin urmare, filologia comparativă, pe lîngă linguistica întreagă, cea analitică ca şi cea sintetică, cată neapărat să mai cuprindă în sine altceva, care să corespundă elementului |social, elementului religios, elementului 9
literar din filologia clasică.

Acest „altceva“ îl vom vedea mai departe; deocamdată ne vom opri o clipă asupra unui punct de controversă aşa-zicînd nominală.

§ 5

„CLASIC“ ŞI „COMPARATIV“

„Comparativ“ nu este în corespundinţă cu „clasic“.

Clasicitatea fiind în opoziţiune cu vulgaritatea, termenul cel mai propriu pentru filologia comparativă ar fi „filologie poporană“.

---

[6] Whitney, *La vie du langage*, Paris, 1875, p. 259. — Cfr. Sayce, *Introduction to the science of language*, London, 1880, t. I, p. 135—6.

[7] Bielfeld, *L'érudition universelle*, Berlin, 1768, t. 4, p. 384: *„La philologie n'est que la connaissance générale des langues, de leur critique, de la signification propre et figurée de leurs mots et de leurs phrases etc.“*

[8] Littré, *Dict.*, t. 3, p. 1097.

[9] Hovelacque, *La linguistique*, Paris, 1876, p. 2.

*„Rollin definea pe filologi: cei care s-au ocupat de autorii antici, pentru a-i cerceta, a-i corecta, a-i explica şi a-i scoate la lumină. *Această definiţie îşi păstrează încă întreaga sa valoare“ (n. ed.).*

E cam anevoie însă de a modifica termenul admis, și nu este vreo mare nevoie de a-l modifica. Pe de o parte, el s-a prea înrădăcinat, mai ales în țările latine occidentale și-n Anglia; pe de alta, el se poate justifica.

S-a spus de demult și s-a repetat adesea că este absurd, sau cel puțin pleonastic, de a numi o știință în specie „comparativă“, de vreme ce orice cunoștință umană în genere rezultă dintr-o comparațiune. Numai punînd pe A alături cu B, noi știm că A nu e B și B nu e A.

Este însă nu mai puțin adevărat că, în afară de facultatea comparativă generală, fără care omul n-ar fi în stare de a cugeta și de care, în graduri, diverse, se bucură chiar animalele, există un fel de comparațiune specifică, proprie unui număr foarte restrîns de științe, și anume comparațiunea elementelor omoloage și omotipe; „omoloage“, cînd este vorba de a urmări același element sub diferite forme în corpuri diferite; „omotipe“, atunci cînd sînt supuse comparațiunii elementele corelative ale unuia și aceluiași individ. Din acest punct de vedere, dacă se poate zice *anatomie comparativă*, *fiziologie comparativă*, ba pînă și *legislațiune comparativă*, tot așa de bine merge *filologia comparativă*.

10 Filologia clasică are a face cu o înaltă stare culturală a unei națiuni. Literatura cea cultă, în care se oglindește obiectul filologiei clasice, este ceva artificial și, prin însăși aceasta, ceva foarte individual. Două literature culte se pot compara, precum se pot compara scrierile a doi autori; dar o asemenea comparațiune, fie cît de ingenioasă, cît de spirituală, cît de instructivă sub raportul curat istoric, nu ne va destăinui nici o lege, căci legea rezultă din comparațiunea fenomenelor naturale, cari trebui să fie multe, iar nu din a celor artificiale, cari sînt totodată puține.

Filologia comparativă are a face cu popoarele în starea lor așa-zicînd naturală. Natura oferă pretutindeni o profuziune de fenomene omoloage și omotipe, cari se pot aprecia numai printr-o scrupuloasă comparațiune. S-ar putea chiar zice că filologia comparativă, din dată ce se rădică mai pe sus de adunarea brută a materialului, nu mai are altă treabă decît a compara, deoarece rezultatele ce le dobîndește sînt totdeauna niște consecințe imediate ale comparațiunii.

Noi mănținem dară pentru această ramură a filologiei epitetul de comparativă, deși — mai repetăm încă o dată — el nu este cel mai nemerit.

§ 6

FILOLOGIA CLASICĂ ȘI FILOLOGIA COMPARATIVĂ

Am spus că ambele ramure speciale ale filologiei în genere diferă prin puncturi de vedere, iar nu prin sferă.

Părțile constitutive ale fiecăriia din ele corespund și trebui să corespundă părților constitutive ale celeilalte, cu deosebirea numai că cele filologice clasice se întemeiază toate pe literatura cultă, pe cînd ale filologiei comparative pe gura poporului.

Filologia clasică, așa după cum o vedem în școala lui Wolf și Böckh, studiază cultura antică în următoarele trei cercuri:

1. Etica clasică;
11 2. Literatura și arta clasicității;
3. Limba clasică.

Dacă vom răsturna ordinea de succesiune a celor trei elemente constitutive, o ordine nu tocmai arbitrară, căci se razămă pe importanța lor relativă în studiul *civilizațiunii*, unde pe primul plan ne interesă instituțiunile, iar limba abia pe planul al treilea, vom găsi că filologia comparativă se ocupă și ea de asemenea cu:

1. Limba poporană;
2. Literatura și arta poporului;
3. Etica poporană.

În ultimele două rubrice intră tradițiunile istorice ale poporului, credințele sale religioase, noțiunile sale fizice și metafizice, obiceiurile juridice, literatura cea nescrisă în toată varietatea ei, literatura cea scrisă popularizată, muzica poporană etc., toate cîte își au părechea lor în ceea ce filologia clasică studiază, din punctul ei de vedere propriu, ca viață publică și privată, religiune, știință etc.

Ce abis între Sofocle, pe care-l comentează filologia clasică, și între *Viclei-mul*, pe care este datoare a nu-l uita filologia comparativă! Și totuși, ca *teatru*, este aceeași sferă, același fond, ale cărui cele două puncturi de vedere, punctul clasic și punctul comparativ, ca să nu zicem cel poporan, aruncă adesea o viuă lumină unul asupra altuia, deși cată să ne ferim a le confunda împreună.

Sînt unele cestiuni în cari filologia comparativă pare a se identifica pe deplin cu filologia clasică. Limbile cele moarte, traiul întreg al popoarelor despărute nu se pot cunoaște, în cea mai mare parte, decît prin monumente literare. Filologul comparativ devine aci filolog clasic. Ei bine, chiar într-o asemenea pozițiune, ambele doctrine rămîn cu totul diferite prin puncturi de vedere. Filologul comparativ se mărginește a utiliza filologia clasică, după cum îi este permis, în multe cazuri, a utiliza orice altă știință. El ia o trăsură din viața atenianilor nu pentru a o studia în sineși, după cum face Böckh, de exemplu, ci pentru a o alătura cu o trăsură analoagă la vreun trib 12
sălbatec din America sau din Africa; o vorbă sau o formă gramaticală din Cicerone nu-l interesă decît prin înrudirea ei cu o vorbă sau o formă paralelă la osetini sau la litvani. În civilizațiunile greacă, latină, indiană, pe cari le admiră filologul clasic în caracteristicele lor individualități, pe filologul comparativ [îl] preocupă ceea ce este oarecum anterior acelor civilizațiuni, ceea ce s-a păstrat în ele dintr-o fază primordială, dintr-un period colectiv.

Între filologia comparativă și filologia clasică, cu toată diversitatea puncturilor de vedere, există dară nu numai identitatea sferei, dar încă un fel de filiațiune cronologică, deoarece starea clasică a unei societăți nu este decît o continuare a stării sale naturale: Roma sau Elada au trecut mii de trepte pînă să se urce la August sau la Pericle. Un filolog în genere, filolog în toată puterea cuvîntului, trebui să fie comparativ și clasic totodată, fără a amalgama totuși ambele ramure. Așa a fost marele Grimm mai cu seamă; așa sînt Benfey, Kuhn, Mommsen etc.

Limba poporană este materia acelei ramure a filologiei comparative care se numește *linguistică*. Pentru etica poporană, pentru literatura și arta poporului, cari ar trebui să constituie, și credem că vor ajunge o dată și ele a constitui două ramure tot atît de bine determinate ale filologiei comparative ca și linguistica, s-a introdus de cîtva timp și a început a se înrădăcina un termen comun foarte nepotrivit: *etnopsicologie*.

§ 7

ETNOPSICOLOGIA ŞI LINGUISTICA

Termenul etnopsicologie, prin care noi am tradus aproape literalmente pe germanul „Völkerpsychologie", inventat de către Lazarus, nu ne place. Defectul lui cel mai mic este de a ne face a crede, la prima vedere,
13 cum că ar fi vorba | de o ştiinţă filozofică. Un defect mai grav al acestui termen ni se pare a fi acela de a amesteca sub o singură rubrică două elemente oarecum independinţi, demne în orice caz de a fi studiate fiecare aparte, cu o atenţiune aşa-zicînd concentrată. Ar fi mai corect, credem noi, a nu se identifica într-o unitate confuză *literatura şi arta poporană* cu acea *etică poporană*, care nu are în vedere decît numai moravurile, chiar atunci cînd ele se manifestă printr-o faptă lipsită de orice expresiune linguistică, literară sau artistică. În fine, dacă etica, arta şi literatura cele poporane sînt etnopsicologie, de ce să nu fie etnopsicologie şi linguistica, în care se răsfrînge nu mai puţin *sufletul* poporului?[10] Cu toate astea, ambele elemente ale studiului, cel literar-estetic poporan şi cel etic poporan, fiind deocamdată în faşă, noi lăsăm separaţiunea lor viitorului, admiţînd din parte-ne, într-un chip provizoriu, bifurcarea filologiei comparative în:

I. Linguistică;
II. Etnopsicologie.

Fiecare din ele posedă cîte un cîmp propriu foarte întins, împărţit în mai multe ogoare importante; aceste ogoare însă, dintr-o lature şi din cealaltă, se împresoară uneori atît de strîns, încît este anevoie a decide într-un mod categoric, mai cu seamă în starea lor actuală, unde se termină linguistica şi unde se începe etnopsicologia.

Aşa-numita mitologie comparativă, de exemplu, este ea o doctrină linguistică sau o doctrină etnopsicologică? Mitul, ca şi basmul, pe de o parte, ca şi religiunea, pe de alta, intră în etnopsicologie; totuşi, el rezultă dintr-o metaforă, şi nu se poate separa, prin urmare, de linguistică.

Ceva mai mult. Aşa cum o vedem astăzi, etnopsicologia este o creaţiune
14 metodică mai ales a linguiştilor: Grimm, | Kuhn, Max Müller, Benfey, Castrén, Steinthal, Bréal, Comparetti etc.

§ 8

METODA COMPARATIVĂ

Metoda comparativă este proprie ştiinţelor naturale, de unde însă nu urmează că o ştiinţă, care se servă de ea, ar fi *eo ipso* o ştiinţă naturală. Toate ştiinţele tind, mai mult sau mai puţin, a-şi apropria această metodă, deşi nu toate reuşesc în aceeaşi măsură. Obiectul, negreşit un obiect bine determinat,

[10] Cfr. deja Cochius, *De linguarum indole non ad logices, sed ad psychologiae rationem revocanda*, Marburgi, 1809, citat de Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, Detmold, 1870, t.2, part. 2, p. V.

iar nu metoda, constituie natura unei științe. Statistica are toate apucăturele externe ale unei discipline matematice, și este totuși în fapt o știință eminamente sociologică.

Comparațiunea metodică consistă întru a observa cu de-amăruntul și a aduna fenomene într-un număr pe cît se poate mai mare, grupînd apoi la un loc pe cele înrudite, astfel ca concluziunea să iasă de acolo așa-zicînd de la sine, nesilită, *a posteriori* fără nici o rezervă. Din dată ce fenomenele cele observate sînt prea puține pentru a ne oferi de-a dreptul o concluziune sigură, sau din dată ce o asemenea concluziune este trasă cu ușurință dintr-o grupare inexactă, lipsită de studiul prealabil complet al condițiunilor esențiale ale grupului în cestiune; din dată ce rezultatul se datorește unui *a priori* total sau parțial, comparațiunea este cu desăvîrșire nemetodică, sau nu este metodică pe deplin.

Nu există nici o știință sociologică în care această metodă să poată fi păzită cu mai multă rigoare ca în filologia comparativă. În linguistică mai cu seamă, Pott, Curtius, Corssen, Ascoli și alții au împins-o la atîta perfecțiune, la un grad atît de înalt de certitudine, încît procedura lor nu diferă mai întru nemic de a naturalistului celui mai exact, celui mai scrupulos în observațiunea fenomenelor curat biologice.

Dar etnopsicologia nu este nici ea mai puțin susceptibilă de metoda comparativă. Ce poate fi mai capricios, la prima | vedere, ca basmul? 15
Totuși un Hahn sau un Köhler, printr-o vastă comparațiune, au izbutit a clasifica și a reduce generalitatea poveștilor omenirii, vechi și nouă, la un număr mărginit de tipuri, supuse unor legi stabile de variațiune.

Tot așa se va face cu încetul în privința celorlalte clase ale literaturei poporane, a obiceielor, a credințelor etc.

§ 9

LOCUL ȘTIINȚELOR FILOLOGICE ÎN TOTALITATEA ȘTIINȚELOR

Dacă filologia clasică este o știință sociologică sau istorică, după cum niciodată nu s-a contestat de către nimeni; dacă tot o știință istorică sau sociologică este etnopsicologia, după cum de asemenea se admite generalmente; atunci nu mai puțin este și nu poate a nu fi știință sociologică sau istorică linguistica, pe care e peste putință a o depărta de etnopsicologie și a o înstrăina de filologia clasică.

Teoria răposatului Schleicher[11], sfîșiată de către Steinthal, Whitney și alții, dar pe care tot o mai repetă încă Hovelacque[12], cum că linguistica în parte, separată de restul filologiei, ar fi o știință naturală sau biologică, ca botanica bunăoară, nu mai poate avea astăzi decît numai doară o însemnă-

---

[11] *Zur Morphologie der Sprache*, Petersb., 1859, p. 1, 35—8; — *Deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, p. 9—10, 122—7; — *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft*, Weimar, 1863 etc. — Cfr. Lefmann, *August Schleicher*, Leipzig, 1870, p. 42—51.

[12] Hovelacque, *op. cit.*, p. 1. — Cfr. Girard de Rialle, *La théorie de l'évolution et la science du langage*, în *Revue de linguistique*, 1877, t. 10, p. 290, 300.

tate anecdotică[13]. Linguistica nu este o știință naturală, măcar că între-
16 buințează o metodă biologică, după cum ea; nu este o știință matematică, deși recurge adesea la formule algebrice, cu *plus*, cu *ecuațiunea*, cu *proporțiunea* etc., ba nu se sperie nici chiar de semnul $\sqrt{}$.

Fiecare știință sociologică are nevoie, mai mult sau mai puțin: pe prima linie, de luminele tuturor celorlalte științe sociologice; pe a doua, de ale unor științe biologice, așternute ca o temelie a sociologiei întregi. În acest caz se află și filologia, fie clasică, fie comparativă.

Istoria, fără a fi ea însăși filologie, drept, economie politică, filozofie sau altceva analog, rezumă în sine, în doze diferite, toate științele sociologice, altfel zise istorice, împreună cu baza lor cea biologică. Terenul însă pe care-l ocupă filologia în genere în sfera sociologică e atît de întins și totodată rădăcinele sale biologice sînt atît de adînci, încît istoria, această sinteză a sociologiei, uneori se pare a se confunda cu filologia, neputînd a face un singur pas fără puternicul ei razăm[14].

§ 10

ISTORIA ȘTIINȚELOR FILOLOGICE

Filologia clasică nu s-a născut într-un singur timp și într-un singur loc; ci fiecare epocă de *Renaștere*, „Renaissance", acum pe țărmii Gangului, acum la Nil sau la Tibere, i-a dat cîte o nouă naștere. Lucrul se pare a fi paradoxal, și totuși el rezultă, ca o neapărată consecință, din natura intimă a filologiei clasice, care ea însăși este numai și numai o „renaștere" a unei civilizațiuni, o „reproducțiune a celor produse de către geniul uman", după expresiunea lui Böckh.

De cîte ori minunile științifice, literare sau artistice ale trecutului, concentrînd deodată asupră-le atențiunea printr-un concurs fericit de împregiu-
17 rări, fără care ele ar fi rămas uitate, | deșteaptă admirațiunea posterității, de atîte ori se naște cîte o filologie clasică. Aceeași civilizațiune o poate naște în mai multe rînduri. Filologia clasică sanscrită, născută chiar în India cu cîțiva secoli înainte de Crist, și filologia clasică sanscrită, născută în zilele noastre prin dezmormîntarea tezaurelor literare ale Indiei de către erudițiunea europeană, sînt două renașteri separate ale aceleiași civilizațiuni. Tot așa filologia clasică elenă, născută în școala alexandrină din era ante-creștină, față de filologia clasică elenă, născută în Italia pe la finea secolului XV. O direcțiune mai îngustă, mai unilaterală, mai formalistă, prin care se distinge filologia clasică cutare sau cutare, este o deosebire de școală, de sistemă, dar nu de natură, și nici chiar de metodă. Aristarc este filolog clasic cu același drept ca și un Wolf. Cu atît și mai mult un Poliziano (1494), un Erasmus (1536),

---

[13] Cfr. L. Tobler, *Über das Verhältniss der Sprachwissenschaft zur Philologie und Naturwissenschaft*, în *Neues Schweizerisches Museum*, Basel, 1865, t. 5, 193—214. — Fr. Müller, *Grundriss der Sprachwissenschaft*, Wien, 1877, t. 1, p. 10—14. — Sayce, *Introduction to the science of language*, London, 1880, t. 1, p. 72—8. — Whitney, *Schleicher and the physical theory of language*, în *Oriental and linguistic studies*, t. 1, p. 298—331, cfr. *ibid.*, p. 292—7.

[14] Cfr. Steinthal, *Philologie, Geschichte und Psychologie in ihren gegenseitigen Beziehungen*, Berlin, 1864, passim.

un Scaliger (1558), cari recunoşteau filologiei clasice o sferă nu mai puţin vastă, nu mai puţin realistă, decît aceea ce i-o dă ştiinţa de astăzi.

Dacă filologia clasică nu are un leagăn, nu posedă un act de botez, astfel că discifrarea scriptelor cuneiformice ne face a constata existinţa ei deja la asiriani, născută acolo, ca şi pe aiuri, printr-o îmboldire independinte; dacă ea este, în orice caz, foarte veche; nu se poate zice aceasta şi despre filologia comparativă, adecă despre linguistică şi etnopsicologie.

Pînă ce popoarele nu se studiau decît fiecare pe sineşi, ca o unitate izolată, iar în sineşi fiecare popor studia numai ceea ce este mai sus, mai nobil, mai privilegiat, filologia comparativă era o imposibilitate, ca una ce se întemeiază pe studiul mai multor popoare puse pe aceeaşi treaptă, fără consideraţiune dacă este elen sau hotentot, ş-apoi pe un studiu privitor anume la ceea ce figurează într-însele mai jos, ceea ce este mai comun, mai vulgar, fie ca limbă sau cunoştinţă, fie ca datină sau credinţă[15]. Acest egoism aristo-
cratic atît de propice | pentru filologia clasică, atît de ostil celei compara- 18
tive, a început a dispare abia în secolul trecut, şi nici chiar astăzi nu s-a şters încă cu desăvîrşire. Iată de ce filologia comparativă este şi a trebuit să fie nouă, nouă de tot.

Se repetă mereu cum că creştinismul ar fi dat impuls naşterii filologiei comparative, în specie linguisticei, prin predica Evangeliului în toate limbile şi prin înfrăţirea tuturor popoarelor în afară şi a tuturor claselor societăţii în întru. Este o frază, pe care, după ce a spus-o o dată Max Müller[16], alţii o tot repetă[17]. Creştinismul, din contra, pe de o parte, a impus omenirii cîteva limbi monopoliste, generalmente moarte, mai ales ebraica, greaca şi latina; pe de alta, dacă n-a produs, cel puţin n-a împiedecat desfăşurarea şi creşterea acelui feudalism, care turtea sub picioare elementul poporan, ba contesta pînă şi existinţa lui, lăsînd adînci urme chiar în societatea contimpurană. Contra limbilor bisericeşti, contra nemicirii morale a poporului, dacă protesta cineva, apoi numai doară ereticii, pe cari îi spulberau anatemele ortodoxiei. Pe terenul strictamente linguistic, este necontestabil că vechile texturi biblice, originale sau traduse, sînt un preţios material; de la un asemenea m a t e r i a l însă e prea departe pînă la ideea unei ş t i i n ţ e, fără a mai vorbi că acelaşi serviciu ne procură texturile religioase ale păgînilor, unele fără comparaţiune mai antice, iar mai cu deosebire cele buddhiste[18]. Fapta cea mai creştină, orişicum, ar fi de a nu mai amesteca Evangeliul în linguistică, după cum nu se mai amestecă Vechiul Testament în geologie.

Naşterea filologiei comparative se datoreşte nu creştinismului, ci spiri-
tului revoluţionar cosmopolit al secolului trecut.| Şi fără a se fi dezgropat 19
limba sanscrită, filologia comparativă trebuia să se nască din dată ce au

---

[15] Cfr. J ü l g, *Über Wesen und Aufgabe der Sprachwissenschaft*, Innsbruck, 1868, p. 2: „*Am allerwenigsten war die Aufmerksamkeit auf das gerichtet, was das Charakteristische des Volkes bildet, wie S p r a c h e und S i t t e*".

[16] *Lectures on the science of language*, London, 1866, p. 134: „*I, therefore, date the real beginning of the science of language from the first day of Pentecost*" *. — Cfr. mai de-nainte P o t t, *Indogermanischer Sprachstamm*, în: E r s c h und G r u b e r, *Allgemeine Encyklopaedie*, 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 4.

* „De aceea, eu consider că adevăratul început al ştiinţei limbii datează din prima zi a Rusaliilor" *(n. ed.)*.

[17] Cfr. W e d e w e r, *Das Christenthum und die neuere Sprachwissenschaft*, Frankfurt, 1870, in 4. — P e z z i, *Introduction à l'étude de la science du langage*, Paris, 1875, p. 32.

[18] Cfr. B e n f e y, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, München, 1869, p. 170—182.

devenit egale denaintea ştiinţei toate limbile sub raportul naţional şi toţi cetăţenii pe terenul politic. Linguistica a fost prevăzută de Leibniz, etnopsicologia de Vico. Leibniz ştia că limba ebraică, presupusa mumă biblică a tuturor limbilor, n-are a face cu limbile europene, cari işi au o origine a lor comună eterogenă; el înţelegea însemnătatea limbilor inculte şi necesitatea de a le cunoaşte, precum şi importanţa dialectelor şi subdialectelor pentru studiul unei limbi; el indicase deja modul de a descifra cuneiformele şi ierogIifele prin alăturarea numilor proprie din inscripţiunile cele bilinguice, prevestind astfel pe Champollion şi pe Grotefend; el pătrunsese, pînă la un punct, însăşi corelaţiunea sonurilor dintr-o limbă în alta, razămul cel mai forte al linguisticei actuale, arătînd, de exemplu, că germanul *h* corespunde greco-latinului *c*: „*cervo* consentit *hirsch*, ut *capiti* — *haupt*, *cornu* — *horn*"[19]. În acelaşi timp, Vico atrăgea atenţiunea ştiinţei asupra literaturei poporane, asupra idiotismelor vulgare, asupra acelei împregiurări că fiecare popor posedă cîte o enciclopedie a sa oarecum instinctivă, o logică a sa, o metafizică a sa, o geografie, o astronomie etc.[20] În germene, filologia comparativă era acolo întreagă.

Secolului nostru, începînd de la Schlegel, Rask, Grimm, Bopp, Humboldt, Burnouf, Pott şi Benfey, dintre cari cei doi din urmă mai trăiesc încă, aparţine onoarea de a fi dat cel întîi o impulsiune sistematică studiului linguistic. El a pus pe picioare şi a învăţat să umble pe copilul născut în secolul trecut, dar care pînă atunci se tîra pe genunchi, sau şovăia şi cădea cînd îi venea pofta să se rădice. Etnopsicologia a mers mai încet decît linguistica, căci preventiunile cele aristocratice contra pretinsei grosolănie a tot ce iese
20 din coliba ţăranului, contra | cugetelor şi apucăturelor celor necioplite ale poporului de jos au îngreuiat mai mult timp şi mai îngreuiază încă pe alocuri adunarea materialului. Pe lîngă asta, este mai anevoie din toate puncturile de vedere, avînd o întindere mai mare şi cerînd o cunoştinţă practică perfectă a limbilor, de a compara literaturele poporane decît de a alătura sunete, cuvinte sau forme gramaticale. Din această cauză chiar pe terenul curat linguistic a rămas foarte îndărăt sintaxa...

§ 11

REZUMAT

Filologia în genere studiază manifestaţiunile tendinţei fireşti a omului de a cunoaşte toate şi de a se cunoaşte pe sine însuşi, fie în stare incultă, fie în civilizaţiune. Acea tendinţă se manifestă în limbă, în literatura scrisă sau nescrisă, în obiceiuri, în credinţe etc., cari împreună — „humanitas" în adevăratul sens al cuvîntului — formează astfel obiectul filologiei în genere.

---

[19] Leibniz, *Epistola*, în Chamberlayn, *Dissertationes ex occasione sylloges orationum dominicarum*, Amstelodami, 1715, p. 22—30. — *Collectanea etymologica*, Hanoverae, 1717, p. 102, 104, 173, 273, 281 etc.

[20] Vico, *Cinque libri de'principj d'una scienza nuova*, Napoli, 1725, passim.

Studiul acelor manifestațiuni în stare incultă se cheamă filologie comparativă; studiul lor pe o treaptă de civilizațiune este filologia clasică.

Starea socială, fie cît de rudimentară, este pentru om o necesitate; civilizațiunea — numai o posibilitate. Orice civilizațiune presupune o stare socială anterioară incultă, prin care trece omenirea întreagă; nu însă orice stare socială ajunge la civilizațiune, deși poate să ajungă. În starea socială, oricît de înapoiată, se prevăd germenii civilizațiunii celei posibile; în civilizațiunea, oricît de înaintată, se întrevăd urmele fazelor precedinți celor necesare. Pentru a prevede acei germeni, pentru a întrevede aceste urme, se cere unirea intimă a filologiei comparative cu filologia clasică. Numai filologul în genere cunoaște pe omul întreg.

Filologia comparativă este o știință pe deplin întemeiată pe | obser- 21
vațiunea fenomenelor colective, din care rezultă legi generale: filologia clasică este mai mult o artă, trăgînd precepte din studiul fenomenelor izolate.

Filologia clasică se referă către filologia comparativă ceva ca horticultura către botanică. Și curios! horticultura este și ea mai veche decît botanica. Pe timpul artisticelor grădine suspense ale Semiramidei, nemini, desigur, nu observa încă într-un mod științific buruienele. Tot așa în filologia în genere, au trebuit să treacă multe mii de ani pînă ce omul să recunoască importanța de a-și studia copilăria în loc de a-și concentra toată atențiunea numai asupra maturității sale.

Fiecare din cele două filologie posedă o parte materială sau reală și o parte formală sau nominală. Partea formală sau nominală este limba, fie cea vulgară sau grai, fie cea literară sau stil. Partea materială sau reală consistă din literatură, estetică și etică. În filologia clasică ambele părți constitutive n-au ajuns a deveni fiecare cîte o doctrină separată. În filologia comparativă, partea reală este etnopsicologia; partea nominală — linguistica.

Modul nostru de a privi totalitatea filologiei în ramificațiunile ei este nou numai ca o formulare precisă și categorică a unor elemente de demult împrăștiate sau oarecum îmbrobodite pe aiuri. Max Müller, care — ademenit de propaganda lui Schleicher — considera altădată linguistica ca o știință biologică, a ajuns astăzi a se mira că unii tot încă se mai îndoiesc despre aceea că studiul comparativ al limbei face „o parte integrantă din filologia în genere“[21]. Revista berlineză a lui Steinthal întrunește de fapt linguistica și etnopsicologia într-un singur tot: „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“, lipsindu-i numai doară un termen comun pentru ambele,
și acest termen — după cum am văzut | — nu poate fi decît „filologie com- 22
parativă“, față cu acea „filologie clasică“, pe care însuși Steinthal a înțeles-o totdeauna în sensul lui Wolf și Böckh[22]. În Statutele Societății de Linguistică din Paris se îmbrățișează de asemenea, în sensul nostru, filologia comparati-

---

[21] M. Müller, *Über die Resultate der Sprachwissenschaft*, Strassburg, 1872, p. 15: „*Und doch giebt es selbst jetzt noch Gelehrte, welche das vergleichende Sprachstudium nicht als* einen integrirenden Theil der Philologie *anerkennen wollen*“.

[22] Steinthal, *De pronomine relativo*, Berolini, 1847, p. 4—5.

vă întreagă: „a pour but *l'étude des langues, celle des légendes, traditions, coutumes...*“[23] În fine, legătura cea intimă între linguistică și etnopsicologie o prevăzuse, într-un mod confuz, deja August Schlegel[24]. Mai pe scurt, premisele fiind gata, noi am tras o concluziune...

§ 12

CONCLUZIUNE

Din cele de mai sus rezultă următorul conspect al științelor filologice:

FILOLOGIA ÎN GENERE

Etnopsicologia	COMPARATIVĂ	CLASICĂ
	I. Limba	I. Moravurile
	II. Literatura și arta	II. Literatura și arta
	III. Moravurile	III. Limba

Conspectul total al științelor filologice fiind astfel stabilit, în cazul de față nu ne mai interesă în specie, din generalitatea lor, decît numai linguistica.

---

[23] *Mémoires de la Société de Linguistique*, t. 1, p. III.

[24] Schlegel, *Oeuvres écrites en français*, Leipzig, 1846, t. 2, p. 112: „*Combinée avec une étude également comparative des traditions nationales, l'étymologie etc.*“

II 23

LINGUISTICA ÎN GENERE

§ 13

BIBLIOGRAFIA

Lucrarea noastră avînd în vedere totalitatea linguisticei, iar nu vreo cestiune monografică, ne mărginim a indica aci numai opere sau opuscule generale, menite a servi, mai mult sau mai puțin, fie măcar în intențiunea autorilor, ca introducere la știința limbei:

1. A s c o l i G. I., *Studj orientali e linguistici. Introduzione*, Milano, 1854, in-8, pag. 50.

Ilustrul autor nu avea încă nici 25 de ani. — Cfr. recenziunea de Rödiger în *Zeitschr. d. deutsch. morg. Ges.*, t. 10, p. 715.

2. B a r b e P., *Ensaj en formo de dialogo sul las lengas en general e lours prencipalos attribucius*, Toulouse, 1873, in-18.

O cităm numai doară pentru că e în limba provențală, în care nu cunoaștem altceva analog. — Cfr. *Revue des langues romanes*, t.4, 1873, p. 479.

3. B a u d o u i n d e C o u r t e n a y J., *Некоторые общие замечания о языковедении и языке*, Petersburg, 1871, in-8, pag. 38.

Cuprinde unele vederi foarte originale. De același autor, cu un bogat aparat bibliografic:

4. *Подробная программа лекций в 1876—77 учебном году*, Kazan, 1878, 24
in-8, pag. 96.

Recenziunea de Jagić, în *Archiv für slawische Philologie*, t.3, p. 532.

5. B a u d r y F., *De la science du langage et de son état actuel*, Paris, 1864, in-8, pag. 44.

Reprodus din *Revue archéologique*, nouv. série, t.6.

6. B a u r F., *Sprachwissenschaftliche Einleitung in das Griechische und Lateinische für obere Gymnasialklassen*, Tübingen, 1874, in-8, pag. XV, 110.

Traducerea italiană de Ramorino, Torino, 1876, in-8, și cea engleză de Kegan și Stone, London, 1876, in-12.

7. B e n l o e w L., *Aperçu général de la science des langues*, Paris, 1872, in-8, pag. 148 și 4 table.

8. Bergmann F., *Résumé d'études d'ontologie générale et de linguistique générale*, 3-e éd., Paris, 1875, in-8, pag. XXII, 490.

O carte teoretică, la care servă ca aplicațiune practică de același autor:

9. *Cours de linguistique fait moyennant l'analyse glossologique des mots de la fable de La Fontaine „Le rat de ville et le rat des champs"*, Paris, 1876, in-8, pag. XLVIII, 270.

O recenziune de Hugo Schuchardt, în *Centralblatt*, 1877, p. 183. — Cfr. Neumann, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. XXIV, p. 161—2.

10. Bernhardi A. F., *Anfangsgründe der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1805, in-16, pag. XII, 432.

Lucrare remarcabilă chiar astăzi. Cfr. Heyse, *System*, p. 43, nota, și Sayce, *Introduction*, t.1, p. 36.

11. Boltz A., *Die Sprache und ihr Leben*, Offenbach a. Main, 1868, in-8, pag. X, 150.

O recenziune de Steinthal, in *Z. f. Völkerpsych. u. Sprachw.*, t. 5, p. 366—7.

12. Bošković J., Наука о језику и њезин задатак, Beograd, 1871, in-8, pag. 48.

25 O slabă compilațiune, sau mai mult o perifrază după Jülg.

13. Braun, *Die Ergebnisse der Sprachwissenschaft in populärer Darstellung*, Kassel, 1872.

O cunoaștem numai din nume.

14. Bréal M., Introducerea la fiecare din cele patru tomuri din traducerea franceză: *Grammaire comparée des langues indo-européennes par Bopp*, Paris, 1866—72, in-8, t. 1, pag. I—LVII, t. 2, pag. I—XXXVIII, t. 3, pag. I—LXXXIV, t. 4, pag. I—XXXII.

De același eminent linguist:

15. *Mélanges de mythologie et de linguistique*, Paris, 1877, in-8, pag. VIII, 416.

Mai ales: *De la méthode* și *Les progrès de la grammaire comparée.*

16. Câmpeanu P. M., *Gramatica românească. Edițiunea a doua, prelucrată din nou, cu un adaus la gramatica generală, în carele se cuprind pe scurt:* I. *O tratare filozofică despre originea limbei omenești ;* II. *Clasele generale în cari se împart limbele etc. ;* III. *Clasele generale ale obiectelor, despre cari spiritul omenesc a putut să-și formeze la începutul succesiv atît idei cu mintea sa la lumina conștiinței. cît și cuvinte (limbă) prin sensibilizarea acestora*, Iași, 1880, in-8, pag. XXXVIII, 204, VI.

Ceva curat metafizic, ba încă foarte înapoiat chiar ca metafizică. Este de regretat că venerabilul autor, cărui a rămas străină întreaga literatură linguistică modernă, a crezut de cuviință a se expune publicității.

17. Chaignet A. E., *La philosophie de la science du langage étudiée dans la formation des mots*, Paris, 1875, in-8, pag. IX, 372.

Generalități bune; amănunte foarte riscate. Recenziunea de Darmesteter, în *Revue critique*, 1875, n. 52.

18. Chavée H., *La science positive des langues indo-européennes, son présent, son avenir*, Paris, 1867, in-8, pag. 36.

26 Reproducere din *Revue de linguistique et de philologie comparée*, t.1. Fînă la un punct, tot aci aparține opera capitală a autorului:

19. *Lexiologie indo-européenne ou essai sur la science des mots*, Paris, 1849, in-8, pag. XVI, 420.

20. Delbos L., *Chapters on the science of language*, London, 1878, in-16, pag. IV, 114.

21. Delbrück B., *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig, 1880, in-8.

22. Denk J., *Über Sprachbildung und Sprachvergleichung nebst einem vergleichenden Vademecum der stammverwandten Wörter auf dem Gebiete des Griechischen* etc., Eichstätt, 1868, in-8, pag. IV, 82.

23. Donaldson J. W., *The new Cratylus or contributions towards a more accurate knowledge of the greek language*, 4-th ed., London, 1868, in-8, pag. XVI, 740.

Ar putea servi ca introducere la linguistică, și chiar la filologia în genere, dacă n-ar fi prea just ceea ce observă Peile, *An introduction to greek and latin etymology*, London, 1875, p. 16: „It is this mixture of the proven and not-proven which must make Dr. Donaldson's books unfit for students of comparative philology". — Cfr. Dwight, *Modern philology*, t.1, p. 249—52.

24. Dumast P. G., baron de, *Sur la vie des langues, leurs âges et leurs maladies*, Paris, 1865, in-8, pag. 5.

Un titlu pompos, și nemic mai mult. Reprodus din *Mémoires lus à la Sorbonne*, Paris, 1865, p. 153—7.

25. Dwight B. W., *Modern philology: its discoveries, history and influence*, New York, in-8. I series, 3-d ed., 1871, pag. XVIII, 360; II series, 1869, pag. XII, 556.

Vezi o recenziune prea optimistă în Kuhn, *Zeitschr.*, t.12, p. 315—19. — O nouă edițiune la New York, 1877, in-8, pag. XI, 914.

26. Eichhoff F. C., *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4, p. 502.

Revăzută și adaosă, poate în mai rău, s-a reprodus la 1867 sub titlul: *Grammaire géné-* 27
rale indo-européenne. — O traducere germană de Kaltschmidt, Leipzig, 1840. — Vezi despre prima edițiune recenziunea de Pott, în *Hall. Jahrbücher*, 1838, nr. 310—12; despre a doua edițiune, *Revue de linguistique*, t.1, p. 228—31.

27. Farrar F. W., *Language and languages, being „Chapters on language" and „Families of speech"*, London, 1878, in-8, pag. XX, 412, cu 2 mape.

Lucrare generalmente foarte serioasă.

28. Fleury J., *Un peuple retrouvé par la grammaire. Notions élémentaires de linguistique*, Paris, 1879, in-8, pagine 72.

Reprodus din *Mémoires de la Société Nationale Académique de Cherbourg*, p. 121—92.

29. Garcia Ayuso Fr., *El estudio de la filologia* etc., Madrid, 1871.

Cunoaștem numai din citațiune.

30. Geitler L., *O stavu a najnovějših pokrocích srovnavacího jazykospytu*, în *Časopis Musea království českého*, 1873, p. 39—56, 148—63.

31. Dr. Gerland, *Versuch einer Methodik der Linguistik*, Magdeburg, 1864, in-4, pag. 27.

Interesant.

32. Gilly A., *Premiers éléments de linguistique*, Paris, 1867, in-8.

Cunoaştem numai după recenziunea în *Revue de linguistique*, t.I, p. 474—5.

33. Hannwacker Ph., *Sprache und Sprachbildung*, Kempten, 1862, in-16, pag. 20.

De acelaşi autor:

34. *Sprache, Wort und Wurzel, Laut und Lautwandel*, Kempten, 1865, in-4, pag. 18.

28 35. Heerdegen F., *Über Umfang und Gliederung der Sprachwissenschaft im Algemeinen und der lateinischen Grammatik insbesondere*, Erlangen, 1875, in-8, pag. 48.

Recenziunea de Leskien, în *Jenaer Literaturzeitung*, 1875, p. 436.

36. Hewitt Key T., *Language: its origin and development*, London, 1874, in-8, pag. XVIII, 547.

A se citi cu multă pază; şi totuşi adesea important prin independinţa vederilor.

37. Heyse K. W. L., *System der Sprachwissenschaft, herausg. v. Steinthal*, Berlin, 1856, in-8, pag. XX, 476.

Operă capitală, cu tot progresul ştiinţei de atunci încoace. — Traducerea italiană de Leone: *Sistema della scienza delle lingue*, Torino, 1864, şi traducerea rusă de Желтов: *Система языковедения*, Voronej, 1870. — Recenziunea de G. Curtius, în *Literarisches Centralblatt*, 1857, nr. 20.

38. Höfer A., *Zur Lautlehre, Sprachwissenschaftliche Untersuchungen*, Berlin, 1839, in-8, pag. XX, 472.

Aci se referă numai pag. 1—47: *Über das Studium der Etymologie und vergleichenden Sprachwissenschaft im Allgemeinen.*

39. Hovelacque A., *La linguistique*, Paris, 1876, in-8, pag. XI, 365. — Ed. II, 1878, pag. XIV, 435.

Recenziuni de G. v. d. Gabelentz, în *Götting. Gelehrte Anzeigen*, 1878, p. 417—38, de Darmesteter, în *Revue critique*, 1876, art. 109, de Jolly, în *Litterarisches Centralblat*, 1876, p. 326. — S-a tradus englezeşte de A. H. Keane: *The science of language*, London, 1877, in-8, pag. XV, 340.

40. Humboldt W. v., *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, herausg. v. Pott nebst einer Einleitung*, Berlin, 1876, I—II, in-8, pag. CCCCXXI, 544.

Cfr. Steinthal, *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 9, p. 304—23. Sayce, în *Academy*, 1877, p.97. — Gubernatis, în *Bollettino italiano degli studii orientali*, t.1, p. 173. — Windisch, în *Litterarisches Centralblatt*, 1877, p. 958. — Regretăm că, neavînd la îndemînă această ediţiune, ne vom servi în citaţiunile noastre de acea din: *W. v. Humboldt's gesammelte Werke*, Berlin, 1848, in-8, t.6.

29 41. Jehan L. F., *Dictionnaire de linguistique et de philologie comparée. Histoire de toutes les langues mortes et vivantes, ou traité complet d'idiomographie embrassant l'examen critique des systèmes et de toutes les questions* etc., Paris, 1858, in-8, pag. 1447.

Face parte din *Encylopédie théologique* a abbatelui Migne, şi nu tocmai partea cea mai bună.

42. Ionescu B., *Puterea de propăşire a limbei. Studiu filologic comparativ asupra limbei româneşti*, Iaşi, 1878, in-8, pag. 62.

O încercare de diletant.

43. Jülg B., *Über Wesen und Aufgabe der Sprachwissenschaft mit einem Überblick über die Hauptergebnisse derselben*, Innsbruck, 1868, in-8, pag. IV, 64.

Recenziunea în Kuhn, *Beitr.*, t.6, p.240—1.

44. Latham R. G., *Elements of comparative philology*, London, 1862, in-8, pag. XXXIV, 774.

Mai ales pag. 697—751. — Despre Latham în genere cfr. Lord Strangford, *Original letters and papers*, London, 1878, p.17: „is utterly untrustworthy and no *scholar*, though his destructive criticism is often of great value, and unjustly ignored or run down by the Germans“.

45. Maury A., *La philologie comparée, ses principes et ses applications nouvelles*, în *Revue des deux mondes*, 1857, t. 8, p. 905—36.

Numele autorului impune menţiunea acestui articol.

46. Mérian, *Principes de l'étude comparative des langues, suivis d'observations sur les racines des langues sémitiques par M. Klaproth*, Paris, 1828, in-8, pag. VIII, 240.

Se mai poate cita numai doară ca curiozitate, şi aceasta mai mult graţie titlului.

47. Minner J. M., *Ansichten von Entstehung, Wesen und Erscheinungen der menschlichen Sprache*, Stuttgart, 1839, in-8, pag. VII, 144.

Nemetodic, chiar neştiinţific, şi totuşi cuprinde multe observaţiuni foarte bune. 30

48. Müller Fr., *Grundriss der Sprachwissenschaft. I. Einleitung in die Sprachwissenschaft*, Wien, 1876, in-8, pag. VIII, 178.

Recenziunea de G. v. d. Gabelentz, în *Z.f. Völkerps.*, t.9, p. 373—401, de Wilkins, în *Academy*, 1877, p. 324, de Spiegel, în *Ausland*, 1877, p. 369.

49. Müller Max F., *Lectures on the science of language*. 1-t series, London, 1861, in-8, pag. XII, 399; 2-d series, London, 1864, in-8, pag. VIII, 600, urmate apoi de o mulţime de alte ediţiuni engleze şi americane.

Cea mai populară carte de linguistică, tradusă în mai toate limbile culte: nemţeşte de Böttger, franţuzeşte de Harris şi Perrot, italieneşte de Nerucci, poloneşte de Dygasinski, ruseşte de Lavrenko şi de Kaiser etc. Din nenumăratele recenziuni, vom menţiona numai pe a lui Benfey, în *Götting. gelehrte Anzeigen*, 1862, p. 176 sq., şi 1864, p. 1523 sq., de Rudolf v. Raumer, în *Litterariches Centralblatt*, 1863, p. 64 sq., de Schweizer-Siedler, în *Neue Jahrbücher für Philologie*, 1864, p. 89 sq., de Barthélemy Saint-Hilaire, în *Journal des savants*, 1862, p. 389 sq. şi 1866, p. 233 sq. etc.

50. Nodier Ch., *Notions élémentaires de linguistique, ou histoire abrégée de la parole et de l'écriture*, Bruxelles, 1834, in-16, pag. 280.

Autorul nu era linguist, dar — om de gust şi de bun simţ — el adesea nemereşte.

51. Papillon T. L., *A manual of comparative philology as applied to the illustration of greek and latin inflections*, Oxford, 1876, in-8, pag. 252. — 2-d ed., Oxford, 1877, in-8, pag. XVI, 262.

Recenziunea de Wilkins, în *Academy*, 1876, may 27.

52. Peile J., *Philology*, 3-d ed., London, 1877, in-16, pagine 168.

Excelent manual pentru începători.

53. Petriceicu-Hasdeu B., *Principie de filologia comparativă ario-europee cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic şi leto-slavo-germanic*, Bucureşti, 1875, pag. 108. 31

Publicaţiunea s-a întrerupt cu lecţiunea IV. Cfr. Sayce, *Introduction*, t. 2, p. 355, şi Baudouin de Courtenay, *Программа*, p.2.

54. Pezzi D., *Introduction à l'étude de la science du langage*, trad. de l'ital. p. V. Nourrisson, Paris, 1875, in-16, pagine 240.

Originalul italian: *Introduzione allo studio della scienza del linguaggio*, figurează pe pag. I—LXXVII, în capul traducțiunii: *Compendio di grammatica comparativa di A. Schleicher*, Torino, 1869, in-8. — Vezi o recenziune în *Litterarisches Centralblatt*, 1876, p. 1165.

55. Potebnea A., *Из записок по русской грамматике*. I. *Введение*, Voronej, 1874, in-8, pag. 158.

Se poate considera cu tot dreptul ca o introducere la linguistica în genere. — Recenziunea de Jagić, în *Archiv f. slav. Philologie*, t.2, p. 164—6.

56. Pott A. F., *Die wissenschaftliche Gliederung der Sprachwissenschaft*, în *Jahrbücher der freien deutschen Akademie* v. Nauwerk u. Noack, 1849, t. 1, p. 185—90.

Mai complet în *Wurzel-Wörterbuch*, t.2, part.2, Detmold, 1870, p. I—LXIV. — Tot aci aparține lucrarea lui Pott, menționată mai sus la nr. 40.

57. Richter F. W., *Vorläufige Umrisse zu einer allgemeinen Sprachwissenschaftslehre*, Quedlinburg, 1847, in-4, pagine 38.

58. Sayce A. H., *The principles of comparative philology*, London, 1874, in-8, pag. XVI, 382. — Ed. II, 1875, pag. XXXII, 416.

Recenziunea de Severini, în *Bollettino degli studii orientali*, 1876, p. 212—7, de Bezzenberger, în *Götting. gelehrte Anzeigen*, 1876, p. 1616, de Schrader, în *Jenaer Literaturzeitung*, 1875, p. 139. Această excelentă lucrare, plină de idee originale și profunde, a fost urmată de una și mai remarcabilă:

32 59. *Introduction to the science of language*, London, 1880, in-8, I—II, pag. X, 442, și II, 422.

Se mai poate menționa de același autor:

60. *A lecture on the study of comparative philology*, Oxford, 1876, in-8, pag. 32.

61. Schapiro M., *Новый взгляд на современную систему сравнительного языкознания*, Voronej, 1876, in-8, pag. 110.

Paradoxal, dar nu fără interes. Cfr. *Romania*, 1880, t.9, p. 352, observațiunea lui Paul Meyer despre o altă scriere a lui Schapiro: „Petit livre singulier, rempli de faits, et où les idées ne manquent pas, mais où la bonne méthode fait défaut".

62. Schleicher A., *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, pag. VI, 340.

Recenziunea în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 10, p. 388—93. — O a doua edițiune a ieșit la 1869, o a treia la 1874. — Nu mai puțin aparține aci de același autor:

63. *Die Sprachen Europa's in systematischer Uebersicht*, Bonn, 1850, in-8, pag. X, 270.

Mai ales p. 1—39, cari cuprind o introducere generală în linguistică.

64. Steinthal H., *Abriss der Sprachwissenschaft. I. Die Sprache im Allgemeinen*, Berlin, 1871, in-8.

Tomul I — urmarea n-a apărut — poartă titlul separat: *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, în care se caracterizează mai bine direcțiunea autorului. — Despre Steinthal în genere, vezi pe Whitney, *Steinthal and the psychological theory of language*, în *Oriental and linguistic studies*, t.1, p. 332—75, fără a se uita însă răspunsul lui Steinthal: *Wie Einer den Nagel auf den Kopf trifft*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t.8, p. 216—50.

65. Stoddart J., *Glossology, or the historical relations of languages*, London, 1858, in-8, pag. IV, 388.

66. Święcicki B., *Mowa ludzka, jej układ pierwotny i budowa*, Lwów, 1873, in-8, pag. IV, 93.

Nemţeşte: *Die menschliche Sprache, ihre Bildung und ihr ursprünglicher Bau*, Leipzig, 33
1874, in-8, pag. 106.

67. Terrien-Poncel A., *Du langage. Essai sur la nature et l'étude des mots et des langues, précédé d'une introduction par M. L. de Rosny*, Paris, 1867, in-8, pag. XXXII, 244.

68. Wedewer H., *Zur Sprachwissenschaft*, Freiburg, 1861, in-8, pag. XX, 136.

Recenziunea în *Heidelb. Jahrbücher*, 1862, p. 314 sq.

69. Whitney W. D., *The life and growth of language*, London, 1875, pag. VIII, 326. — Ed. franceză, Paris, 1875; trad. germ. de Leskien, Leipzig, 1876; trad. ital. de d'Ovidio, Milano, 1876.

Recenziunea de Gubernatis, în *Bollettino degli studii orientali*, 1876, p. 187—94. — De acelaşi autor, pe un plan mai vast:

70. *Language and the study of language: twelve lectures on the principles of linguistic science*, 3-d ed., London, 1870, in-8, pag. XII, 504.

Recenziunea de Clemm, în Kuhn's *Zeitschr.*, t.18, p. 119—25, de Steinthal, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t.5, p. 346—56. — O traducere, sau mai bine o prelucrare germană de prof. Jolly: *Die Sprachwissenschaft*, München, 1874. — Recenziunea de Leskien, în *Jenaer Literaturzeitung*, 1875, p. 98.

71. Winning W. B., *A manual of comparative philology*. London, 1838, in-8, pag. XII, 292.

Se poate repeta ceea ce am spus despre Mérian. — Cfr. Dwight, *Modern philology*, t.1, p. 252.

72. Wilson J., *Phrasis: a treatise on the history and structure of the different languages of the world* etc., Albany, 1864, in-8, pag. VIII, 384.

Cfr. *Magazin für die Litt. des Auslandes*, 1865, p. 626 sq.

Pe a doua linie, vom indica revistele linguistice generale, indispensabile pentru a fi cineva totdeauna în curentul ştiinţei, şi anume:

73. Höfer A., *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache*, Berlin 34
şi Greifswald, 1846—53, 4 tomuri in-8.

Între colaboratori: Pott, Schweizer-Sidler, Diez, Heyse, Grimm, Westergaard, Spiegel, Ewald, Kuhn etc.

74. Benfey Th., *Orient und Occident insbesondere in ihren gegenseitigen Beziehungen*, Göttingen, 1862—4, 3 tomuri in-8.

Excelentă revistă, întreruptă însă înainte de a se fi terminat tomul al treilea. Între colaboratori: Fr. Müller, Fick, Leo Meyer, Bühler, Nöldeke, Gildemeister, Justi etc.

75. Kuhn A., *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*, Berlin, începînd de la 1852, pînă astăzi 25 tomuri in-8.

Revistă *sine qua non* a linguistului, fundată de cătră Kuhn de-ntîi în asociaţiune cu Aufrecht şi la care au colaborat succesivamente mai toţi specialiştii din Germania, iar din cei străini: Pictet, Ascoli, Bréal, Bugge etc.

76. K u h n A., *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen*, Berlin, 1858—76, 8 tomuri in-8.

Revistă suplementară la cea precedinte, cu care s-a și contopit de la 1877 încoace, fundată de către Kuhn de-ntîi în asociațiune cu Schleicher, la urmă cu Leskien și Johannes Schmidt.

77. *Revue de linguistique et de philologie comparée. Recueil trimestriel de documents pour servir à la science positive des langues, à l'éthnologie, à la mythologie et à l'histoire*, Paris, începînd de la 1867, pînă acum 13 tomuri in-8.

Revistă fundată de școala lui Chavée (cfr. mai sus, p.27, nr. 18). Redactorii actuali sînt: Girard de Rialle și Vinson. Dintre colaboratori francezi: Adam, Bréal, Hovelacque, Picot, Charencey și alții; dintre cei străini: Delbrück, Johannes Schmidt, Spiegel, Miklosich, Justi, Novaković, Fr. Müller etc.

78. *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, Paris, începînd de la 1868, pînă acum 4 tomuri in-8.

Revistă excelentă, putînd a rivaliza, prin soliditatea metodei, cu a lui Kuhn. Dintre
35 colaboratori: Bréal, Meunier, Gaston Paris, | d'Arbois de Jubainville, Baudry, Brachet, Bergaigne, Havet, Paul Meyer etc.

79. *The Proceedings of the Philological Society*, London, 1842—53, 6 tomuri in-8, urmate apoi de: *Transactions*, cîte un volum pe an.

Cu lucrări de Garnett, Key, Latham etc.

80. *The Transactions of the American Philological Association*, de la 1868.

Nu avem la dispozițiune.

81. G i l d e r s l e e v e B. L., *The American Journal of Philology*, *Baltimore*, 1880, in-8, acum început.

82. S t e i n t h a l și L a z a r u s, *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, Berlin, începînd de la 1860, pînă acum 12 tomuri in-8.

Această revistă reprezintă singură filologia comparativă întreagă, adecă linguistica și etnopsicologia totodată, pe cari le întrunea mai înainte, pînă la un punct, revista lui Benfey. Dintre colaboratori: L. Tobler, Pott, P. Heyse, Nöldeke, G. von der Gabelentz, Delbrück, Radloff, Arendt, Liebrecht, Bastian, Wolzogen, Jolly, Misteli etc.

Am putea să nu ne oprim asupra altor reviste linguistice foarte remarcabile, dar avînd un caracter mai special, precum:

83. *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Göttingen — Bonn, 1837—50, 7 tomuri in-8, sub redacțiunea lui Lassen, ajutat de Ewald, Böhtlingk, Grotefend, Kosegarten, Pott, Rödiger, Rückert, Schleicher, Westergaard etc.

84. *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Leipzig, începînd de la 1847, pînă acum 34 tomuri in-8, afară de publicațiuni suplementare. Unele studie, mai ales de Pott, sînt de un interes linguistic general.

85. A s c o l i G. I., *Archivio glottologico italiano*, Torino, de la 1873, in-8, cu colaborațiunea lui Flecchia, Canello, Nigra, D'Ovidio, Morosi, Hasdeu etc.

36 86. B e z z e n b e r g e r A., *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, Göttingen, de la 1876 încoace, 5 tomuri in-8, cu colaborațiunea lui Fick, Deecke, Gustav Meyer, Leo Meyer, Fröhde, Bechtel, Brugmann etc.

Apoi pe o scară și mai specială:

87. Paul Meyer și Gaston Paris, *Romania. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, Paris, începînd de la 1872, 9 tomuri in-8.
88. Jagić V., *Archiv für slavische Philologie*, Berlin, de la 1876 încoace, 6 tomuri in-8.
89. Gröber G., *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, de la 1877, 4 tomuri in-8.

Și altele.

Aproape în toate limbile europee există astăzi vreo revistă, consacrată mai mult sau mai puțin linguisticei, dintre cari vom indica pînă și la unguri: *Nyelvtudományi Közlemények*, sub redacțiunea lui Paul Hunfalvy, mai multe volume de la 1862 încoace, iar la ruși: ***Филологические записки***, sub redacțiunea lui A. Chovansky, de la 1861, și ***Русский филологический вестник***, sub redacțiunea lui M. Kolosov, de la 1879.

La români:

Cipariu T., *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867—69, in-4.
Petriceicu-Hasdeu B., *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istorie, linguistică și psicologia poporană*, Noua serie, București, 1876—7, 2 tomuri in-8.
Codrescu *T., Buciumul român. Foaie lunară*, Iași, 1876—9, 3 tomuri in-8...

§ 14 37

LINGUISTICA. — GLOTTICA. — GLOSSOLOGIA. — GLOSSOGRAFIA

Primul pas la definițiunea unei științe este chiar numele ei; în cazul de față nu e însă tocmai ușor de a zice cum se chiamă știința ce ne preocupă, căci copilul a fost botezat cu o mulțime de numi diferite.

Steinthal, Pezzi, Whitney, Braun, Frederic Müller și Max Müller, Heyse, Chaignet, Benloew etc. o numesc „știința limbei" sau „știința limbilor".

Deja Humboldt aprobase termenul „linguistică"[1], consacrat astăzi în titlul excelentei societăți speciale de la Paris, adoptat de școala lui Chavée și de alți, ba poate tocmai cel mai răspîndit din toate chiar afară din Francia, astfel că însuși Schleicher, care nu voia să-l primească, a fost silit o dată a se supune dorinței exprese a editorului său de a pune pe frontispiciul unei cărți: „Cercetări linguistice"[2].

Francezii, englezii și italienii îi mai zic „filologie comparativă".

Dwight o botează „filologie modernă", iar Peile simplu „filologie".

Schleicher o numește „glottică", Ascoli „glottologie", Stoddart „glossologie" etc.

Cei mai mulți întrebuințează două-trei numi totodată, cînd pe unul, cînd pe celălalt sau pe celelalte.

---

[1] *Gesammelte Werke*, t. 6, p. 207.

[2] Schleicher, *Die Sprachen Europa's*, p. V.

Am văzut în capitolul precedinte că știința noastră intră ca o parte integrantă în filologia comparativă, dar nu e „filologie comparativă“ întreagă, a cării altă ramură, tot atît de importantă, este etnopsicologia.

A fortiori ea nu poate fi „filologie“ în genere, nici veche, dar nici „modernă“, căci ar trebui atunci, pe lîngă etnopsicologie, să mai îmbrățișeze filologia clasică.

38 „Știința limbei“ are nefericirea de a nu rămînea o vorbă neschimbată în orice limbă, ca *geometrie*, *istorie*, *fizică* etc. Ea trebui mereu tradusă, și nu totdeauna se traduce printr-un singur cuvînt sau măcar prin două: *Sprachwissenschaft*, *science of language*, *science du langage*, *scienza della lingua*... Pe titlul unei cărți acest nume figurează cu eleganță, cel puțin cu o amplitudine oarecare, mai mult ca o traducere a termenului tecnic; îl putem admite din cînd în cînd, ca o perifrază, pentru varietatea stilului; dar el însuși nu este și nu e chip să fie un termen tecnic.

Urmează dară a se face o alegere între *glottică* sau *glottologie* ori *glossologie* și între *linguistică*.

Contra linguisticei s-a rădicat obiecțiunea că ar fi un barbarism.

După Schleicher și Max Müller, o mai repetă Pezzi: „tocmai un specialist în studiul limbei nu poate să aprobe cuvîntul *linguistică*, fabricat din latinul *lingua* printr-un sufix grec“.

Noi credem, din contra, că tocmai un specialist în studiul limbei trebuie să aprobe o asemenea combinațiune, ca unul ce știe mai bine decît oricine că toate limbile obicinuiesc a uni o tulpină și un sufix eterogene, după cum facem noi înșine, de exemplu, în *silință* = slav. *sila* + lat.-*entia*, *casnic* = lat. *casa* + slav. -*nikŭ* etc.

Dacă e vorba de hibridism, apoi cu mult mai hibrid este termenul *sociologie*, făurit de către Quêtelet și August Comte din latinul *socius* și grecul λόγος. Ei bine, el a rămas și va rămîne.

Precum din latinul *lingua* printr-un sufix grec s-a format *linguistică*, tot așa din latinul *status* cu sens de „stat“, prin același sufix grec, Achenwall a croit în secolul XVII cuvîntul *statistică*, admis astăzi fără nici o contestațiune.

Termenul „linguistică“ e atît de comod, atît de potrivit, încît însuși
39 Pezzi, după ce-l combate, adaugă apoi: „*tuttavia* | *per amore di brevità e di varietà ci varremo talvolta della parola* *linguistica*“[3] *.

După cum se văd unele figure capricioase, neregulate, nesimetrice, și totuși foarte plăcute și foarte norocoase, de asemenea sînt unele cuvinte.

Bergmann crede că termenul *linguistică* nu s-a format de-a dreptul din *lingua*, ci din *linguist*, modelat după *elenist*, *germanist*, *romanist* etc. El conchide de aci: „Le nom de linguiste, formé d'après cette analogie, et qui par sa forme désigne proprement quelqu'un qui imite une langue, n'est donc pas, philologiquement, bien choisi“ **. Ar fi mai corect — zice el — a se introduce vorba *linguatică*, „linguatique“[4].

Cu toate astea, însuși Bergmann întrebuințează pretutindeni linguistică, și bine face, cu atît mai vîrtos că opozițiunea sa cea teoretică se întemeiază pe o etimologie falsă. Deși din *elenist*, *romanist* etc. s-a putut naște

---

[3] Pezzi, *Compendio di grammatica comparativa*, p. IV, nota 2.

* „Totuși, din considerente de conciziune și varietate, vom folosi uneori și cuvîntul linguistică“ *(n. ed.)*.

** „Numele de linguist, format după această analogie și care prin forma sa desemnează propriu-zis pe cineva care imită o limbă, nu este deci, filologic vorbind, bine ales“ *(n. ed.)*.

[4] Bergmann, *Résumé d'études*, p. 310—11.

elenistica sau *romanistica*, totuși *linguistica* nu s-a născut din *linguist*. Cronologicește, *linguist* este mai nou decît *linguistică*, precum *sociolog* va fi mai nou decît *sociologie*. Existînd deja *linguistică*, ca nume de știință, s-a zis apoi *linguist* celui ce se ocupă cu acea știință, prin analogie cu *elenist*, *romanist*, *germanist*, ba încă *specialist*, *erborist*, *florist* etc.

Chiar însă dacă am admite că *linguistică* derivă din *linguist*, tot încă nu este nici o obiecțiune serioasă contra acestui termen. Oricare să fi fost semnificațiunea elenului -ιστής, în limbile moderne el nu mai însemnează deloc „quelqu'un qui *imite* quelque chose", după cum crede Bergmann, ci numai: „quelqu'un qui *s'occupe* de quelque chose". Negreșit că *erboristul* nu imitează *iarba*, nici *floristul* — *floarea*, nici *specialistul* o *specialitate* etc.

Mai pe scurt, pentru doctrina totală a limbei noi nu găsim nici un termen mai bun decît *linguistică*.

Latinul *lingua* ne oferă tocmai sensul pe care-l cere studiul linguistic: 40
„modul vulgar de a vorbi". Pentru vorbirea cultă, mai mult sau mai puțin artificială, romanii aveau *sermo*. Astfel Seneca (*Controv.*, II, 12) se exprimă în privința unui individ: „sua *lingua* disertus est; ingenium illi concessit; *sermonem* objecit" *, pentru a arăta că altceva este „la langue" și altceva „le beau langage". Linguistica are a face cu „lingua", filologia clasică cu „sermo".

Vom observa, în paranteză, că *linguistica* este un termen tecnic, pe care nici o limbă nu trebui să-l modifice. A zice românește *limbistică* fiindcă avem *limbă*, după cum susțin unii, este ca și cînd francezul ar zice *languistique* fiindcă are *langue*, sau spaniolul *lenguistica* fiindcă are *lengua*. Analogia nu se poate aplica la termeni tecnici. Din *Georgius* noi am făcut *Iorgu* [8]; de aci nu urmează ca din *geometria* să facem *iometrie*.

Linguistică admițîndu-se ca nume general pentru totalitatea științei limbei, prin aceasta nicidecum nu se resping, ca numi speciale foarte nemerite, ceilalți doi termeni: glottică și glossologie, pe lîngă cari va trebui să mai introducem un al treilea.

Vom vedea mai departe că linguistica întreagă, negreșit cea pură, nu cea aplicată, îmbrățișează:

1° Diferitele graiuri în specie;

2° Limba umană în genere;

3° Clasificațiunea graiurilor.

Prima sferă, linguistică pozitivă, se poate numi *glottică*, după cum o și înțelegea Schleicher.

A doua sferă, linguistică transcendentală, se va zice *glossologie*.

În fine, pentru a treia sferă, linguistică descriptivă, se potrivește numele neîntrebuințat încă de *glossografie*.

Deocamdată însă ne interesă numai termenul comun de „linguistică".

§ 15 41

LIMBA IN ABSTRACTO

Obiectul linguisticei, indicat în însuși numele acestei științe, este *lingua*, „limba".

Limba, cu care se ocupă linguistica, este manifestațiunea vocală nativă a sufletului.

---

* „Prin limbă este elocvent; talentul îl ajută; îi inspiră un limbaj ales" *(n. ed.)*.

De ce vocală?

Omul poate să-și manifeste sufletul, poate să-și exprime simțirea și cugetarea în diferite moduri.

Sînt acum trei secoli, elvețianul Bonivard observa cu mult bun simț:

„Maintenant est question si la lengue est seulle interprète de la pensée; sur quoy je responds qu'elle en est interprète souveraine, mais non pas la seulle, car il y ha d'autres membres à ce servantz. Les mains parlent, les doigts, les yeux, la teste, les pieds...“ [5]*

Precum graiul este vulgar sau literar, tot așa gestul poate fi instinctiv sau artificial, mergînd în artificialitatea sa pînă la un grad extrem de perfecțiune, după cum este, bunăoară, la siciliani[6], fără ca să mai vorbim despre „parole manuelle“ a surdo-muților[7].

O asemenea manifestațiune a sufletului nu intră în sfera studiului linguistic, deși poate fi consultată, mai ales gestul cel instinctiv, ca o fîntînă între atîtea altele; ba chiar uneori sîntem datori a o consulta, mai cu seamă întrucît privește originea limbei în genere.

Aci, la prima vedere, s-ar putea rădica o obiecțiune.

Ce să facem cu limba s c r i s ă?

42 Un om scrie tăcînd: citește în tăcere; literele de pe hîrtie se adresează la văz, nu la auz.

Dacă am exclude limba scrisă din sfera linguisticei, linguistică n-ar mai fi. Limba egipteană a ieroglifelor, cele trei limbi mesopotamice ale cuneiformelor, feniciana de pe inscripțiuni, zendica, sanscrita, gotica, paleoslavica, chiar latina și elena, fazele cele vechi ale oricării limbi fără excepțiune, toate acestea ne sînt cunoscute numai prin scrisoare.

Scrisoarea însă, dacă nu este neapărat a u z i t ă, cel puțin e totdeauna a u z i b i l ă.

Ca limbă *auzibilă*, măcar că și *vizibilă* în același timp, scrisoarea intră pe deplin în obiectul linguisticei, care studiază în ea o limbă întocmai după cum studiază cineva o figură după un portret, ba figurele celor răposați nici nu se pot studia altfel.

S-a zis nu o dată că limba, pentru a merita numele de limbă, trebui să fie a r t i c u l a t ă. Un sunet nearticulat, adecă confuz, nedeterminat, echivoc, este un zgomot neorganic, un țipăt animal, o notă muzicală, dar n-are a face cu limba[8]. Această aserțiune e falsă. Germanii articulează foarte rău tenuele și mediele, astfel că în pronunciațiunea lor un *k* se distinge de un *g* mai anevoie decît în cîntecul cucului. Un *v*, așa cum îl rostesc spaniolii, nu e nici *v*, nici *b*. Ce să mai zicem apoi despre acele „țițiituri“, acele „click-uri“, acele sunete ce seamănă cînd cu sărutarea, cînd cu vîjîirea unui bici, cînd cu scrîșnirea dinților sau cu trosnirea din degete, cari nu sînt de loc articulate,

---

[5] B o n i v a r d, *Advis et devis des lengues, traité de philologie composé en 1563*, Paris, 1849, p. 6.

* „Se pune acum problema dacă limba este singura interpretă a gîndirii; la care eu răspund că este interpreta suverană, dar nu singura, căci mai sînt și alte membre care servesc la aceasta. Mîinile vorbesc, degetele, ochii, capul, picioarele...“ *(n.ed.)*.

[6] Cfr. P i t r è, *Gesti ed insegne del popolo siciliano*, în *Rivista di letteratura popolare*, t. 1 (1877), p. 32—43. — L u b b o c k, *Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, p. 407—10. — Tylor, Bastian etc.

[7] J a m e t, ap. C h a r m a, *Essai sur le langage*, Paris, 1846, p. 187.

[8] H u m b o l d t, *op. cit.*, t. 6, p. 67. — H e y s e, *System*, p. 35: *„Die Sprache ist die Aeusserung des denkenden Geistes in a r t i c u l i r t e n Lauten“*.

și cari totuși formează o porțiune însemnată din aparatul fonetic al unor limbi, mai ales africane: la hotentoți, la cafri, la bușmani etc.? Vom vedea mai departe că tocmai prin ambiguitatea sunetului în fonetică, ca și prin ambiguitatea cugetării în gramatica propriu-zisă, se explică unul din fenomenele cele mai caracteristice în linguistică: sub|stituțiunea. Sayce crede, 43
cu drept cuvînt, că limba umană s-a născut din sunetele cele mai nearticulate. *Click*-urile — zice el — închipuiesc o punte între limba cea articulată și între țipetele animalelor. „*Ele se pot numi germeni fonetici ai limbei, germeni răspîndiți pînă astăzi pe ici, pe colea peste lumea întreagă*"[9]. Să fie oare cu putință de a exclude din definițiunea limbei acest element nearticulat, atît de esențial?

Vocalizațiunea este dară o condițiune fundamentală; *articulațiunea* — nu.

De ce însă limba, ca obiect al linguisticei, e nu numai vocală, dar și nativă?

Latinește *nativus* însemnează ceea ce se naște așa-zicînd de la sine, fără a fi rezultatul artei, al muncii, al arbitriului. Limba nativă este opusul unei limbi convenționale.

Un medic prusian din secolul XVI, într-o carte foarte curioasă, ne dă mai multe recete pentru a vorbi în orice limbă într-un mod așa ca să ne poată înțelege numai cei inițiați. De exemplu, A se intercala după fiecare vocală un *b*, urmat de aceeași vocală repetată: *pabateber* din *pater* sau *fababribicabatobor* din *fabricator*. A se transpune literele inițiale de la cuvintele învecinate: *san magt* din *man sagt*. A se suprime la fiecare cuvînt consoanele inițiale, mutîndu-se la finea aceluiași cuvînt, însoțite de un *-en*, astfel că din *Wiltu mit mir gen Strassburg ziehen** se face: *Iltuwen itmen irmen engen Assburgstren iehenzen*[10].

Un scriitor contimpuran ne spune că, nu mai departe decît pe la 1830, tot așa vorbea burgezimea din marele Paris: „*On retranchait la dernière consonnance des mots pour y substituer la syllabe* mar. *On disait* épicemar *pour* épicier, | boulangemar *pour* boulanger, cafemar *pour* cafe. *Ainsi de suite. C'était de l'esprit dans ce temps-là*"[11]. 44

Această limbă convențională s-ar putea numi școlărească. Noi toți, ori din ce țară am fi, am petrecut cu ceva analog în primii ani de pe băncile școalei. Ea nu trebui confundată cu limba copilărească, o limbă nativă în toată puterea cuvîntului, de care ne vom atinge mai la vale. Nu trebui confundată de asemenea cu limba hoțească, artificială și ea, dar de o altă natură.

În limba școlărească convențiunea este curat fonetică: se adaugă, se suprimă sau se modifică sunetele. În limba hoțească, în așa-numitul *argot*, în graiul „ciriitorilor", la tîlharii din România[12], convențiunea este rareori fonetică, mai totdeauna lexică, și mai cu seamă logică. Se înlocuiesc cuvintele locale prin cuvinte străine; mai adesea se schimbă sensul propriu al vorbelor și chiar al frazelor, dîndu-li-se o accepțiune metaforică. Hoțul din Grecia pune românul Νδομνιζέος = *Dumnezeu* pentru θεός, sau albane-

---

[9] Sayce, *Introduction*, t. 1, p. 284. — Cfr. mai cu seamă Bleek, *Über den Ursprung der Sprache*, Weimar, 1868, p. 53—4, nota.

* „Vrei să mergi cu mine la Strassburg?" *(n.ed.)*.

[10] Thurneisser zum Thurn, *Onomasticum*, Berlin, 1583, in-f., p. 93—4.

[11] Privat d'Anglemont, *Paris anecdote*, Paris, 1854, p. 190.

[12] Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, p. 149—51.

zul ζέμπια pentru δόντια. Tîlharul francez zice la „spînzurătoare“ — *béquille*, la un „ceasornic“ — *coucou*, la „dracul“ — *boulanger*, la „dinți“ — *dominos*, „a muri“ — *casser sa pipe* etc.[13] Pungașul român preface „galbeni“ în *ochișori*, „cafea“ în *cerneală*, pe „cîne“ în *zapciu*, „clondir“ în *traistă* și altele; iar pentru „vin“ împrumută de la țigani *mol* sau *molete*, precum și pentru „bani“ — *lovele* = țig. *love*[14].

Negutitorii — honni soit qui mal y pense — imitează uneori pe hoți. Tolbașii din Rusia, de exemplu, vorbesc o limbă a lor convențională, numită nu se știe de ce ofenească, în care flexiunea, sintaxa, particulele sînt rusești,
45 dar cuvintele s-au luat de la | fel de fel de neamuri străine, între cari nici românii n-au fost uitați: „patru“ — *tisero* = τέσσαρα, „cinci“ — *pîonda* = πέντε, „fată“ — *koriuk* = κόρη (?), „lup“ — *lykus* = λύκος, „casă“ — *rym* = germ. *Raum* (?), „oraș“ — *koster* = lat. *castrum* (?), „piatră“ — *ketrak* = mold. *kiatră* (?), „sat“ — *turlo* = rom. *tîrlă* (?) etc.[15]

Oriunde o grupă mică se vede izolată de restul societății, fie prin vîrstă, fie prin dispreț, fie prin profesiune, prin interes, prin frică, prin crimă, ea tinde a-și combina o limbă aparte, care în principiu nu se deosebește de scrisoarea cea cifrată: să ne-nțelegem noi între noi și să nu ne înțeleagă alții. Sub raportul psicologic, cîteodată și prin material, aceste limbi convenționale ne pot interesa[16]; dar nici într-un caz ele nu formează obiectul linguisticei.

Literatura și lumea cea elegantă își croiesc și ele cîte un *argot*, pe care-l descrie măiestrește pana lui Nodier: „*Il y a une tendance incroyable, dans quiconque se croit plus de génie que les autres*, à individualiser *sa parole. C'est ainsi que surviennent, dans les langues littéraires, je ne sais quelles langues extrà ou ultra-littéraires, qui ne diffèrent des autres que par la bizarrerie du trope ou l'extension forcée du radical, car elles n'ont jamais inventé le mot dans sa substance essentielle: le* mythisme *énigmatique de Lycophron*, l'euphuisme *des Anglais, le* marinisme *des Italiens, le* cultorisme *de Gongora, et quelques autres encore dont je ne parlerai pas, mais dont le* précieux *du dix-septième siècle offre un des types le plus curieux et les plus connus*...“[17]

Acest fel de limbi convenționale francezii le numesc *jargon*, termen pe care Voltaire îl aplica deopotrivă la nomenclatura științifică. Latineasca cea botanică a lui Linnaeus, de exemplu, este și ea o limbă, dar o limbă cu totul străină preocupațiunilor linguistului, oricît de rațională ar fi, oricît de
46 sistematică, oricît de importantă sub raportul teoretic. Linguistica | se va interesa mult de *măzăriche*, prea puțin de *Latyrus Nissolia*; va studia *iarba-ciumei* sau *ciuma-rea*, nu *Galega officinalis*.

În acest mod, limba, care ne preocupă, trebui să fie v o c a l ă și n a t i v ă; dar mai pe sus de toate, ea cată a fi o manifestațiune a s u f l e t u l u i.

Tusa sau strănutarea sînt și ele nește manifestațiuni foarte vocale și foarte native, dar nu ale sufletului, ci ale guturaiului sau ale vreunei alte leziuni organice. Ceea ce ne face însă a stărui asupra „sufletului“ în definițiunea limbei, negreșit că nu este tusa sau strănutarea, ci vechea și înrădăcinata jumătățire a rolului limbei numai la expresiunea *cugetării*, iar nu și a *simțirii*

---

[13] Cfr. F. M i c h e l, *Dictionnaire d'argot*, Paris, 1856, passim.

[14] B a r o n z i, *op. cit.*, p. 149. — Cfr. P o t t, *Die Zigeuner in Europa und Asien*, Halle, 1845, t. 2, p. 335 și 455. — Ambele cuvinte deja în V u l c a n i u s, *De litteris et lingua Getarum*, Lugduni, 1597, p. 104.

[15] Cfr. D i e f e n b a c h, *Die ofenische Sprache*, în K u h n, *Beitr.*, t. 4, p. 328—41.

[16] Cfr. N i g r a, *Il gergo dei Valsoanini*, în A s c o l i, *Archivio*, t. 3, p. 53—60.

[17] N o d i e r, *Notions de linguistique*, p. 251.

totodată. Sufletul, în înțelesul său biologic, cuprinde totalitatea facultăților intelectuale și morale ale unei ființe. Limba este manifestațiunea vocală nativă a tuturor acestor facultăți fără excepțiune. Orice animal, fie bou sau privighetoare, întrucît își manifestă sufletul într-un mod vocal, are și el o limbă, diferită prin grad, prin putere, prin formă de limba omului, dar nu prin fond.

Definițiunea cea exclusivamente spiritualistă a limbei, care mai domnește încă în linguistică, aduce la cele mai curioase neconsecințe. Pentru a impune cuiva tăcere, noi punem un deget la gură și zicem „*st!*". Deși un asemenea *st* a putut să dea naștere celei mai fecunde radicale *sta*[18], cării linguistul îi acordă pagine întregi și ar putea să-i consacre chiar volume, totuși nenorocitul străbun nu aparține limbei, căci exprimă simțirea, iar nu cugetarea[19].
Cu același drept se poate | contesta caracterul linguistic al vocativului sau 47
al imperativului, măcar că nu s-a găsit încă nici o limbă omenească fără vocativ și fără imperativ, pe cînd atîtea alte forme gramaticale lipsesc cu desăvîrșire într-o mulțime de graiuri. Ni se spune că o interjecțiune, un vocativ, un imperativ rămîn izolate într-o sentință, fără a se lega cu celelalte cuvinte ce o formează. Neapărat; căci fiecare din ele este o sentință întreagă, întocmai precum este o sentință întreagă în gura copilului un *papă* sau un *dadă*, primul pas în viața limbei umane[20].

Ce fel de consecință poate fi aceea de a distinge linguistica de către filologia clasică anume prin naturalismul obiectului celei dentîi față cu artificialitatea celeilalte, ș-apoi în același timp a suprime din cercul limbei celei naturale tocmai elementul cel mai natural?

Nici un linguist nu s-a încercat a susținea că omul nu e om din naștere. A zice însă că limba exprimă numai cugetarea, iar nu și simțirea, nu sufletul întreg, este ca și cînd s-ar pretinde că omul începe a fi om numai de la vîrsta cutare sau cutare. În vorbirea copilului, fie dintr-o ginte cît de înaintată în civilizațiune, precumpănește simțirea asupra cugetării; și mult timp trebui să treacă mai înainte de a se putea discerne în acea vorbire elementul curat intelectual de către cel moral. Tot așa este la sălbateci. Minner observă foarte

---

[18] Heyse, *System*, p. 73.—Cfr. Hannwacker, *Sprache und Sprachbildung*, p. 9.

[19] Whitney, *Language*, ed. 3, p. 276: „*The interjections, finally, however expressive and pregnant with meaning they may be, are not in a proper sense parts of speech; they do not connect themselves with other words, and enter into the construction of sentences; they are either the direct outbursts of feeling, like* oh! ah! *or else, like* st! sh! *mere vocal gestures immediate intimations of will*" *. — Această teorie o emisese de demult Horne Tooke (ap. Farrar, *Language*, p. 78), Becker etc.

* „În sfîrșit, interjecțiile, oricît de expresive și de pline de înțeles ar fi, nu sînt propriu-zis părți de vorbire; ele nu se leagă cu alte cuvinte și nu intră în structura propozițiilor; ele sînt fie expresii directe ale simțirii, ca *oh! ah!* sau, ca *st! sh!*, fie simple gesturi sonore, manifestări imediate ale voinței" *(n.ed.)*.

[20] Cfr. Menge, *Über Gefühlssprache*, Danzig, 1863, p. 11—13: „*Man kann dieselben (interjectiones oder exclamationes) den übrigen redetheilen der sprache anreihen, genauer betrachtet wird man sie den sätzen gegenüberzustellen haben. Wie der satz der bestimmte klare ausdruck eines gedankens ist, so der ausruf der mehr oder weniger dunkle ausdruck eines gefühls ... Wenn ich vorhin versuchte die ausrufe den sätzen gegenüberzustellen, so möchte ich auch noch die bejahungs- und verneinungswörtchen ja und nein zu ihnen hinüberziehen und ihnen die ganze schaar von partikeln ähnlicher bedeutung als: ja wol, ja freilich, allerdings, nie, nimmer, keineswegs etc. zugesellen. Ihrer bedeutung nach gehören sie sicher hieher, denn in ihnen liegt ein gantzer satz, oft von hoher bedeutung, so dass das glück oder unglück eines ganzen lebens von einem einzigen ja oder nein abhängen kann*".

bine că chiar la noi, oameni în toată firea, maturi prin etate și prin cultură,
48 *„rareori se poate deosebi de către ascultători, ba și de către însuși acela ce vorbește, limba simțirii de limba cugetării, astfel că omul adesea nu știe, dacă într-un caz dat el și-a expres pe una sau pe cealaltă“*[21]. Și totuși el a vorbit! Ceea ce a spus dînsul oare nu face parte din limbă?

Limba se începe la om prin *percepțiune*, nu prin *apercepțiune*. Percepțiunea rezultă dintr-o impresiune directamente produsă de un obiect oarecare asupra simțurilor, fără nici un amestec al cugetării. Zahar „alb“ este o *percepțiune*. Combinarea succesivă, prin mijlocul cugetării, a mai multor percepțiuni, cari se completează una prin alta pentru a ne da o noțiune oarecum integrală despre un obiect, constituie *apercepțiune*: „alb“ + „dulce“ + + „tare“ = „zahăr“. Pentru a găsi un nume zahărului, copilul se mulțumește cu prima percepțiune. După prima percepțiune, el numește oricare alt lucru. În *vau-vau*, nume copilăresc al cînelui, de exemplu, se exprimă numai percepțiunea „lătrător“, fără nici o altă combinare de calități. Numile diferitelor obiecte în toate limbile sînt percepțiuni cristalizate, niciodată apercepțiuni. Pretutindeni *aurul* este „galben“, nicăieri „galben“ + + „strălucit“ + „greu“ etc. Este dară radicalmente fals de a susține cum că limba nu se începe de la percepțiune sau simțire, ci de la apercepțiune sau cugetare.

Ceva mai mult. Sufletul omului se manifestă uneori printr-o limbă, limbă în toată puterea cuvîntului, care însă nu este nici cugetare, nici simțire, ci numai doară un fel de pauză. Unii bagă fără nici o trebuință în fiecare frază, o dată sau mai de multe ori, cîte un *știi*, cîte un *vezi-bine*, cîte un *negreșit* etc. La romani *etiam*, *vero*, *quidem* și altele, la greci γάρ, δέ, μέν etc. jucau adesea aproape același rol. Este un fel de umplutură, care ne permite a nu ne întrerumpe materialmente atunci cînd mintea nu află
49 iute o vorbă pe care o caută. Deasa întrebuințare a unor asemeni umplu|ture devine apoi o deprindere, de care își bate joc comedia. Dar se poate oare pretinde că acest element atît de necugetat — cel puțin în aplicațiune, dacă nu în origine — nu aparține limbei?

Mai pe scurt, definițiunea limbei este datoare a cuprinde sufletul întreg, iar nu numai cugetare, nu numai simțire, și nici chiar numai pe aceste două. Grimm o întrevăzuse aceasta într-un moment, dar abia în treacăt, fără a se explica și fără a rămîne pe aiuri consecinte cu sine însuși[22]. Și mai de demult o înțelesese bunul simț al popoarelor. Precum la greci se identificau „limbă“ și „cugetare“ în λόγος sau în φράζομαι, tot așa la romani *sensus* însemna „cugetare“ și „simțire“ totodată. După ei, omul vorbea așa cum simțea: „Pensa et *sentit* bene, et *loquitur* fortiter“ (Cic., *Fam.*, XII, 22).

Limba literară, chiar cînd nu e strict științifică, este aceea care reprezintă mai mult cugetarea; și tocmai ea interesă mai puțin pe linguist. Steinthal observă undeva: „limba literară este patrie numai a cugetării noastre; patria simțirii și a inimei noastre este dialectul provincial al locului nașterii“[23]. Nemic mai adevărat! Ei bine, tocmai dialectele provinciale fiind obiectul de predilecțiune al linguisticei, cum oare să excludem „simțirea și inima“ din definițiunea limbei?

---

[21] Minner, *Ansichten*, p. 79.

[22] Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1848, p. 5: *„Sprache ist der volle athem menschlicher seele“*.

[23] Steinthal, ap. Heyse, *System*, p. 2, nota.

Omul poate să ajungă la o limbă întemeiată exclusivamente pe cugetare; o asemenea limbă însă nu intră în obiectul linguisticei. Cugetarea pură ne dă pe $a + b = c$ sau $CaOSO_3$. Aceasta este oare limbă?[24]

În graiul uman cugetarea tinde din ce în ce mai mult a predomni ca fond, iar sunetul articulat ca formă. Înaltul grad posibil al cugetării și al articulării rădică pe om foarte sus deasupra tuturor celorlalte animale. Toate acestea sînt | adevărate și iarăși adevărate; dar de aci rezultă că linguistul 50
este silit a acorda o mai mare atențiune cugetării și sonului articulat, iar nu rezultă că atențiunea trebui concentrată numai și numai asupra lor, încît să se suprime cu desăvîrșire elementul simțirii și elementul sonului confuz. Din contra, în unele faze linguistice trecătoare și-n unele fenomene chiar permanente, tocmai simțirea mai pe sus de cugetare și sonul confuz mai pe sus de cel articulat ne oferă cheia pentru dezlegarea celor mai interesante probleme.

Vechea definițiune a limbei: „manifestațiunea cugetării în sonuri articulate", cu tot aparatul de profunditate filozofică cu care unii nu încetează de a o reînnoi mereu[25], este încă una din numeroasele rămășițe ale acelui trecut cînd însăși știința izola din rădăcină pe om de restul naturei, iar cu atît și mai vîrtos îl izola și va să-l izoleze mereu neștiința. Numai omul *cugetă!* numai omul *articulează!* numai *omul !* Aceasta ne aduce aminte caracteristica mirare a unui copil, intrat de curînd în școală. Într-o zi, el aleargă la părintele său și-i zice, pe jumătate zîmbind, pe jumătate supărat: auzi, tată, profesorul ne-a spus că omul e animal! Bietului băiat nu-i venea la socoteală de a fi de o potrivă cu cînele sau cu pisica.

Ș-apoi mai este ceva. Clauzula *cugetării* și aceea a *articulării*, dacă le vom lua în teză generală, fără a specifica diferitele graduri de una și de cealaltă la cutare sau la cutare ființă, sînt în cazul de față nu numai necompatibile cu starea actuală a științei, dar încă au ajuns a fi de prisos chiar pentru acei de ar mai voi cu orice preț să sape o prăpastie între om și între restul lumii zoologice. Animalul și el cugetă. Whitney nu se teme a susține că în mintea cînelui se petrec uneori niște silogisme foarte complicate [26]. Pisica, pe de | altă parte, articulează cît se poate de bine pe scurtul său *miao*, 51
în care — cînd se trăgănează — profesorul Hewitt Key distinge întreaga scară vocalică a limbei umane: *[m]i-e-a-o-u*[27]. Nu se vor găsi doi oameni la două capete ale pămîntului, cari să nu auză miaunatul pisicei absolutamente

---

[24] Cfr. Frege, *Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*, Halle, 1879.

[25] Cfr. H. Wolff, *Logik und Sprachphilosophie*, Berlin, 1880, p. 161 sq.

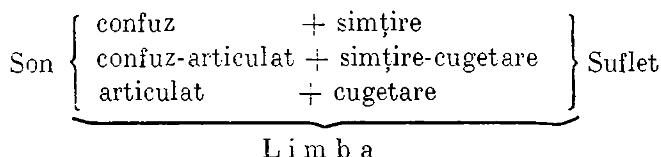
[26] Whitney, *Language and the study of language*, p. 414: *„He (a dog) can draw, a complex of syllogisms, when applying to present exigencies the results of past experience, and can determine: that smoking water must be hot, and I shall take good care not to put my foot into ist, — that is to say: water that smokes is hot; this water smokes; therefore, this water is hot; hot water hurts; this water is hot; ergo, it will hurt my foot"* *.

* „El (cînele) poate alcătui un complex de silogisme, atunci cînd aplică la condițiile imediate rezultatele experienței anterioare, și poate stabili: această apă aburindă trebuie să fie fierbinte și trebuie să fiu foarte atent să nu-mi bag piciorul în ea; ceea ce înseamnă: apa din care ies aburi este fierbinte; din această apă ies aburi; de aceea această apă este fierbinte; apa fierbinte vatămă; această apă este fierbinte; ergo, ea îmi va vătăma piciorul" *(n.ed.)*.

[27] Key, *Language*, p. 32. — Cfr. Latham, *Elements of comparative philology*, p. 697—8.

în acelaşi mod, ceea ce ar fi cu totul peste putinţă pentru un grup fonetic confuz. Pe al nostru *Christianus* chinezii îl aud *Ki-li-sse-tang*, dar pe pisica o numesc *miao*, după cum o numeau şi vechii egipteni, după cum o numesc copiii la toate popoarele.

În rezumat, ceea ce este limba *in abstracto* s-ar putea exprime prin următoarea schemă:

§ 16

LIMBA IN CONCRETO

Limba *in abstracto* este — am spus-o — manifestaţiunea vocală nativă a sufletului.

Limba *in concreto* este d i a l e c t [9].

Uzul comun numeşte *limbă* graiul cel literar, cel cult, cel scolastic al unei naţiuni, al unui întins teritoriu locuit de un element etnic omogen, de exemplu limba franceză, germană, italiană etc. Generalmente, este graiul capitalei, al centrului politic, actual sau trecut. Termenul *dialect* se rezervă graiurilor celor provinciale ale aceleiaşi naţiuni sau ale aceluiaşi teritoriu, cari sînt toate de acelaşi tip gramatical şi lexic, dar divergesc unele de altele
52 prin particularităţi, cîteodată foarte marcate, de ex. | dialect normand, burgund, picard ale limbei franceze. Linguistul, cel puţin deocamdată, nu se poate sustrage nici el uzului comun, care s-ar scandaliza de a auzi, bunăoară, că Victor Hugo a scris în „dialectul parizian", sau Byron în „dialectul londonez"; şi totuşi, sub raportul riguros al ştiinţei, toate graiurile concrete de pe faţa pămîntului, literare şi neliterare, sînt dialecte şi iarăşi dialecte, astfel că numai graiul abstract, numai facultatea nativă a omului în genere de a-şi manifesta sufletul prin voce, constituie limbă. „Limba" este o m e n e a s c ă; „dialectele" s î n t n a ţ i o n a l e.

Înălţarea unui grai la demnitatea de „limbă" numai fiindcă este scolastic e tot ce poate fi mai străin linguisticei, pentru care vorba are, din contra, cu atît mai multă valoare, cu cît este mai neartificială, mai puţin teoretizată prin şcoală. Din acest punct de vedere, ceea ce uzul comun numeşte *dialect*, ba încă cu o nuanţă de despreţ *patois*, ar trebui să fie fără alăturare mai preţios pentru un linguist decît ceea ce uzul comun, în semn de consideraţiune, botează *limbă*. Zic „ar trebui să fie", căci deocamdată acest principiu există mai mult în teorie, fiind uitat aproape totdeauna în aplicaţiune, uneori de bunăvoie, mai adesea de nevoie. Limbile aşa-numite clasice, elena, latina, sanscrita, ebraica etc., ne sînt mai-mai necunoscute sau prea puţin cunoscute sub formele lor cele inculte. Pe de altă parte, dialectele moderne cele mărunte, lipsite de orice literatură, sînt grele de cunoscut tocmai din cauza acestei lipse. Pus într-o asemenea situaţiune, linguistul cel mai corect se vede silit a se învîrti mai cu preferinţă, dacă nu într-un mod exclusiv, în cercul dialectelor celor trecute în curs de secoli prin multipla acţiune a şcoalei.

Aceasta este atît de adevărat, încît pentru studiul dialectelor propriu-zise, mai mult sau mai puțin inculte, s-a mănținut în linguistică termenul tecnic de „dialectologie“, care n-ar avea nici un sens. dacă acele dialecte ar procura, după cum ar trebui, totalitatea materialului, sau măcar o mare parte din el. Înțelegem o „dialectologie“ separată în filologia clasică, | pentru care 53
graiul cel literar servă ca normă[28]. O înțelegem chiar în Stalder pe la începutul secolului nostru, cînd linguistica era încă de tot în fașă[29]. Astăzi însă, sub condeiul unui linguist, e cam greu a o înțelege.

Cînd Giovanni Papanti a publicat frumoasa colecțiune: *I parlari italiani in Certaldo* (Livorno, 1875), Ascoli a zis că prin aceasta se aduce un mare serviciu: „alla dialettologia dell'Italia“[30]. Dar atunci ce va fi oare „glottologia italiana“, pusă în titlul excelentei reviste a lui Ascoli? „Dialettologia italiana“ este ea numai o mică parte din „glottologia italiana“, în care locul de onoare aparține limbei literare a Italiei în comparațiune cu celelalte limbi literare romanice din Francia, Spania etc.? Negreșit, nu un linguist ca Ascoli ar fi putut să zică ceva în acest sens; din contra, pentru dînsul „dialectologia“ coincide aproape în toate puncturile cu întreaga sferă a linguisticei pozitive[31]; dar totuși termenul „dialectologie“, prin însăși existința sa, ne spune *grosso modo* că numai graiurile cele literare, numai ceea ce vulgul numește „limbi“ în opozițiune cu „dialecte“, se studiază deocamdată mai în specie de către toți linguiștii, între cari astfel dialectologii formează un fel de excepțiune din regulă, adecă ceva tot așa ca în filologia clasică.

Oricum ar fi, cultă sau incultă, veche sau nouă, mare sau mică, orice limbă concretă, orice sistemă a manifestațiunii vocale native a sufletului, este pentru linguist un „dialect“, căci metoda științifică îi impune de a nu compara unul cu | altul nește elemente eterogene, ci numai pe membrii în- 54
rudiți ai unui grup sau grupurile înrudite ale unei familie.

Zicînd însă că orice limbă concretă este un dialect, noi distingem în cuvîntul „dialect“ două nuanțe, cari pot fi de prisos în uzul comun, dar sînt de o însemnătate extremă în studiul linguistic: dialect etnologic și dialect antropologic.

Două sau mai multe graiuri de aceeași origine comună sînt dialecte etnologice fiecare în privința tuturor celorlalte. În acest înțeles, dacă ne mărginim în generalitate, cuvîntul *dialect* nu diferă de accepțiunea sa uzuală.

---

[28] Cfr. Nibbe, *Dialectologia graeca in tabellis*, Rostochii, 1755.

[29] Stalder, *Die Landessprachen der Schweiz oder schweizerische Dialektologie*, Aarau, 1819.

[30] *Archivio glottologico italiano*, t. 2, p. 439.

[31] *Ibidem*, t. 1, p. XXXIX: *„rifar la storia di queste nuove persone latine, esplorarne la genesi, gl'incrociamenti e le propaggini; risalir cosi, dall'una parte, ai fondamenti anteromani, e scendere, dall'altra, in sino a ricomporre e correggere la cronaca di quelle età, che possiamo ancora dir moderne; raccogliere, in questo largo e cauto lavoro, tesori infiniti per l'istoria generale del linguaggio; ecco ciò che può sin d'ora, e deve volere, la dialettologia romanza in generale e l'italiana in specie“* *.

* „A reface istoria acestor noi persoane latine, a le explora geneza, interferențele și ramificațiile; a urca în felul acesta, pe de o parte, pînă la temeliile ante-romane și a coborî, pe de alta, pînă la recompunerea și corectarea cronicilor acelor epoci, cărora le mai putem zice moderne; a aduna, în această muncă vastă și prudentă, comori infinite pentru istoria generală a limbajului; iată ceea ce poate și ceea ce trebuie să însemne dialectologia romanică, în general, și cea italiană, în particular“ *(n.ed.)*.

Oricine lesne va precepe, fără a fi linguist, că dacoromâna, macedoromâna și istrianoromâna sînt dialecte române [10]; româna în genere, franceza, provențala, italiana, retoromana, spaniola și portugeza sînt dialecte romanice etc. Lucrul însă încetează de a fi atît de simplu din dată ce intrăm în amărunte asupra naturei unui asemenea „dialect". Românul din Carpați, cînd aude pe un român de la Pind, zice rîzînd că „vorbește stricat românește". Parizianul se rostește cu același ton glumeț despre *patois* provinciale. Ei nu vor să priceapă în ruptul capului că nici un dialect nu este s t r i c a t față cu celelalte, de vreme ce toate dialectele, toate fără excepțiune, sînt fiecare cîte un produs normal al unei dezvoltări deopotrivă firești.

Pentru a înțelege într-un mod științific ceea ce este „dialectul etnologic", cată să răspundem la două cestiuni fundamentale:

1° Care e raportul reciproc între dialectele unui grup?

2° Care este relațiunea lor totală către punctul comun de plecare?

Cu alte cuvinte, dialectul etnologic ni se prezintă sub două puncturi de vedere esențiale: punctul de vedere p e r i t e t i c, cînd se compară graiurile sincronice unul altuia, și punctul de vedere a n a t e t i c, cînd se compară perioadele succesive din ce în ce mai în sus ale fiecărui grai în parte față cu ale celorlalte graiuri [11].

55 În literatura linguistică contimpurană a avut un răsunet oarecare cearta între doi romaniști de prima ordine: Ascoli și Paul Meyer.

Grupul dialectal provențal deosebindu-se într-un chip foarte simțit de grupul dialectal francez, Ascoli s-a încercat a demonstra existința unui grup intermediar între ambele, cărui i-a dat numele de franco-provențal: „numesc franco-provențal — zice el — un tip idiomatic, în care, pe lîngă unele caractere specifice ale sale, se întrunesc mai multe alte caractere, comune în parte tipului francez, în parte celui provențal"[32].

Paul Meyer combate această încercare în următorul chip:

„Mie mi se pare că nici un grup dialectal, oricum ar fi combinat, nu poate să constituie o familie naturală, deoarece aceea ce se chiamă dialect, considerîndu-se ca specie, nu este el însuși decît o concepțiune destul de arbitrară a spiritului nostru. Iată, în adevăr, cam în ce fel procedăm noi pentru a constitui un dialect. Alegînd în limba unei țări oarecari un număr oarecare de fenomene, noi facem din ele trăsure caracteristice ale limbei din acea țară. Această operațiune ar ajunge a determina o specie naturală serioasă numai atunci cînd, într-o asemenea alegere de trăsure caracteristice, n-ar juca un mare rol arbitriul. În faptă, însă, fenomenele linguistice cele observate într-o regiune nu vor să se mărginească toate pe aceeași întindere geografică. Ele se împletecesc și se curmezișează astfel, încît niciodată nu vom reuși a găsi o circumscripțiune dialectală statornică, ci numai ne închipuim că am găsit-o. Să presupunem, de exemplu, că se ia ca trăsură caracteristică a dialectului picard conservarea lui *c* (*k*) denaintea lui *a* la începutul cuvîntului sau după o altă consoană. Acest criteriu de hotar va merge binișor la sud și la răsărit, dar mai puțin la nord, afară numai dacă vom împinge dialectul picard pînă
56 la cel flamand, | și nicidecum la apus, de vreme ce-l aflăm și-n Normandia, al cării dialect nu se identifică cu cel picard. Ne vom vedea dară siliți a alerga la vreo altă trăsură caracteristică, care să nu fie comună normanzilor și picarzilor, alegînd-o, iarăși într-un mod arbitrar, acolo unde, după o idee preconcepută, vom voi a pune hotarul între ambele dialecte. Vom lua, bunăoară,

---

[32] A s c o l i, *Archivio*, t. 3, p. 61.

formarea în *-oe* a imperfectului de la prima conjugațiune, proprie dialectului normand. Și aci însă vom păți-o ca și cu *c* denaintea lui *a*. Despre răsărit, această trăsură caracteristică se va potrivi, dar nu și despre apus, unde ea trece departe peste hotarul Normandiei, afară numai doară dacă s-ar pretinde că în Anjou și-n Poitou se vorbește tot dialectul normand. A procede altfel nu e chip, o știu; dar prin această neputință nu se scuză arbitriul. De aci urmează că ceea ce se zice dialect este o specie mai mult artificială decît naturală, orice definițiune a dialectului fiind o *definitio nominis*, iar nu *definitio rei*. Deci, dacă dialectul este ceva confuz prin însăși natura sa, vor fi tot așa de confuze și pretinsele grupuri dialectale...“[33]

Cearta între Ascoli și Paul Meyer este cu atît mai instructivă, cu cît în realitate ambii adversari constată unul și același fenomen: continuitatea cea ne-ntreruptă a dialectelor din punctul de vedere peritetic. Unul și altul recunosc deopotrivă că graiurile cele învecinate se confundă totdeauna la puncturile de contact reciproc. Așa-numitul grup franco-provențal nu este pentru Ascoli altceva decît o probă că între grupul francez și grupul provențal nu există nici o lacună. Paul Meyer, la rîndul său, nu vede nici o lacună între dialectul normand și cel picard [12].

Cel întîi care dibuise acest raport de neîntreruptă continuitate peritetică a dialectelor etnologice a fost amicul nostru Hugo Schuchardt, indicîndu-l nu numai în întreaga familie neolatină, dar întinzîndu-l chiar asupra 57
oricării alte familii linguistice.

Sînt acum vreo douăzeci de ani, el zicea:

„Cînd noi cutrierăm un întreg cerc linguistic, constatăm mai totdeauna că dialectele cele învecinate, primare, secundare, terțiare etc., nu se despart unul de altul într-un mod brusc, ci convergesc laolaltă, contopindu-se împreună. Tot așa este în privința grupurilor dialectale celor mari: între cel spaniol și cel francez, între cel francez și cel italian se arată tranzițiuni; chiar între cel spaniol și cel italian, deși le separă marea, totuși graiul sard ne apare ca un nod de legătură. Sub acest raport, este foarte interesant studiul grupului retoroman, care dintr-o parte, prin ramura rumonșă, *se apropie de franceza, iar din cealaltă, prin ramura* ladină, *de italiana. În Tirol, mai cu seamă, este cu greu de a stabili o linie de demarcațiune: pe cînd graiurile grödneric și badiotic sînt curat retoromane, iar graiul trientinic și altele sînt curat italiane, la mijloc între ele figurează graiurile de la Fassa, Buchenstein, Ampezzo etc., despre cari anevoie se poate spune dacă ele sînt retoromane sau italiane...“*[34]

Putem trece acum la cealaltă cestiune fundamentală: punctul de vedere anatetic.

Perioadele succesive din istoria unei limbi formează un lung șir de dialecte față unul cu altul. Aceasta se învederează mai cu seamă cînd punem alături două perioade destul de depărtate, de exemplu franceza lui Joinville și franceza actuală, sau engleza actuală și engleza lui Chaucer. Singura deosebire între asemeni dialecte anatetice și între dialectele cele peritetice este că pe unele le despărțește timpul, pe celelalte spațiul[35]. Dacă însă dialectele cele peritetice, precum am constatat mai sus, sînt legate 58

---

[33] Paul Meyer, în *Romania*, t. 4, p. 294—5.

[34] Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, t. 3, Leipzig, 1868, p. 32—4.

[35] Cfr. Whitney, *Language*, p. 153: *„The variation of language in space, its change from one region to another, is a not less obvious fact than its variation in time, its change from one epoch to another“* [13].

printr-o continuitate ne-ntreruptă, cu cît mai virtos trebui să recunoaștem aceeași neîntreruptă continuitate dialectelor celor anatetice. De la Joinville sau de la Chaucer pînă astăzi istoria limbei franceze sau a limbei engleze poate fi urmărită zi cu zi, oferindu-ne din moment în moment o treptată diferențiare, o tranzițiune imperceptibilă, dar foarte reală.

De aci unii au tras concluziunea extremă că o limbă nouă nu se poate numi *fiică* a unei limbi vechi, precum nici viceversa o limbă veche nu este *mumă* a unei limbi noue, ci între ambele, limba cea veche și limba cea nouă, există numai relațiunea a două puncturi foarte depărtate din continuitatea cea ne-ntreruptă anatetică a unei și aceleiași limbi. Cu mult foc o susținuse mai cu seamă un romanist foarte eminent, răposatul August Fuchs, în privința tuturor dialectelor neolatine. Franceza, provențala, italiana, spaniola, portugeza, retoromana și româna — zice el — nu sînt fiice ale latinei, ci o firească a ei continuațiune: „eine ganz naturgemässe Fortsetzung und Fortbildung der Lateinischen Sprache“ [36].

Cînd noi am zis că dialectul etnologic este o continuitate ne-ntreruptă, astfel că nicăiri nu trebui să se găsească, în sfera unei singure familie linguistice, neşte salturi violente, în timp sau în spațiu, de la o stare la o altă stare, n-am înțeles prin aceasta absoluta imposibilitate a unei clasificațiuni geografice a dialectelor celor peritetice, sau absoluta imposibilitate a unei clasificațiuni genealogice a dialectelor celor anatetice.

Continuitatea, oricît de ne-ntreruptă, nu exclude existința unor centruri mai pronunțate. Culorile prismei trec pe nesimțite dintr-una într-alta, fiind anevoie a indica punctul unde se sfîrșește una și unde se începe cealaltă; dar la o distanță de la început și de la sfîrșit fiecare culoare înfăți-
59 șează un mijloc foarte lămurit. În acest mod, se confundă capetele | dialectelor, nu însă și porțiunile lor centrale. Orice grup dialectal conservă în bloc o expresiune a sa proprie, care e cu atît mai distinsă, cu cît grupul este mai mare. Grație acestei concentrațiuni relative, complexul dialectelor franceze, orice s-ar zice, lesne se deosebește de complexul dialectelor spaniole sau italiane, și toate la un loc se deosebesc tot atît de lesne de complexul vechi latin.

„Dificultatea — observă undeva Max Müller — nu este tocmai de a arăta tranzițiunea de la un strat linguistic la un alt strat, ci mai mult de a trage un hotar sigur între diversele straturi. O dificultate analoagă simțise geologia, astfel că Lyell a fost silit a născoci neşte numi elastice ca *eocen*, *miocen*, *pliocen*, cari însemnează *aurora*, *mai-puțină-cantitate*, *predomnirea* formațiunilor nouă, dar nu indică nici o linie de demarcațiune precisă între un strat și un alt strat. Aci, ca și pe aiuri, creșterea naturală, grămădirea curat mecanică și concrețiunea sînt neşte lucruri atît de delicate și aproape imperceptibile, încît concursul lor înlătură orice terminologie științifică riguroasă și ne face, cu voie sau fără voie, a ne mulțumi cu o exactitate aproximativă“ [37].

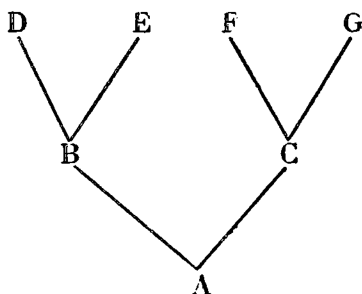
Orice mapă geografică dialectală implică rezerva fluctuațiunilor terminale: centrul fiecărui dialect e pronunțat, hotarele sînt echivoce. O rezervă și mai importantă trebui prevăzută în privința arborelui genealogic al dialectelor.

---

[36] Fuchs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhaeltnisse zum Lateinischen*, Halle, 1849, p. 3.

[37] M. Müller, *La stratification du langage*, trad. Havet, Paris, 1869, p. 15.

Figura obicinuită:

nu este, în linguistică ca şi-n eraldică, decît o abreviaţiune a unei figure mult mai complicate, care cu greu s-ar putea exprime într-un mod grafic. Un A nu naşte pe B ca pe o fiinţă de tot nouă, ci numai îl manifestă, scoţîndu-l dintr-o stare anterioară latentă. Cînd noi zicem că dialectele romanice s-au născut din limba latină, înţelegem prin aceasta că *a*, *b*, *c* erau deja cuprinse în A, dar într-o fază mai mult sau mai puţin rudimentară. Această relaţiune a dialectelor peritetice către punctul lor comun de plecare anatetic se poate simboliza numai doară prin treptata mărire a literelor, începînd de la cele aproape invizibile, cam în următorul chip: 60

a b c

a b c

a b c

a b c

a b c

a b c

Aceasta însă nu este tot. Fiecare *a*, *b*, *c*, chiar atunci cînd ele zac imperceptibile în sînul lui A, cuprinde în sine în stare latentă alte dialecte α, β, γ, gata a se manifesta la rîndul lor şi susceptibile de o nouă generaţiune ulterioară a, ε, κ. Astfel, fiecare termen dintr-un arbore genealogic dialectal este, matematiceşte vorbind, un polinom, în care sînt închişi mai mulţi alţi termeni de o gradaţiune foarte varie în intensitate şi-n durată.

Un arbore genealogic în sensul ordinar al cuvîntului, adecă ceea ce se zicea la noi altădată „spiţa neamului", înşiră numai pe membrii cei cunoscuţi ai familiei, punînd cîte un misterios X în privinţa acelora cari n-au lăsat în lume vreo urmă măcar nominală, şi nici măcar atîta despre cei morţi în copilărie sau chiar la naştere. Mulţi X ar trebui să figureze şi într-un arbore genealogic al dialectelor! Oriunde vorbesc doi oameni, se află deja germeni a două dialecte [38] Dintr-un singur grai, fie cît de mărunţel, s-ar putea desfăşura 61
altele mii şi mii. Însă nu toate posibilităţile au ocaziunea de a se realiza, şi nu toate cele realizate au soarta de a trăi.

---

[38] W h i t n e y, *Language*, p. 154: *„no two men speak exactly the same tongue: of course, then, they would not propagate the same"* *.

* „Doi oameni nu vorbesc exact aceeaşi limbă: desigur, în acest caz, ei nici nu ar putea-o propaga pe aceeaşi" *(n.ed.)*.

Am spus că dialectul este nu numai etnologic, dar și antropologic.

Întrucît „limba" e comună omenirii întregi, fiecare grai al unei colectivități de oameni este un *dialect* din acea limbă comună față cu toate celelalte graiuri ale tuturor celorlalte colectivități de oameni, oricît de eterogene ar fi între sine acele graiuri sau colectivități de oameni. Prin dialect etnologic, francezul e rudă cu italianul sau cu spaniolul; prin dialect antropologic, el este rudă chiar cu hotentotul[39].

Nu există două graiuri pe suprafața pămîntului cari să nu ne prezinte interesante paralelismuri materiale sau fonetice, formale sau gramaticale, sintactice, ideologice.

Astfel, dacă ar fi să admitem în linguistică termenul de *dialectologie*, ar trebui să zicem că uneori noi facem anume o dialectologie antropologică; bunăoară:

Bindseil, cînd compară sonurile în toate graiurile cunoscute sau urmărește acolo feluritele chipuri de a exprime noțiunea de „gen"[40];

Schleicher, cînd studiază acțiunea asupra consoanei a paraziticului *y(ĭ)* la greci ca și la evrei, la maghiari ca și la chinezi sau la tibetani[41];

Buschmann, cînd colindează pretutindeni după numirile copilărești ale părinților, arătîndu-ne că la sălbateci de prin Africa, America și Australia se aude întocmai ca la noi *tata* sau *mama*[42];

62 Garnett, cînd își explică natura genitivului sau vreo altă | formă gramaticală prin alăturarea graiurilor celor mai diverse, pînă și din Polinezia[43];

Pott, cînd grămădește exemple peste exemple de reduplicarea mecanică și dinamică a silabei de prin toate continentele[44];

Georg von der Gabelentz, cînd procede în același chip pe terenul sintactic [45];

Și așa mai departe.

Să dăm un specimen. Graiul român și graiul sălbatecilor dahcota din America sînt două dialecte, nu din aceeași familie linguistică, dar din aceeași limbă umană; două dialecte în cari, de exemplu, ne întîmpină deopotrivă un articlu postpozitiv: *wicasta-kin* = *omu-l*, sau formațiunea viitorului prin „a voi": *mani-kta* = *umbla-va* [46], deși nemic analog nu se află la frații noștri de sînge, la francezi, italiani etc.

Întrucît linguistul nu confundă dialectul antropologic cu dialectul etnologic; întrucît el nu caută filiațiune națională acolo unde nu se află decît identitate de natură umană; asemeni studie, conduse cu o pază cu atît mai metodică, cu cît mai alunecos e terenul, concurg a limpezi, și uneori singure

---

[39] Cfr. Pott, *Max Müller und die Kennzeichen der Sprachverwandtschaft*, în *Zeitschr. d. d. morg. Gesell.*, t. 9, p. 422.

[40] Bindseil, *Abhandlungen zur allgemeinen vergleichenden Sprachlehre*, Hamburg, 1838.

[41] Schleicher, *Zur vergleichenden Sprachengeschichte*, Bonn, 1848.

[42] Buschmann, *Über den Naturlaut*, Berlin, 1853.

[43] Garnett, *The philological essays*, Leipzig, 1859 [14].

[44] Pott, *Doppelung (Reduplikation, Gemination) als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache, beleuchtet au[s] Sprachen aller Welttheile*, Detmold, 1862.

[45] G. v. d. Gabelentz, *Ideen zu einer vergleichenden Syntax*, în *Zeitschr. f. Volkerps.*, t. 6, p. 376—84; t. 8, p. 129 etc.

[46] *Revue de linguistique*, t. 9 (1876), p. 15.

pot să limpezească, cestiunile cele mai importante în viața limbei în genere și a fiecărui grai în specie [15].

Dialectul antropologic trebui privit și el din cele două puncturi de vedere: p e r i t e t i c și a n a t e t i c. Studiul peritetic compară elementele omogene așa-zicînd contimpurane ale diferitelor graiuri, de ex. noțiunea pluralului în toate familiele linguistice. Dar această noțiune, luată într-un moment dat, este necesarmente rezultatul unei evoluțiuni anterioare, mai lungi | sau mai scurte, care se poate constata numai urcîndu-ne din treaptă 63
în treaptă în fazele precedinți ale diverselor graiuri. Cu alte cuvinte, dialectul antropologic, ca și cel etnologic, cată a fi urmărit nu numai prin periteză în spațiu, pe unde e s t e, dar și prin anateză în timp, cum a d e v e n i t, căci limba, în orice clipă a existinței sale, are o vîrstă, la care a ajuns printr-un șir de vîrste succesive [16].

O categorie foarte instructivă a dialectului antropologic din punctul de vedere anatetic este — nu „limba școlărească" cea artificială, despre care noi am vorbit în §-ul precedinte, ci o limbă foarte naturală — așa-numita l i m b ă c o p i l ă r e a s c ă, care corespunde oarecum primelor încercări de a vorbi în istoria limbei umane.

A studia graiul născînd al unui popor, adecă al unei colectivități, este mai anevoie decît a supune studiului graiul născînd al unui copil, adecă al unei individualități: este mai anevoie, deoarece copii găsim pretutindeni, pe cînd popoare în fază de a-și zămisli modul vorbirii nu se află mai nicăiri, aproape pretutindeni graiurile fiind deja trecute peste primul period al formațiunii. Copilul în acest caz suplenește pe popor; ceva mai mult, el suplenește umanitatea.

Biologia a constatat că individul, în dezvoltarea sa de la embrion pînă la descompunere, percurge aceleași trepte ca și totalitatea speciei din care face parte. Este un paralelism constant — după expresiunea lui Häckel — între „individ" și „seria sistematică", între „ontogenie" și „filogenie". Darwin se încercase a merge și mai departe, zgîndărind pînă și în peripețiele embrionului fazele vieței ante-umane. Pe noi însă acest principiu biologic de paralelism ne interesă numai în marginea epocei cînd omul este *homo*, nu *simia* *. Cum se naște limba la un copil, aproape tot așa trebuia să se fi născut la un popor, la întreaga specie umană. Zicem „*aproape* tot așa", și iată de ce.

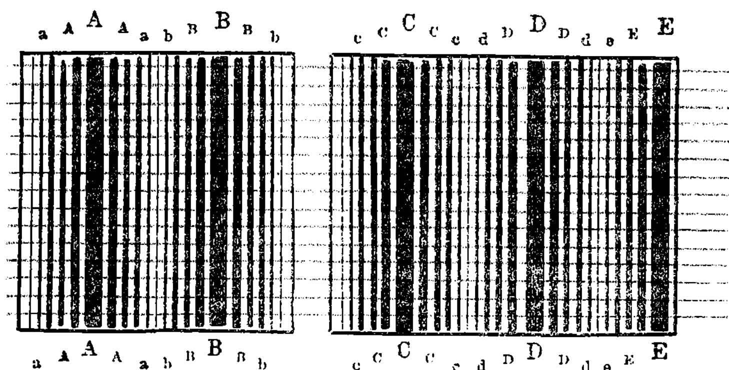
Deja egipteanul Psametic cu șapte secoli înainte de Crist, apoi în Evul mediu împăratul Frederic II și-n timpii mai | încoace, regele scoțian Iacob IV[47], 64
unii lăsînd a crește copilul cu cîte un dobitoc, alții cu un om mut, în ambele cazuri despărțindu-l cu desăvîrșire de societatea omenească cea vorbitoare, pentru ca să n-o poată imita, ci să-și formeze graiul din propria sa inițiativă, s-au încercat a dezvălui misterul nașterii limbei umane. Experimentele erau stîngace și au dat rezultate comice; dar punctul de plecare a fost foarte corect. Născut într-un mijloc social, copilul își însușește limba societății, pe cînd ar trebui să-l vedem formîndu-și-o prin sine însuși într-un contact de-a dreptul cu natura exterioară. Aci este deosebirea cea esențială între limba copilărească a individului și limba copilărească a colectivității umane. Un paralelism aproximativ, nu perfect.

* „Maimuță" *(n.ed.)*.
[47] Cfr. F a r r a r, *An essay on the origin of language*, London, 1860, p. 10.

Să nu uităm totuşi că, pînă şi într-un mijloc social înaintat, copilul nu primeşte deodată limba societăţii şi n-o primeşte întocmai, ci mult timp o mai împestriţează cu cîte ceva propriu al său, rezultînd din instinct sau din organism, şi mult timp formulează într-un mod original chiar elementele cele primite din afară. Pentru a se înţelege cu copilul, părinţii, fie cît de serioşi, sînt adesea siliţi a vorbi ei înşii pe jumătate copilăreşte.

Linguistica a început a acorda din ce în ce mai multă atenţiune acestei
limbi copilăreşti, de care — din diverse puncturi de vedere converginţi — se
interesă nu mai puţin filozofii, pedagogii şi biologii. Dintre cei ce au studiat-o
mai cu dinadinsul, vom indica aci pe Egger [48], Schulze [49], Sigismund [50],
65 Taine [51], Löbisch [52], Holden [53], Preyer [54] etc., | afară de observaţiuni mai
în treacăt, dar foarte instructive, de Schleicher [55], Ebel [56] şi alţii.

Ca să ne rezumăm, limba *in concreto* se poate simboliza prin următoarea încrucişare de linie verticale negre şi de linie orizontale roşie:

Cele două patraturi reprezintă două familie linguistice, străine una alteia sub raportul etnologic şi împărţite fiecare aparte într-un număr de dialecte ce se contopesc prin nuanţe gradate, astfel că *A* trece în *B* prin *a a b b* sau *D* trece în *E* prin *d d e e*, dar niciodată *B* nu trece în *C*, căci între ambele patraturi se deschide la mijloc un interval gol, o lacună, o întrerupere de orice continuitate, de ex. între familia ario-europee şi între limba bascică; ceea ce uneşte însă chiar pe *B* cu *C*, împreunînd toate graiurile umane fără excepţiune, sînt liniele cele orizontale roşie, prin cari se figurează elementul antropologic.

---

[48] *Observations et réflexions sur le développement de l'intelligence et du langage chez les enfants*, Paris, 1879, in-8.

[49] *Die Sprache des Kindes*, Leipzig, 1880, in-8.

[50] *Kind und Welt*, Braunschweig, 1856, in-8.

[51] *De l'acquisition du langage chez les enfants*, în *De l'intelligence*, Paris, 1878, p. 357—83.

[52] *Entwicklungsgeschichte der Seele des Kindes*, Wien, 1851, in-8.

[53] *The vocabularies of children under two years of age*, Hartford, 1877, citat în *Revue de linguistique*, t. 10, p. 354, şi în Sayce, *Introd.*, t. 2, p. 314.

[54] *Psychogenesis. Die Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*, în *Deutsche Rundschau*, 1880, April.

[55] *Einige Beobachtungen an Kindern*, în Kuhn, *Beitr.*, t. 2, p. 497—8, şi t. 4, p. 128.

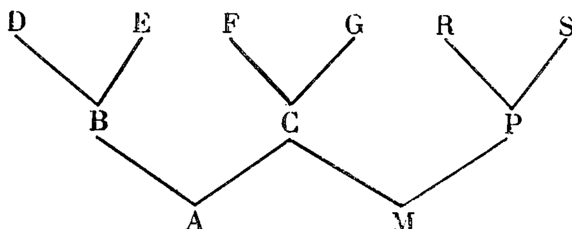
[56] *Curiosa*, în Kuhn, *Beitr.*, t. 3, p. 480.

§ 17

LIMBA AMESTECATĂ

Vorbind despre limba *in concreto*, noi am lăsat cu totul la o parte o cestiune foarte importantă, care nu se împacă, pînă | la un punct, cu principiul 66
continuităţii ne-ntrerupte a dialectelor.

Popoarele se amestecă unele cu altele; se amestecă, prin urmare, şi graiurile lor. Pînă unde poate să meargă un asemenea amestec? Dacă am admite *a priori* că două dialecte, posedînd fiecare o individualitate a sa proprie, s-au amestecat în proporţiune de jumătate către jumătate, atunci doi arbori genealogici dialectali ar trebui îmbinaţi cam în următorul mod:

Aci continuitatea cea ne-ntreruptă anatetică nu mai este perfectă, căci *C*, împreună cu urmaşele sale *F* şi *G*, continuă nu numai pe *A*, dar şi pe *M* totodată.

Continuitatea cea ne-ntreruptă peritetică ar suferi şi ea nu mai puţin într-un asemenea caz, de vreme ce dialectul cel amestecat, dacă celălalt element al amalgamei este eterogen, ar pierde relaţiunea sa anterioară către dialectele cele omogene învecinate. În loc de o succesiune geografică dialectală gradată, care s-ar putea figura prin A^1, A^2, A^3, A^4, noi am avea deodată o succesiune dialectală neregulată: A^1, A^2, B, A^4, membrul precedinte A^3 fiind înlocuit, în spaţiul ce-l ocupa, printr-un *B*, adecă prin ceva nou.

Mai întîi de toate, să ne înţelegem bine asupra punctului în dezbatere.

Un englez, Cresswell Clough, a publicat nu demult o carte întreagă, intitulată: „Despre existinţa limbilor amestecate", în care el declară cu tărie că pretinsa axiomă, susţinută de | cei mai mulţi linguişti, 67
cum că „o limbă amestecată este o imposibilitate", trebui întoarsă pe dos: „imposibilitate este o limbă neamestecată"[57].

Pentru a demonstra această teză, autorul pleacă de la principiul că într-o asemenea problemă cată a fi considerată nu numai gramatica unei limbi, dar încă vocabularul şi pronunciaţiunea; apoi, în aplicarea principiului, el pe gramatica o înlătură mai cu desăvîrşire, ba chiar recunoaşte că: „acolo amestecul nu e tocmai prea mare" [58] şi — alunecînd pe ici pe colea asupra

[57] James Cresswell Clough, *On the existence of mixed languages*, London, 1876, pref.

[58] *Ibidem*, p. 4: „*Grammar, then, can* [*be mixed, and is often found so*, though not to any very great extent".

pronunciațiunii — se ține aproape exclusivamente în sfera vocabularului.

Ca ce fel înțelege Cresswell Clough „limba amestecată“, o putem judeca după următorul § despre graiul românesc:

„*Românii au trei stiluri: stil purist sau latin, stil tînăr românesc sau francez și stil vechiu românesc sau conservativ. Așa puristul va zice:* m-am obligarisit; *francezomanul:* m-am engajarisit; *conservatistul:* m-am îndatorit. *Temelia limbei române e latină, de ex.* apă = aqua, așteptare= expectare, bun = bonus, cap = caput, copt = coctus, domn = dominus, doftor = doctor, iapă = equa, fiu = filius, frate = frater, lapte = lac, masă = mensa, muma = mater (!), tată = pater (!), pînză = pannus, pept = pectus *etc., unde se văd unele schimbări consonantice curioase, precum* ct *în* pt *și* ft, qua *în* pa, p *în* t (!), m *în* t (!), *iar în dialectele sudice (sic) încă* p *în* k *și* ct *în* pt (!) *de ex.* keptu = pectus. *Prezintele indicativ este latin:* cântu = canto, cânți = cantas, cântă = cantat etc. *și gramatica în genere e tot așa de romanică ca și cea franceză, italiană, spaniolă sau portugeză. În vocabularul român se află o seamă de elemente slavice, precum* smîntînă = *rus. (?)* smetana, verigă = *rus.* veriga, bob = *rus.* bob *etc. Învecinații unguri stînd în același raport către Aus-
68 *tria ca românii către | Turcia (?!) și popoarele cele subjugate gravitînd totdeauna unul către altul (!?), nu e de mirare că literatura și cugetarea maghiară (!) n-au fost fără influință asupra României. Așa* ponos = *ung.* panasz, muncă = munka, poruncă = parancs, oțel = aczél *etc. Mai este încă un element străin. Creștinii români făcînd adesea cauză comună cu grecii contra turcilor (?), mai multe vorbe neogrece s-au introdus în limba română, precum* drum = δρόμος *și* zamă = ζουμι“[59].

Negreșit, nu printr-o asemenea procedură se poate zgudui categorica aserțiune a unui Max Müller, că „limbile nu sînt niciodată amestecate“[60]. Toată lumea știe foarte bine și nemini nu s-a îndoit în vecii vecilor că orice popor împrumută c u v i n t e de la alte popoare; nu aceasta însă avea în vedere ilustrul linguist de la Oxford, cînd a contestat existința „limbei amestecate“, ci anume g r a m a t i c a și iarăși g r a m a t i c a, pe care o numește „sîngele și sufletul limbei“ [61].

De asemenea Papillon: „*Studiul linguistic nu arată nici o urmă de* aparat gramatical *amestecat într-una și aceeași limbă*“ [62].

Hovelacque se rostește și mai lămurit: „*Jamais on ne parviendrait à créer une l a n g u e mixte. On ne saurait imaginer un langue indo-européenne dont la grammaire soit en partie slave, en partie latine. Il n'y a pas, i l n e p e u t y a v o i r d e l a n g u e s m i x t e s. L'anglais, par exemple, chez lequel se sont introduits un si grand nombre d'éléments étrangers, notamment d'éléments français, n'en demeure et n'en demeurera pas moins jusqu'à son extinction une vraie langue germanique...*“[63].

69 Singurul linguist care a supus cestiunea „limbei ameste|cate“ unui studiu mai pe larg a fost Sayce, consacrîndu-i un capitol întreg în „Principiele de filologia comparativă“.

Împărtășind și el credința, ca să nu zicem prevențiunea, că „o gramatică amestecată e peste putință“[64], Sayce stabilește însă unele rezerve, cari în

---

[59] *Ibidem*, p. 48, cfr. p. 39.

[60] M. M ü l l e r, *Lectures*, 1-t series, ed. 1866, p. 77: „languages are never mixed“.

[61] *Ibidem*, p. 78: „*the grammar, the blood and soul of the language*“.

[62] P a p i l l o n, *A manuel of comparative philology*, ed. 1877, p. 18.

[63] H o v e l a c q u e, *La linguistique*, p. 10.

[64] S a y c e, *Principles*, ed. 1874, p. 173: „we cannot have a mixed grammar“.

fond distrug această teorie; bunăoară: „*Vecinătatea a două limbi face că o parte din poporațiune e bilinguică; și dacă o asemenea bilinguitate ia o întindere însemnată, atunci se întîmplă adesea schimb de idiotisme între ambele dialecte, iar împreună cu idiotisme se deschide o ușcioară pentru introducerea nouelor forme gramaticale*“ [65]. Ca exemple, Sayce aduce genitivul și dativul englez al pronumelui personal *of me*, *to me*, care este o imitațiune a francezului *de moi*, *à moi*, în loc de forma anglo-saxonă *min*, *me*; întrebuințarea unui articol postpozitiv, trecut de la români la bulgari: *čĺék-ăt* = *omu-l*, deși fenomenul e de tot străin familiei linguistice slavice, etc. [66] Și totuși el conchide, aproape tot așa ca Max Müller sau Hovelacque, că: „*în teză generală, realitatea confirmă negațiunea cea absolută, pe care linguistica o opune vechii noțiuni despre amestecul formelor gramaticale*“[67].

O apărare atît de elastică a curentului celui la ordinea zilei a fost menită, negreșit, mai mult a zdruncina decît a întări pretinsa axiomă.

Citind pe Sayce, un alt linguist englez observă: „Doctrina cea predomnitoare despre imposibilitatea gramaticei amestecate p o a t e f i adevărată, dar probele aduse despre aceasta nu mi se par a fi pe deplin mulțumitoare“[68].

Tot atît de păzit, profesorul Delbrück, a cărui carte este | cea mai nouă 70
introducere generală la linguistică, apărută la lumină abia de vreo cîteva zile, declară că „limba amestecată“ este încă o p r o b l e m ă, mai adăugind că despre această problemă nu s-a scris deocamdată nici o lucrare temeinică[69].

Alți linguiști, fără a dezbate măcar cestiunea, admit posibilitatea amestecului gramatical al limbilor ca ceva care nici că s-ar fi contestat vreodată. Așa face Miklosich în studiele sale asupra țiganilor [70]; așa face Ascoli în ceea ce el numește „la riazione etnologica“ sau rezistința limbei cucerite contra celei cuceritoare [71]; așa fac mulți dintre cei mai de frunte.

Dar ce zic! Însuși Sayce, precum vom vedea îndată mai la vale, pare a fi renunțat mai tîrziu la dogma „neamestecabilității“.

Așadară, știința e departe de a fi zis ultimul său cuvînt. Max Müller, Hovelacque și alții s-au prea grăbit a erige în axiomă un punct pînă aci foarte controversabil. În loc de a se sili să astupe cu orice preț printr-o negațiune dictatorială calea cercetării ulterioare, ei ar fi făcut mai corect de a provoca discuțiunea, cel puțin prin cîteva rezerve de natura celor indicate de Sayce. Este curios că un adevărat amestec de gramatică figurează tocmai în fraza prin care Max Müller neagă radicalmente un asemenea amestec. El zice: „*Languages* are never mixed“. Ei bine, „languages“ este un franțuzism nu numai lexic, dar și g r a m a t i c a l totodată. Nici un dialect germanic

---

[65] *Ibidem*, p. 174.

[66] *Ibidem*, p. 175 sq.

[67] *Ibidem*, p. 177: „*On the whole, therefore, the evidence before us will confirm the absolute denial which Glottology gives to the old notion of a mixture of gramatical form*“.

[68] L e M a r c h a n t D o u s e, *Grimm's Law*, London, 1876, p. 19.

[69] D e l b r ü c k, *Einleitung in das Sprachstudium*, p. 121, nota: „*An dieser Stelle wären auch die Mischsprachen zu erwähnen gewesen*, wenn bis jetzt eine gründliche Behandlung dieses Problems vorläge“*.

* „Ar trebui menționate aici și limbile mixte, *dacă ar exista pînă în prezent o tratare temeinică a acestei probleme*“ *(n.ed.)*.

[70] Cfr., de exemplu: M i k l o s i c h, *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner*, part. 12, Wien, 1880, p. 49, despre expresiunea timpului viitor la țiganii de pe Peninsula Balcanică și la cei din Rusia.

[71] Ascoli, *Studj critici*, t. 2, Torino, 1877, p. 17, 19, 20, 64 etc.

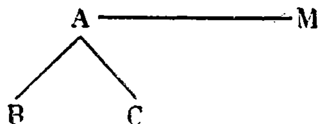
nu formează pluralul prin *-s*, pe cînd în limba engleză această formațiune
71 eminamente franceză, cu | totul necunoscută anglo-saxonilor, este cea normală, altoită acolo prin influința franco-normandă [72].

Un adînc cunoscător al limbei engleze în dezvoltarea ei istorică, americanul George Marsh, protestă cu multă elocință contra teoriei așa-numitului neamestec gramatical, dîndu-ne în același timp următorul frumos specimen despre modul cum se petrec lucrurile în realitate și cum se pot surprinde asupra faptului:

„Anglo-saxonii formau gradurile de comparațiune prin schimbarea terminațiunii sau a inflecțiunii, iar nu prin neşte adverbe cu sens de magis *şi* maxime*; franco-normanzii le formau prin aceste adverbe; englezii au primit ambele metode, întrebuințînd pe cea franco-normandă mai cu preferință la adjectivele cele lungi. Relațiunea posesivă sau cea genitivală între numi se exprima la anglo-saxoni printr-un posesiv regulat sau prin desinința cazuală a genitivului; la franco-normanzi, în genere, numai prin prepozițiune; englezii întrebuințează ambele moduri. Anglo-saxonii nu aveau nici o prepozițiune denaintea infinitivului, ci infinitivul lor era o formă verbală specială, foarte analoagă cu gerunziul latin și privită de către unii ca un caz dativ al infinitivului; franco-normanzii obicinuiau denaintea infinitivului o prepozițiune; englezii dentîi au supres caracteristica terminațiune gerunzială, căpătînd astfel un curat infinitiv, pe care apoi, cînd nu este unit cu verbul auxiliar, îl preced de o prepozițiune, amalgamînd sau, mai bine, confundînd funcțiunile celor două forme. Aceste și alte cazuri de aceeași natură sînt exemple de combinațiuni gramaticale străine, substituite unor inflecțiuni natale, sau — cu alte cuvinte — sînt specimene de amestecul a două gramatice* pro tanto. *În adevăr, ele nu sînt prea multe sau prea importante pentru ca să schimbe caracterul general al sintaxei engleze, care în*
72 *foarte mare | parte rămîne anglo-saxonă; sînt de ajuns însă pentru a proba că doctrina imposibilității radicale a amestecului gramatical este o generalizațiune de tot pripită și că întinderea amalgamării sintactice nu este în faptă decît o cestiune de doză relativă“* [73].

Din dată ce cade închipuita axiomă despre neamestecul gramatical al limbilor, deschizîndu-se astfel un vast cîmp pentru dezbaterea neîmpiedicată și nepărtenitoare a problemei, este bine a se indica cîteva criterie preliminare, cîteva prolegomene pentru acest nou studiu.

Amestecul între limbi, fie cel gramatical, fie de altă natură, poate fi de două feluri: p r i m a r sau s e c u n d a r. Numim „amestec *primar*“ pe acela căruia i se datorește nașterea unei noue limbi din două graiuri diverse; numim „amestec *secundar*“ împrumuturile cele posterioare, pe cari le face o limbă deja formată de la o altă limbă, fără ca fenomenul să fi fost preces sau să fie însoțit de contopirea popoarelor. Graiul *A* s-a născut din amestecul graiurilor *B* și *C*, amestecîndu-se apoi prin împrumut cu graiul *M*:

[72] E a r l e, *Philology of the english tongue*, 2-d. ed., p. 350—2, citat de L e M a r c h a n t D o u s e, *op. laud.*, p. 20, nota.

[73] M a r s h, *The origin and history of the english language*, London, 1862, p. 48—9, cfr. p. 74—5 și p. 84.

Numai amestecul cel primar, adecă în linie verticală, nu și cel secundar sau în linie orizontală, este de o însemnătate g e n e a l o g i c ă, clătinînd oarecum continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă. Lui mai cu seamă, dacă nu exclusivamente, linguistica va ajunge, credem noi, a-i atribui o particularitate foarte bine observată de Humboldt în privința dialectelor ro|ma- 73
nice: „*Noi sîntem în stare a urmări diferitele ordini de schimbări pe cari le-a îndurat limba latină în scăderea și dispariţiunea ei; sîntem în stare a mai adăuga către acestea amestecul ulterior al elementelor străine; și tot încă ne e peste putință a ne da seama de încolțirea sîmburelui celui viu, care se dezvoltă deodată sub diverse forme în organismul limbilor celor din nou înflorite. Un principiu intern, lipsit mai înainte, iată că cuprinde edificiul cel descompus, reconstruindu-l în fiecare din limbile cele derivate într-un alt mod...*“ [74] Aci noi vedem o naștere în toată puterea cuvîntului, și — orice ar zice Fuchs — este o metaforă permisă, ba chiar necesară prin claritatea imaginii, de a considera în rezultatul unei asemeni nașteri pe un c o p i l produs de doi p ă r i n ț i, cu cari îl leagă filiațiunea, dar de cari îl desparte individualitatea [75].

Amestecul secundar poate și el să se înrădăcineze într-o limbă; generalmente însă este ca o modă, pe care un popor o îmbrățișează și o părăsește cu o deopotrivă ușurință; cel mult, el ne apare ca o boală externă, ca un fel de abces, pe care, dacă ne supără, îl putem stîrpi, fără ca desființarea lui să tragă după sine vreo consecință gravă sau durabilă. Amestecul primar, din contra, face parte din însăși natura limbei, în care se ramifică astfel în toate direcțiunile, încît în cele mai multe cazuri nu e chip de a-l înlătura fără a distruge prin această violență întreaga economie a organismului [76].

Amestecul cel primar se operează în diferite proporțiuni de n u m ă r și de c u l t u r ă. Un A poate să rezulte din $1/2\ B + 1/2\ C$, din $1/4\ B + 3/4\ C$, din $1/3\ B + 2/3\ C$. Numărul prea covîrșitor sau | cultura prea superioară a 74
unuia din cele două ingrediente îi vor înlesni, firește, o hotărîtă predomnire în amalgamă.

În națiunea engleză, de exemplu, elementul anglo-saxon și elementul franco-normand se contrabalanțau sub raportul culturei; însă cel dentîi întrecea de sute și mii de ori pe celalt în privința numărului. În națiunea bulgară, elementul turanic cel venit de la Volga, oricît era de viteaz, stetea foarte jos față cu elementul indigen slavic de peste Dunăre, atît prin număr, cît și prin cultură. Elementul vechi roman, oriunde se așeza, în Galia, în Spania, în Dacia, era mult mai mic prin număr decît poporațiunile autoctone, dar în același timp se rădica deasupra lor ca un gigant prin mărimea culturei. Este oare de mirare că elementul anglo-saxon la Tamisa, cel slavic în Balcani,

---

[74] H u m b o l d t, *Werke*, t. 6, p. 33—4.

[75] Cfr. S t e i n t h a l, ap. P o t t, *Ungleichheit menschlicher Rassen*, Detmold, 1856, p. 214: „*Eine T o c h t e r s p r a c h e ist eine Sprache, welche von einem andern Volke, als dem sie ursprünglich angehört, oder auch von letzterem, aber mit fremden sehr einflussreichen Stämmen vermischten Volke, nach einem neuen Principe entwickelt, d. h. umgeformt worden ist*“ *.

* „O l i m b ă - f i i c ă este o limbă care a fost dezvoltată, adică transformată, de către un alt popor decît cel căruia i-a aparținut inițial, sau de acesta din urmă, amestecat cu neamuri străine de mare influență, după un nou principiu“ *(n.ed.)*.

[76] Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 648—56.

cel latin în țările romanice au copleșit elementele antagoniste? Am fi în drept a ne mira mai curînd că copleșirea totuși n-a fost nicăiri completă [17].

Ar fi interesant, mai cu deosebire, de a observa amalgamarea linguistică a două triburi sălbatece de aceeași forță numerică și culturală. Cît privește două popoare deopotrivă înaintate în civilizațiune, acolo și numai acolo, un asemenea fenomen este aproape imposibil. Roma cucerise Elada și a stăpînit-o în curs de secoli; nici grecii însă n-au devenit latini, dar nici latinii greci.

În studiul „limbei amestecate" la sălbateci, un început foarte remarcabil se datorește eminentului linguist francez Lucian Adam.

Se știa de demult că la caraibii de pe insulele Antile bărbații și femeile vorbesc două graiuri diferite[77]; această bilinguitate însă, așa-zicînd sexuală, citată din timp în timp ca o curiozitate, n-a fost urmărită pînă acum într-un mod științific. Comparînd cele două limbi, dentîi în relațiunile lor reciproce,
75 apoi în raportul lor comun către alte dialecte ame|ricane, Lucian Adam aruncă cel dentîi o lumină pozitivă, *a posteriori*, asupra procesului general al formațiunii „limbei amestecate". Aci nu mai sînt raționamente sau probabilități, ci fapte.

Graiul bărbătesc și graiul femeiesc al caraibilor sînt ambele produsul acelorași elemente constitutive, luate însă în proporțiuni diverse, fiecare din cele două graiuri fiind compus din elementul galibi și elementul arruac, cu acea deosebire totuși că elementul galibi predomnește în graiul bărbătesc, iar elementul arruac în cel femeiesc. Cum s-a întîmplat oare acest ciudat fenomen, care ne aduce aminte din chimie formațiunea substanțelor atît de diferite în aparință ca protoxidul de azot, acidul azotos, acidul azotic etc. din același azot și din același oxigen luate în cîtimi variate?

Sînt acum cîțiva secoli, insulele ocupate mai în urmă de caraibi aparțineau unui trib de arruaci, venit de pe continentul american, unde rămase și mai rămîne pînă astăzi grosul triburilor arruace. Un trib de galibi, dezlipindu-se de asemenea de restul triburilor galibi de pe continent, a năvălit să cucerească acele insule, exterminînd întreaga poporațiune bărbătească și apucînd pe femeile celor măcelăriți. De aci bărbații vorbeau într-o limbă: dialect galibi, iar femeile într-o altă limbă: dialect arruac — două dialecte eterogene. Copiii creșteau cu ambele aceste graiuri, fiind însă oprit băieților de a vorbi în limba mamelor, rezervată numai pentru fete. Dar a fost cu neputință de a mănține mult timp separațiunea cea aristocratică între ambele graiuri, astfel că cu încetul fiecare din ele a început a revărsa cîte ceva în celălalt. Amestecul e nu numai lexic, ci m a i c u s e a m ă g r a m a t i c a l. Bărbații galibi au luat, bunăoară, de la femeile arruace unele pronumi, distincțiunea genurilor, desinința viitorului, augmentul *a* la infinitiv, o formă posesivă, verbul cauzativ etc.

Lucian Adam conchide: „*Il est remarquable que dans cette fusion du galibi et de l'arrouague* qui a donné naissance au caraïbe, *l'influence prépondérante*
76 *ait été exercée par l'idiome|des vaincus, et que ce soit* particulièrement dans la sphère des relations qui constituent la grammaire *que les forts aient subi la loi des faibles. Ce renversement des rôles tient sans doute à ce que les femmes des Caraïbes étaient exclusivement chargées de l'éducation des enfants des deux sexes jusqu'à l'âge de neuf à dix ans; j'incline néanmoins à penser que la supériorité grammaticale de l'arrouague sur le galibi n'a point été un facteur indifférent. Quoi qu'il en soit,* la science saisit sur le vif, dans le double parler caraïbe

[77] Cfr. S a y c e, *Principles*, p. 80.

ramené à ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue par l'effet d'une conquête *qui, d'une partie des hommes de la nation conquérante et d'une partie des femmes de la nation vaincue, fait une nation nouvelle. Comme les populations américaines ont été soumises durant des siècles à la loi de l'exogamie, qui a dû produire pacifiquement les mêmes effets sociaux que le droit de la guerre pratiqué à outrance*, on est en droit de se demander si le nombre des nations et des lanques de l'Amérique n'a pas été accru considérablement par des causes identiques ou analogues à celle qui a produit la nation et la langue des Caraïbes“[78].

Alăturîndu-se acum rezultatele studiului lui Lucian Adam asupra graiului caraibilor cu observațiunile lui Marsh despre engleza și cu unele rezerve ale lui Sayce, ar urma că o „limbă amestecată“ rezultă generalmente, dacă nu chiar totdeauna, dintr-o îndelungată bilinguitate a unei poporațiuni compuse din două neamuri pe cale de a deveni un singur popor. Pînă la deplina identificare a celor două graiuri, fiecare din ele mai întîi se modifică treptat din ce în ce mai mult în sensul celuilalt, mărindu-se astfel proporțiunea puncturilor comune între ambele. În acest chip, dacă graiul A consista la început din a, b, c, d, e, f, iar graiul M din g, l, n, p, r, s, va | sosi un 77
moment așa-zicînd mijlociu, cînd A va primi de la M pe g și l, dînd lui M pe b și c, încît vom avea:

$$\begin{array}{ll} A = a + d + e + f & \\ & + b + c + g + l \\ M = n + p + r + s & \end{array}$$

Vom mai adăuga numai că succesiva amalgamare a două asemeni graiuri înmulțește numărul puncturilor comune nu numai într-un mod absolut, ca în ecuațiunea de mai sus, dar și într-un mod relativ, făcînd ca unele puncturi diverginți să dispară cu desăvîrșire din ambele limbi, de exemplu d din A și p din M, adecă:

$$\begin{array}{ll} A = a + e + f & \\ & + b + c + g + l \\ M = n + r + s & \end{array}$$

Acum o nouă cestiune.

Amestecul cel primar putînd a se întîmpla între limbi eterogene sau între limbi omogene, ș-apoi omogene și eterogene în *plus* sau în *minus*, ar trebui să ne întrebăm dacă este vreun grad de eterogenitate unde o amalgamare a două limbi să fie radicalmente peste putință.

Am spus mai sus că Sayce pare a fi renunțat la prejudecata contra amestecului gramatical al limbilor. În ultima sa operă, el nu mai atinge această cestiune pe terenul teoretic, dar probează într-un mod așa-zicînd practic adevărul teoriei opuse, dînd pe șase pagine „specimene de graiuri amestecate“, și anume: maltez, negro-danezo-olandez din India, negro-englezo-olandez de la Surinam, negro-spaniol de la Curaçao *, olando-portugezo-indic de la Ceylan ** și negro-francez de la San-Domingo.

---

[78] Adam, *Du parler des hommes et du parler des femmes dans la langue caraïbe*, în *Revue de linguistique*, t. 12 (1879), p. 275–304.

* *Curaçao* (pron. cürasọn), insulă în Marea Caraibilor *(n.ed).*

** Ceylon, denumire pînă în 1972 a Republicii *Sri Lanka (n.ed.)*.

Unele din aceste graiuri sînt vorbite de cîte o poporațiune de peste 100 000 de suflete.

Despre cel negro-danezo-olandez, Sayce observă că „n-are genuri, nu-
78 mere, declinațiune și conjugațiune"; despre cel ne|gro-englezo-olandez,
că „este aproape lipsit de gramatică"; despre cel olando-portugezo-indic,
că „a pierdut cazurile, sufixurile verbale etc." [79] Dar toate acestea, în termeni atît de generali, oare nu s-ar putea zice și despre limba engleză? Și ea n-are genuri; și ea în mare parte, mai ales dacă o alăturăm cu celelalte graiuri germanice, n-are cazuri, sufixuri verbale etc.; și ea a fost acuzată adesea, uneori lăudată, de a fi „aproape lipsită de gramatică".

O limbă, din dată ce servă ca mijloc de înțelegere mutuală pentru o comunitate umană, nu poate să nu aibă gramatică, deoarece ea trebui cu orice preț să exprime, într-un mod fie cît de neperfect, acele relațiuni, fără cari o înțelegere mutuală ar fi peste putință. Gramatica, consiste ea în forme speciale, în regula pozițiunii cuvintelor în frază, în varietatea intonațiunii, în orice altă procedură, este tot gramatică.

În dialectul negro-francez de la San-Domingo, un pasagiu din Evangeliul St-lui Ioan (IV, 7—9) sună așa:

„Yon femme, gens Samarie, vinî haler dleau. Jésis dîe li: Bâ-moèn boèr. Discipes li étant té aller nans boûq la gagnèn povisions. Alosso, femme Samaritaine la dîe li: coument fair ous, qui yon Juif, ca mander dleau poû boèr nans lamain moèn, qui yon femme Samaritaine? pâce Juifs pas ca méler épîs gens Samarie..." *

Aci gramatica, neapărat, nu este nici negritеană, nici franceză, ci parte negritеană, parte franceză, parte *sui generis;* dar în orice caz este o g r a m a t i c ă.

Consecința ar fi dară că o „limbă amestecată" se poate naște, printr-un deosebit concurs de împregiurări, din fuziunea graiurilor celor mai eterogene. Cu cît mai vîrtos din cele omogene!

Fie însă omogene, fie eterogene, recunoașterea provenințеi precise a
elementelor constitutive într-o „limbă amestecată", mai ales a celor gra-
79 maticale, nu este ușoară. Limbile cele ete|rogene produc în mare parte
prin fuziune ceva care nu seamănă cu nici una din ele; limbile cele omogene, din contra, produc prin fuziune, iarăși în mare parte, ceva care seamănă prea mult cu ambele. Dar dificultatea cea mai serioasă e de o altă natură.

Orice limbă este un tot armonios, în care t o a t e se află în cea mai strînsă corelațiune [80] [18]. Asupra acestui punct de o însemnătate supremă noi vom avea a reveni pe larg, mărginindu-ne deocamdată a indica urmările sale pentru cestiunea ce ne preocupă. Amestecul primar al limbilor, după cum am mai văzut, se începe prin întrebuințarea în același timp a două limbi

---

[79] S a y c e, *Introd.*, t. 1, p. 219—25.

* „7. Atunci a venit o femeie din Samaria să scoată apă. Iisus i-a zis: Dă-mi să beau. 8. Căci ucenicii lui se duseseră în cetate, ca să cumpere merinde. 9. Femeia samarineancă i-a zis: Cum, tu, care ești iudeu, ceri să bei de la mine, care sînt femeie samarineancă? Pentru că iudeii nu au amestec cu samarinenii" *(Biblia,* București, 1968, p. 1201— *n.ed.).*

[80] Cfr. H u m b o l d t, *Über das vergleichende Sprachstudium*, în *Werke*, t. 3, p. 252: *„Es giebt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als Theil eines Ganzen an"* **.

** „Nu există nimic individual în limbă, fiecare element al ei este doar o parte a unui întreg" *(n.ed.).*

diferite de către o poporațiune compusă din ingrediente etnice diverse. Bilinguitatea în mersul său către unilinguitate înzestrează pe limba cea nouă, ce se desfășură din ea, cu mai multe forme disparate, cari se obicinuiesc una lîngă alta în concurență, pînă ce totalitatea limbei, prin necontenite frămîntări așa-zicînd echilibristice ale elementelor sale constitutive, capătă o expresiune caracteristică u n a. De aci încolo, orice nu se împacă cu acest tip normal se înlătură sau se modifică în sensul cel predomnitor. Cu fiecare pas înainte, devine din ce în ce mai greu a supune unei analize riguroase pe acest complex atît de solidar, atît de nedisolubil, atît de c o r e l a t i v.

În fine, încă o observațiune.

Sub raportul „limbei amestecate“ s-a vorbit mult despre fonetică, despre lexică, despre gramatică; nemic însă sau mai nemic despre s e m n i f i c a ț i u n e.

Dacă e adevărat, precum rezultă din toate dezvoltările de mai sus, cum că două graiuri nu se contopesc într-unul singur decît în urma unei prelungite bilinguități a două neamuri întrunite, atunci numai prin amestec primar, niciodată prin cel secundar, o semnificațiune, o simplă idee sau asociațiune | de idei, dezbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, poate să 80
treacă dintr-o limbă într-o altă limbă.

Să ne explicăm.

S-a constatat de demult — ca să dăm un exemplu — că francezul *contrée* și italianul *contrada* derivă din latinul *contra* prin imitațiunea germanului *Gegend* „țară“ din *gegen* „contra“ [81]. Dacă cuceritorii germani într-o parte a Franciei și la nordul Italiei nu s-ar fi amestecat cu poporațiunea indigenă de acolo, într-un mod astfel încît un dialect teutonic și un dialect latin să se vorbească cîtva timp totodată de către ambele neamuri puse în contact, o asemenea imitațiune ar fi fost absolutamente imposibilă, căci ea presupune că acela care a zis cel dentîi *contrée* din *contra* știa că nemțește *Gegend* vine din *gegen*, adică știa nemțește.

Nemții erau în Francia și-n Italia un pumn de oameni față cu milioanele de indigeni, care mai pe deasupra, după cum am mai spus-o, îi întreceau departe prin cultură. Cu toate astea, fie într-o proporțiune cît de mică dintr-o parte, între ambele elemente s-a întîmplat totuși un adevărat amestec primar, caracterizat, pe o întindere teritorială mai mult sau mai puțin însemnată, printr-un interval de bilinguitate, ale cării urme destul de vederoase s-au păstrat după secoli în franceza și-n italiana de astăzi.

Exemplul Franciei, mai cu seamă, ne arată că limba poate fi rezultatul mai multor amestecuri primare, distanțate prin lungi perioade. Unii linguiști nu încetează a bănui că gintea celtică, ca sînge și ca limbă, se născuse dintr-o amalgamă anteistorică a unui trib ario-europeu cu un trib turanic [82]; au venit apoi să se amalgameze romanii cu celții; în fine, s-au | mai amal- 81
gamat germanii. O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere

---

[81] Cfr. M. M ü l l e r, *Über deutsche Schattirung romanischer Worte*, în K u h n, *Zeitschr.*, t. 5, p. 11—24, unde însă trebui făcute multe rezerve.

[82] B e n l o e w, *Aperçu général*, p. 139—45. — P o t t, *Etymologische Forschungen*, t. 2, Lemgo, 1836, p. 478, și *Indogermanischer Sprachstamm*, în E r s c h u. G r u b e r, *Encykl.*, 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 87: „*Noch immer aber gebe ich zu bedenken, dass sich im Celtismus auch eine dem Sanskritismus f r e m d e r e Seite zeigt* ...“ * — Cfr. Ascoli, *Studj critici*, t. 2 (1877), p. 20.

* „Țin să atrag însă atenția asupra faptului că în celtism se manifestă și o l a t u r ă străină sanscritismului ... “ *(n.ed.)*.

cu desăvîrşire continuitatea cea ne-ntreruptă dialectală ario-europee în genere şi pe cea romanică mai în specie. Faptul însă dezminte această aparinţă. Pe de o parte, amestecurile au fost prea disproporţionate prin număr şi prin cultură totodată; pe de alta, legea corelaţiunii, pe care am atins-o mai sus, a făcut ca elementul covîrşitor. cel latin în ultima instanţă, să devină, prin echilibrarea succesivă a părţilor totului, din ce în ce mai forte în limba franceză, chiar după ce latinii propriu-zişi de demult despăruseră de pe scenă.

Ne rezumăm.

S-a pretins, dar nu s-a dat pînă acum nici o probă solidă despre imposibilitatea amestecului gramatical al mai multor limbi. Din contra, negaţiunea cea dogmatică dintr-o parte a fost urmată de cealaltă de contestaţiune, şi contestaţiunea trece deja într-o constatare pozitivă, diametralmente opusă, cum că două gramatice se pot amesteca şi adesea s-au şi amestecat în realitate. Un asemenea amestec e mai cu deosebire interesant cînd este primar, începîndu-se prin bilinguitatea unei poporaţiuni mixte şi sfîrşindu-se prin a da naştere unei noue limbi, în care însă, generalmente, precumpăneşte într-un mod decisiv, niciodată exclusiv, unul din ingrediente*, astfel că ne-ntrerupta continuitate dialectală, fie cea anatetică, fie cea peritetică, suferă mai puţin decum s-ar părea la prima vedere.

§ 18

LIMBA NAŢIONALĂ

Afară de „limba amestecată", un alt factor de întrerumpere a continuităţii dialectale este l i m b a n a ţ i o n a l ă.

Naţiune se chiamă o mare familie ai cării membri, pe de o parte, au credinţa înrudirii şi solidarităţii lor, iar pe de alta, posedă, pentru relaţiunile
82 lor reciproce peste tot, o limbă | comună uniformă, pe lîngă care figurează divergințe dialectale, mari sau mici, puţine sau multe.

Această definiţiune, o ştim, nu e perfectă; ea ni se pare totuşi a fi mai bună decît oricare din cele pînă acum propuse [83].

Întrucît mai multe triburi omogene, avînd conştiinţa originii comune, nu se pot înţelege unul cu altul prin instrumentul unui singur dialect, brodit şi consimţit pentru acest scop, nu există o n a ţ i u n e; întrucît mai multe dialecte ale unei grupe nu convergesc în giurul unuia singur, străbătut de ele şi ale cărui raze le străbat la rîndul lor, fără a se distruge şi chiar fără a se zdruncina vreunul prin această străbatere împrumutată, nu există o l i m b ă n a ţ i o n a l ă.

Limba naţională este ea oare acel singur dialect oarecum privilegiat? nu. Este ea complexul celorlalte dialecte afară de acel singur? iarăşi nu. Limba naţională ne înfăţişează aşa-zicînd congresul tuturor acelor dialecte sub preşedinţa acelui singur.

În diferite dialecte italiane, bunăoară, noţiunea de „fiu" se exprimă prin: *bèder*, *canaja*, *cet*, *creatù*, *effant*, *fanć*, *ères*, *fi*, *màcan*, *maraja*, *maré*, *masàcher*, *mat*, *mülèt*, *pol*, *pütèl*, *ràis*, *rèdes*, *tos* etc. [84] O înţelegere ar fi peste

---

* În ediţia originală: *ingredientele* (*n.ed.*).

[83] Vezi o lungă analiză a diferitelor definiţiuni din trecut în V e g e z z i - R u s c a l l a, *Che cosa è nazione*, Torino, 1854.

[84] B i o n d e l l i, *Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. XXXIII.

putință, dacă toți italianii, afară de cuvîntul dialectal propriu, n-ar cunoaște în același timp pe toscanul *figlio*. În l i m b a n a ț i o n a l ă i t a l i a n ă există dară vreo patruzeci de termini pentru ideea de „fiu“, și cine știe cîte pentru oricare altă idee; dar totodată se află cîte un singur termin comun deasupra tuturor celor parțiale. În acest chip, o „limbă națională“ s-ar putea figura prin:

m

---

a *b* *c* *d* *e* *f* *g*...............................

De aci decurge consecința că unele popoare, ba chiar cele mai multe, și nu numai în regiuni inculte, ci tocmai în Europa, n-au deloc o „limbă națio-
nală“. Teritoriul Franciei, | de exemplu, fiind împărțit între *langue d'oc* sau 83
grupul dialectal provențal și între *langue d'oïl* sau grupul dialectal francez, acesta din urmă are o limbă națională, pe cînd cellalt ne prezintă dialecte și nemic mai mult decît dialecte. Președintele congresului dialectal francez, ca să ne fie permis a mai recurge la metafora de mai sus, prešede și-n Provența; dar prešede acolo într-un congres de o altă limbă, prešede dintr-o impunere politică, prešede ca un străin, după cum prešezuse pînă mai deunăzi peste nemții din Alsația și după cum, printr-un concurs de eventualități, ar putea să prešează la Mozambic sau în Australia. În fond, lăsînd la o parte identitatea de ginte latină, franceza în Provența joacă rolul germanei la slavii din Austria, la maghiari și la românii de peste Carpați [19]. Mai pe scurt, dialectul cel predomnitor în Francia, pe care l-am putea numi cel capețian, căci întronarea lui se datorește mutării capitalei la Paris de către dinastia lui Hugo Capet, a contribuit și a putut să contribuiască la închegarea „limbei naționale“ numai în sînul grupului dialectal francez, nu însă în Provența și nu pe aiuri.

O „limbă națională“ este dară totalitatea unui grup dialectal, pus într-o deosebită condițiune, care lipsește grupurilor dialectale în genere. Pe cît timp un grup dialectal nu constituie o limbă națională, acțiunea dialectelor unul asupra altuia se mărginește la puncturi de contact. Dialectul *a* influențează pe *b*, *b* pe *c*, *c* pe *d*, iar dialectul *d* nu influențează pe *a*, nici viceversa. Tocmai prin acest *jus finitimorum* se întărește, dacă nu chiar se formează, aceea ce noi am numit continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă. Din dată însă ce s-a realizat o predomnire decisivă a unuia din dialecte asupra celorlalte, se începe printr-însul, în care își dau întîlnire toate, influința tuturora asupra tuturora, fie ele învecinate sau nu, și mai cu seamă influința dialectului celui de frunte asupra grupului întreg. Fiecare membru al națiunii, din orice regi-
une provincială, fiind silit, mai mult sau mai puțin, a întrebuința din cînd în
cînd dialectul cel predomnitor, fără ca totdeauna | să-l cunoască bine, îi alto- 84
iește acestuia vrînd-nevrînd o seamă de provincialisme, cari pot pieri fără urmă, dar e cu putință totuși să rămînă, prinzînd rădăcină. Dialectul cel predomnitor, pe de altă parte, fiind limba tipică a națiunii întregi, „il volgare illustre“, după expresiunea lui Dante, toate celelalte dialecte, într-un grad mai mic sau mai mare, îl iau drept model de eleganță, drept țintă de imitațiune. În acest mod, dacă nu se operează o adevărată unificare a graiului într-o țară prin treptata desființare a dezbinărilor dialectale, încai lucrează mereu o tendință către o asemenea nivelare, amenințîndu-se continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă.

În apucăturele sale de centralizare, dialectul cel predomnitor își află un puternic ajutor în literatura ce se desfășoară dintr-însul și care — putînd s-o înțeleagă toți membrii națiunii, mai în specie cei trecuți prin școală —

devine literatură națională. Limba așa-numită literară sau mai bine scolastică, produsă de această literatură și propagată *ex cathedra* chiar acolo unde graiul provincial posedă o brumă de literatură a sa deosebită, este cu mult și mai centralizatoare decît dialectul ce i-a dat naștere, avînd pretențiuni pedantice la o supremă perfecțiune, la o corectitudine dogmatică, la un fel de nefalibilitate. Ea susține dialectul din care a ieșit, dar îl susține ca stăpînă. Uneori, ca să nu zicem totdeauna, voind cu orice preț să se depărteze de expresiunea cea firească a vulgului, această aristocrată încetează de a fi o oglindă a realității în sînul propriului său dialect [85], dezvoltîndu-se o l i m b ă s c r i s ă alături cu o l i m b ă v o r b i t ă [86] [20].

85 Dialectul cel predomnitor, dacă este mărginit în propriele sale mijloace, turbură continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă numai în sensul peritetic, făcînd a se amesteca pe sărite niște dialecte contimpurane, adecă deopotrivă viue, nu cele viue cu cele moarte; limba literară însă mai aduce o perturbațiune analoagă și-n sensul anatetic, zgîndărind fazele trecute ale dialectelor, dezgropînd morminte, pescuind din trecut și rechemînd la viață arcaisme, cuvinte, forme sau construcțiuni de demult uitate. Ceea ce-i mai grav este că înrîurirea limbei literare se petrece mai cu deosebire în sfera sintactică, unde ea împinge la acea artificialitate *non plus ultra*, de care un simplu muritor nu poate să nu se mire, de exemplu, în fraza latină sau în periodul german [87].

Cînd o țară este cultă în teză generală, cu anevoie se poate găsi în ea vreun dialect, oricît de terțiar prin importanță, care să nu fi primit în sine un ingredient scolastic, adesea în repețite rînduri [88]. Cu atît și mai puțin nu este nici unul care să nu fi suferit și să nu sufere îngerința cea neliterară a dialectului predomnitor, modificat el însuși prin reacțiunea tuturor celorlalte dialecte ale grupului. Limba națională ne apare astfel ca o multiplicitate dialectală, mișcată totdeauna printr-un curent spre unitate. O asemenea unitate este tocmai visul ei de aur, realizabil însă numai pînă la o margine.

---

[85] Cfr. K o h l, *Das Sprachbewusstsein unserer Tage*, Quedlinburg, 1869, p. 13: „... *das ist die Thatsache, dass unsere neuhochdeutsche Sprache nie Volkssprache gewesen ist. Es steht fest, dass das Neuhochdeutsche in keinem Theile Deutschlands als Dialekt gesprochen wird und je gesprochen ist, und wenn manche Dialekte wie das Hannöversche und Braunschweigische den Anspruch erheben die einzig richtige Sprache zu sein, so ist das nur Ausfluss partikularistischer Eitelkeit. Ein Bühnenkünstler mit einem dieser beiden Dialekte wird so gut Fiesco machen wie einer, der schwäbisch spricht. Man hört die neuhochdeutsche Sprache nur auf der Bühne und im geselligen Leben bei Gebildeten, welche sich bestrebt haben ihre dialektischen Besonderheiten abzulegen* ...“ *

* „... Este un fapt că limba noastră germană modernă literară nu a fost niciodată o limbă populară. Este cert că în nici o parte a Germaniei nu se vorbește și nici nu s-a vorbit vreodată germana modernă cultă ca dialect, iar dacă unele dialecte, precum cel din Hannovra sau Braunschweig, au pretenția de a fi singura limbă corectă, aceasta nu este decît o expresie a unei vanități particulariste. Un actor va putea juca pe scenă într-unul din aceste dialecte rolul lui Fiesco tot atît de bine ca și unul care vorbește în dialectul suab. Limba germană modernă literară se aude numai pe scenă și în cercurile oamenilor culți, care s-au străduit să se debaraseze de particularitățile lor dialectale ...“ *(n.ed.)*.

[86] Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 1, p. 1—2.

[87] Cfr. G r i m m, *Über das Pedantische in der deutschen Sprache*, în *Kleinere Schriften*, t. 1, Berlin, 1864, p. 341 sq.

[88] Cfr. C a n e l l o, *Gli allotropi italiani*, în *Archivio glottologico*, t. 3, p. 291—2.

Dispariţiunea dialectelor în sînul fiecării naţiuni ar fi, poate, o fericire socială, mărind printr-o mai strînsă unire forţa intelectuală a naţiunii. Filozofii, din acelaşi îndemn filantropic, îşi bat capul de a născoci o limbă *u n a* pentru omenirea întreagă. Aşa fiind, este oare permis unui linguist de a se gîndi cu o părere de rău la posibila sfîşiare a continuităţii dialectale prin influinţa dialectului celui predomnitor, întărit de concursul literaturei? De!
O fericire socială, mai pe sus de orice | îndoială, este înalta superioritate a 86
omului asupra celorlalte animale. Şi totuşi întrebaţi pe Darwin, dacă el n-ar dori în adîncul sufletului ca să mai existe pînă astăzi acel *homo alallus*, acea fiinţă tranzitorie între om şi maimuţă, fără care nu se poate constata *a posteriori* o continuitate ne-ntreruptă simio-humană? Ştiinţa are şi ea interesele sale egoistice.

Oricum ar fi, pentru nenorocirea socială, de care se cam bucură linguistica, „limba naţională" a făcut pînă acum tot atît de puţin ca şi „limba amestecată" pe calea rumperii continuităţii dialectale. Este o piedecă, negreşit; o piedecă însă prea parţială şi prea înceată. Pentru ca linguistul să înceapă a se teme, ar trebui să se înmulţească mai întîi limbile naţionale, cari deocamdată formează numai neşte excepţiuni; ş-apoi în sînul fiecării naţiuni ar trebui să se mărească numărul cetăţenilor trecuţi prin şcoală, ceva pînă acum şi mai excepţional chiar în ţările cele mai civilizate... [21].

§ 19

LIMBA ONOMASTICĂ

„Limba amestecată" este rezultatul fuziunii a două grupuri linguistice diferite, omogene sau eterogene; „limba naţională" este tendinţa către fuziune a mai multor dialecte dintr-un singur grup linguistic. Ambele aceste fenomene clintesc pînă la o măsură continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă. Mai există un al treilea fel de amalgamare, care se operează în orice dialect aparte şi totuşi, măcar că e foarte pestriţă, foarte tenace şi foarte împrăştiată în acelaşi timp, nu întrerumpe întru nemic continuitatea dialectelor.

În oricare ţară, în sînul limbei comune de acolo, se află aşa-zicînd intercalată o altă limbă, ceva ca un stat în stat, în mare parte independinte de graiul indigen al momentului şi compusă din mai multe categorie de elemente iarăşi independinţi una de alta, grămădite fără nici o înlănţuire sistematică. Această limbă este nomenclatura proprie.

Ce are a face, de exemplu, graiul românesc, ca românesc, cu *Gheorghie* 87
sau *Iorgu*, *Ion* sau *Iancu*, *Mihai*, *Radu*, *Cuza*, *Balş*, *Brăiloiu*, *Tăut* etc., şi ce are a face iarăşi între toate acestea grecul *Gheorghie* cu ebraicul *Ion* sau cu slavicul *Radu* şi aşa mai încolo? Ce are a face graiul românesc, ca românesc, cu *Bărăgan*, *Dunăre*, *Iaşi*, *Bucegi*, *Tîrgovişte*, *Galaţi*, *Bîrlad*, *Ceahlău* etc., şi ce au a face iarăşi toate acestea unul cu altul, provenite fiecare din cîte o sorginte etnică sau cel puţin cronologică diversă?

Această a doua limbă română, vîrîtă în limba română cea comună, o întrece şi o lasă departe la urmă prin cîtime. Un dicţionar în care s-ar cuprinde toate numirile proprie locale de oraşe, sate, cătune, munţi, dealuri, movile, rîuri, pîraie, lacuri, bălţi etc. etc., plus toate numirile proprie personale de calendar, de poreclă şi de familie, cîte se aud pe întreaga suprafaţă a României, ar fi cu mult mai voluminos decît vocabularul cel obicinuit al graiului românesc.

În același raport se află limba franceză, ca limbă franceză, către *Georges*, *Jean*, *Michel*, *Albert*, *Waddington*, *Gambetta*, *Mac-Mahon*, *Marseille*, *Paris*, *Rhône*, *Juras* și așa pînă la infinit.

A pretinde că onomastica nu aparține limbei unui popor ar fi a stîrni întrebarea: cui dară să aparțină? Este și ea, ca și graiul comun, o manifestațiune vocală nativă a sufletului. A zice *Ion* sau *Bucegi* nu se distinge de a zice *om* sau *munte* decît prin aplicabilitatea acestor din urmă la o clasă, în loc de a se aplica la niște indivizi.

Avînd a vorbi mai pe larg, într-o altă rubrică, despre natura numilor proprie în genere și despre diferința de natură în specie între cele locale și cele personale, nu facem aci decît a atrage atențiunea asupra caracterului lor de limbă în limbă, ș-apoi o limbă nu numai mai copioasă, dar încă în multe privințe mai veche decît limba în care este interpolată.

88 Oricîte neamuri, în curs de mii de ani, se vor fi străcurat | printr-o țară, fiecare a lăsat acolo, după o petrecere ceva mai îndelungată, vreun nume local, moștenit și păstrat din veac în veac de către imigrațiunile posterioare; oricîte neamuri, iarăși în curs de mii de ani, au fost într-un contact direct sau indirect unele cu altele, toate au împrumutat tuturora numi personale, a cărora proveninṭă rămîne apoi o enigmă adesea nestrăbătută pentru generațiunile depărtate. Istoria numilor proprie, dezbătute strat după strat, ar fi istoria cea mai completă a vicisitudinilor succesive ale unui teritoriu și a succesivelor relațiuni politice, religioase, culturale, de orice altă natură, ale unui popor.

Deși foarte importantă sub multiple puncturi de vedere, onomastica totuși nu rumpe, nu turbură întru nemic continuitatea dialectală; și aceasta nu numai pentru că lasă intactă gramatica, mărginindu-se în sfera lexică, ci încă mai cu seamă din alte două cauze: dentîi, prin facilitatea cu care ea se naturalizează în orice dialect, îmbrăcînd pretutindeni cîte o haină cu totul națională; și al doilea, prin raritatea ei relativă în circulațiunea de toate zilele a limbei comune.

În Tirol s-au conservat o mulțime de numi locale, pe cari Steub le crede, nu fără temei, a fi de origine etruscă. Un număr foarte însemnat se terminau în *-usa*, în privința cărora se poate constata forma lor cea veche alături cu forma dialectală germană actuală; de exemplu:

	Vechi:	*Actual:*
	Alpulatusa	Alplatsch
	Aratutusa	Ardetz
	Cacunutusa	Gschnitz
	Cacusa	Tschötsch
	Canatusa	Ganitz, Jenatz
	Caturatusa	Gedratsch
	Cafatusa	Gebatsch
	Camurusa	Schmurz
	Caracusa	Kortsch
89	Caracutusa	Gargitz
	Caranusa	Scharnitz
	Caravatusa	Gravetsch
	Larucatusa	Largaz
	Lucunutusa	Lugnetz
	Lutusa	Latsch

Lututusa	Laditz
Luvatusa	Lavatsch
Maratusa	Maretsch, Maritz
Maturatusa	Medrat
Nucusa	Natz
Patunatusa	Passnatsch
Patusa	Patsch
Purucatusa	Birgetz
Puratusa	Pratz, Prutz
Puratutusa	Partitsch, Prediz
Racunatusa	Ragnatsch
Racatusa	Ragaz
Savatusa	Schwatz
Taravasatusa	Travesatsch
Tutusa	Zuz
Thalavatusa	Talfaz
Vulutasusa	Bludetsch
Vatusa	Vatz
Viputusa	Pfitsch etc. [89]

Pe de altă parte, din numele semitic *Kifa* formîndu-se prin traducțiune greco-latinul *Petrus*, acesta din urmă a trecut la francezi în *Pierre*, diferențiindu-se în vreo două sute de forme, precum: Pédron, Pérard, Pérardel, Peraud, Peraudin, Perchaud, Percin, Percot, Père, Péret, Pérette, Pergod, Periaud, Périaux, Péricaud, Périchon, Périchot, Péridon, Periga, Périgaud, Pérignon, Périllat, Perillon, Périn, Perinard, Périneau, Périnelle, Perinet, Periot, Perlet, Perlicot, Perlot, Pernaud, Pernel, Pernet, Perney, Pernin, Pernod, Pernon, Pernotte, Pero, Peroche, Perocheau, Perodeau, Perodi,
Perol, Perollet, | Péron, Péronard, Péronneaux, Péronnet, Pérot, Pérotte, 90
Perottin, Perrain, Perrard, Perraud, Perre, Perreciot, Perregaux, Perrel, Perrelet, Perrenet, Perrenot, Perrenoud, Perrens, Perreon, Perret, Perrichet, Perrichon, Perrigaut, Perrilat, Perriquet, Perrissin, Perroche, Perrochel, Perrodon, Pers, Persin, Persinet, Person, Pertet, Perussot, Peter, Petri, Petron, Pey, Peyrat, Peyraud, Peyre, Peyrac, Peyrenc, Peyret, Peyrol, Peyrolet, Peyron, Peyronet, Peyrot, Peyreton, Peyroulet, Peyrounil, Peyrouton, Peyroudon, Peyruc, Peyrugues, Peyrusse, Peyrusson, Pezron, Piérard, Pierlot, Piernetz, Pieron, Pierrottet, Piétrement, Pirard, Pirain, Piraux, Pirodon, Piron, Pirot, Pirotte, Pyronnen, Prechin, Prenot, Prin etc., pînă la neşte forme atît de depărtate ca Priquet, Prodel, Pron şi altele [90], fiecare dialect, ca să nu zicem fiecare familie, adaptînd la propriul său chip şi la propria sa asemănare, după ce mai întîi l-a tradus, pe bietul *Kifa !*

Proveninţa cea exotică sau descendinţa cea anteistorică se mai poate oare recunoaşte într-un *Perlicot* = *Petrus* la francezi, sau într-un *Schwatz* = *Savatusa* la nemţii din Tirol? Fonetica dialectală, sufixaţiunea proprie dialectului, aspectul morfologic, toate acestea îmbrobodesc şi ascund cu desăvîrşire pe veneticul cel de peste nouă ţări şi nouă mări, sau pe strigoiul cel pribegit dintr-o lume de demult pierită.

---

[89] S t e u b, *Über die Urbewohner Rätiens und ihren Zusammenhang mit den Etruskern*, München, 1843, p. 161–81, cfr. p. 184.

[90] M o w a t, *Les noms familiers chez les Romains*, în *Mém. de la Soc. de Linguistique*, t. 1, p. 297–9.

Negreșit, masca nu este totdeauna atît de îndesată și atît de bine grimată; sînt multe numi proprie nu tocmai asimilate cu dialectul indigen, și unele chiar neasimilabile; atunci însă vine o altă împregiurare, care face ca prezința acelor străini nenaturalizați să fie oarecum imperceptibilă în graiul comun al unui popor. Această împregiurare, a cării acțiune atinge nu numai onomastica, ci se întinde asupra întregei sfere linguistice, merită a fi studiată mai de aproape în §-ul următor [22].

91 § 20

LIMBA ÎN CIRCULAȚIUNE

În economia politică, circulațiunea are două sensuri: de-ntîi, sensul vulgar de trecere a unui lucru din posesiune în posesiune, sau mai bine din loc în loc; al doilea, sensul adevărat științific de mișcarea productivă a valorilor [23].

Circulațiunea în linguistică se apropie pînă la un punct de ambele aceste sensuri.

Prin multă circulațiune materială, o monetă sau o marfă iute se învechește, se șterge, pierde lustrul. Și nu e necesar ca acest fel de circulațiune să se petreacă prin mai multe mîni; copilul, el singur, sucind și răsucind mereu jucăria, o strică mai de grabă și mai lesne decum s-ar strica ea călătorind de la New York pînă la București. În acest înțeles, circulațiunea în economia politică nu e altceva decît o neastîmpărată locomoțiune, fie prin concurs colectiv, fie prin mijloace individuale.

În linguistică un cuvînt, o formă gramaticală, o semnificațiune, orice alt element al limbei, se deterioară tot așa printr-o deasă întrebuințare. Aceasta s-a observat de demult și s-a spus de mai multe ori. Ceea ce a scăpat însă din vedere linguiștilor este că întrebuințarea cea deasă nu trebui să fie neapărat colectivă, adecă nu trebuie neapărat să se exercite în totalitatea graiului unui popor. Pentru ca francezul *Pierre* să se metamorfozeze în cele două sute de forme, despre cari noi am vorbit în §-ul precedinte; pentru ca *Ioan* să devină la români *Ion*, *Iancu*, *Ioniță*, *Ionașcu*, *Niță*, *Ionel* etc. etc.; pentru toate acestea ajunge acțiunea cea dezmierdătoare a cîtorva familie, în cari se află cîte un *Pierre* sau *Ioan*, chiar dacă în sînul națiunii ar fi puține asemeni familie.

Mult mai important, fie în economia politică, fie în linguistică, este cellalt fel de circulațiune: mișcarea productivă a valorilor, în
92 puterea cării două lucruri, identice | sub orice raport, reprezintă totuși nește valori foarte disproporționate, astfel că din doi *m* unul face 12, pe cînd altul numai 1 sau chiar *zero*.

Precum în economia politică moneta este mijlocul universal al circulațiunii tuturor bunurilor, tot așa în linguistică graiul este mijlocul universal al circulațiunii ideilor și impresiunilor. Și fără monetă, bunurile ar circula,

dar cu mult mai greoi; cu mult mai greoi ar circula de asemenea, deși tot ar circula, ideile și impresiunile fără grai.

Acest paralelism odată stabilit, să lăsăm acum textualmente să vorbească economistul cel mai competinte în materia circulațiunii.

„*Supposons* — zice Skarbek — *qu'une pièce d'un franc soit remise dans la matinée de la première journée par un habitant de la capitale à une laitière en échange du lait qu'elle apporte au marché ; que celle-ci l'emploie tout de suite à acheter une aune de toile ; que le marchand de toile fasse avec cette même pièce de monnaie sa provision de viande dans la boucherie ; que le boucher la dépense dans la boutique d'un marchand de vin ; que celui-ci l'emploie à l'achat de bouteilles ; que le marchand de verreries la dépense en pain, le boulanger en bois, et que le marchand de bois la retienne pour une dépense à venir et la laisse sans emploi dans le courant de la journée suivante. La différence des services rendus par cette pièce de monnaie dans le courant des deux journées est très sensible, et peut être exprimée par des chiffres,* car elle est comme sept à un. *Dans la première journée, la pièce d'un franc a fait la fonction de sept francs, parce qu'elle a servi à faire sept achats consécutifs, au lieu que dans la seconde journée elle n'a représenté qu'une unité dans les mains du marchand de bois. Si celui-ci n'en fait point usage dans le courant de la seconde journée, on peut même dire avec raison que, pour la société en général, la différence des services rendus par la même pièce de monnaie dans les deux journées* est comme sept à zero, | *parce* 93
que, étant restée inactive dans les mains du marchand de bois, elle n'a point rempli sa fonction comme instrument d'échange, et l'effet est le même que si elle n'eût point existé. Sa valeur, dans la première journée, est égale en services rendus à celle de sept francs, et il est facile de s'en convaincre en rassemblant tous les produits qui ont été achetés par son moyen ; car en évaluant la valeur du lait, de la toile, de la viande, du vin, des bouteilles, du pain et du bois achetés consécutivement avec la même pièce d'un franc, on se convaincra aisément qu'il foudrait dépenser sept francs pour pouvoir acheter toutes ces choses simultanément“ [91].

Rezumînd și completînd această particularitate în două cuvinte, un alt economist observă: „Cu cît mai des o monetă trece din mînă în mînă, cu atît mai multe bunuri și servicie se pot cumpăra cu ea, și cu atît mai puțin numerar se va cere pentru întreaga circulațiune dintr-o țară“. Cu această ocaziune, el citează un fapt foarte instructiv. Pe la jumătatea secolului trecut, comandantul unei cetăți asediate nu avea la dispozițiune decît 7000 fiorini, care i-ar fi ajuns abia pe o săptămînă pentru plata garnizoanei. El a susținut totuși asediul în curs de șapte săptămîne, plătind regulat soldaților săi, care cheltuiau apoi banii pe la cîrcimari, iar cîrcimarii împrumutau mereu aceiași bani comandantului [92]. În acest chip 7 000 de fiorini au reprezintat valoarea de 49 000!

Întocmai în același mod, din două l u c r u r i l i n g u i s t i c e de o valoare intrinsecă identică, unul poate să aibă o valoare utilă înzecită și chiar însutită decît cellalt, dacă în graiul comun al poporului circulează de zece sau de o sută de ori mai mult în același interval de timp.

Autorul unei scrieri despre fuziunea limbei franco-normande cu limba anglo-saxonă și-a dat osteneala de a distribui după | proveninţa respectivă 94

---

[91] S k a r b e k, *Idée générale de la circulation*, ap. C o q u e l i n, *Dict. de l'Econ. politique*, ed. 1854, t. 1, p. 367—8.

[92] R a u, *Corso di economia politica*, trad. Conticini, Genova, 1855, p. 370—1.

cele peste 40 000 de cuvinte din dicționarul englez al lui Robertson, de unde a rezultat că limba engleză posedă 13 330 cuvinte germanice și 29 854 cuvinte romanice, și anume după litera inițială a cuvîntului:

	Germanic	*Romanic*
A.	392	2230
B.	1210	846
C.	680	3630
D.	637	2757
E.	297	1810
F.	853	1171
G.	594	679
H.	729	613
I.	250	2608
K.	165	13
L.	500	636
M.	555	1412
N.	244	375
O.	478	594
P.	171	1545
Q.	163	169
R.	499	1926
S.	1973	2411
T.	697	1107
U,V.	1332	3221
W.	834	81
Y.	61	” ”
Z.	16	20
	13 330	29 854[93]

Muncă colosală, fără rezultat serios! Important este de a cunoaște mișcarea cea productivă a valorilor, iar nu de a socoti cu de-amăruntul întregul numerar dintr-o țară, clasificîndu-l după diferitele efigie ale suveranilor, dar uitînd de a distinge mai pe sus de toate moneta care circulă în realitate,
95 care con|curge la avuția națiunii, care este o adevărată utilitate, de către moneta cea îngropată fără folos în pămînt sau ascunsă în lăzile cîtorva zgîrciți.

Dacă Thommerel, în loc de a despuia un dicționar, în care cuvintele întrebuințate o dată pe an figurează alături cu cele întrebuințate în toate zilele, ar fi luat mai bine un text englez poporan, un basm sau un cîntec, el s-ar fi încredințat că aproape toate vorbele de origine germanică se bucură acolo de o circulațiune duplă, triplă, decuplă, decît vorbele de origine romanică. Prin urmare, cele 13 000 de germanisme din Robertson reprezintă o valoare, o utilitate națională, de mai multe ori mai mare decît cele 30 000 de romanisme. Prin necontenită întrebuințare, germanismele din limba engleză nu numai s-au ros, s-au tocit, s-au redus generalmente la monosilabe, pe cînd romanismele sînt mai toate lungi, dar încă, pe de o parte, s-au ramificat în numeroase familie etimologice, iar pe de alta, s-au diferențiat fiecare într-o mulțime de semnificațiuni, astfel că verbul *to get*, de exemplu, are peste patruzeci de sensuri diverse, adecă corespunde cu peste 40 de cuvinte deose-

[93] Thommerel, *Recherches sur la fusion du franco-normand et de l'anglo-saxon*, Paris, 1841, p. 102–3.

bite! Nu este oare curios de a pune pe germanicul *to get*, repetat la tot momentul, în aceeaşi cumpănă cu vreo raritate ca *dissembarrassement* sau *imprescriptibility* ori *jactitation*, ca şi cînd ar fi 1 = 1, deoarece în dicţionar ele apar fiecare ca o unitate egală?

Un dicţionar — zice Steinthal — este „o statistică a limbei“ [94]. Ar fi trebuit să adauge că este anume o statistică foarte viţioasă, un fel de recensiment, unde poporaţiunea se împarte după origine sau după religiune, dar nu se arată de loc rolul fiecărui individ în societate, aşa că cetăţeanul cel mai folositor, cel mai căutat de către toţi pentru necontenitele sale servicie, e pus pe aceeaşi linie ca un vagabond despreţuit sau cu un călugăr ce-şi scoate nasul din chilie abia la zile mari, ba şi atunci numai doară pentru biserică. Dic|ţionarul nu ne dă şi nu ne poate da c i r c u l a ţ i u n e a limbei; 96
şi tocmai acesta este punctul cel esenţial.

Aceeaşi eroare ca Thommerel, dar pe o scară mai întinsă, a comis-o Cihac în privinţa limbei române, asigurîndu-ne fără a rîde — de asemenea pe temeiul unei socoteli curat *dicţionaristice* — că:

„*L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère aujourd'hui qu'un* *c i n q u i è m e* *de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le* *d o u b l e* *on pour* $^2/_5$ *à peu près...*“

Şi mai departe:

„*Les éléments turcs — presque un c i n q u i è m e du vocabulaire roumain...*“[95]

Cu alte cuvinte, limba română se compune, după Cihac, din o $^1/_5$ latină, o $^1/_5$ turcă şi $^2/_5$ slavice, afară de $^1/_5$ eterogenă [24].

E mai pe sus de orice îndoială că nicăiri ca în Dobrogea românii n-au fost expuşi la o mai mare influinţă slavică şi turcă totodată, locuind acolo, în curs de cîţiva secoli, într-un strîns contact cu bulgarii şi cu otomanii. Ei bine, nici chiar în Dobrogea aritmetica lui Cihac nu se potriveşte.

Iată o scurtă doină română dobrogeană, culeasă de neobositul Teodor Burada:

Vara vine, iarna trece,
N-am cu cine mai petrece;
Şi cu cine am avut,
Vai de mine, l-am pierdut!
L-a mîncat negrul pămînt,
La biserică-n mormînt![96]

Luăm primul tom din dicţionarul etimologic al lui Cihac, cuprinzător de „elemente latine“, şi găsim acolo: *vară* = *ver, veris; vin* = *venio; iarnă* =
hibernum (tempus); *trec* = *trajicio; nu* = | *non; am, avut, avea* = *habeo;* 97
cu = *cum; cine* = *quinam; mai* = *magis; petrec* = *per-trajicio; şi* = *sic; vai* = *vae; de* = *de; el* = *ille; pierd* = *perdo; mînc* = *manduco; negru* = *nigrum; pămînt* = *pavimentum; la* = „un *l* euphonique (?) préposé à la préposition *a* = *ad*“; *biserică* = *basilica; în* = *in; mormînt* = *monumentum;*

[94] S t e i n t h a l, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 35.

[95] C i h a c, *Dict. d'étymologie daco-romane*, t. 2, Francfort, 1879, p. VIII, XII.

[96] B u r a d a, *O călătorie în Dobrogea*, Iaşi, 1880, p. 236.

fiind uitat numai *mine*, despre care însă, deşi coincide cu slavicul мене, va recunoaşte totuşi chiar Cihac că nu se poate despărţi de vechiul italian *mene :*

Lontano son de gioi, e gioi de mene... [97]

Cîte cuvinte, atîtea latinisme, fără nici un amestec străin, absolutamente n i c i u n u l!

Am ruga pe Cihac să ne găsească tot aşa un cîntec românesc pe jumătate mai scurt, sau măcar să compună el însuşi în proză o frază românească de cinci şiruri, în care toate cuvintele să fie numai slavice, sau numai turce, sau numai slavice şi turce, de vreme ce — după el — elementul turc în limba română este egal la număr cu cel latin, iar elementul slavic „y entre pour le d o u b l e".

Absurditatea aserţiunii sare în ochi.

Negreşit, slavismele la români, şi chiar turcismele, nu sînt puţine; în c i r c u l a ţ i u n e însă, adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc, în mişcarea cea organică, ele se pierd aproape cu desăvîrşire faţă cu latinisme. Chiar dacă toate derivaţiunile turce şi slavice ale lui Cihac ar fi corecte, pe cînd în realitate cele mai multe păcătuiesc contra ştiinţei de la ceafă pînă la călcîie [98], şi tot încă nu s-ar putea zice că ingredientul slavic şi cel turc luate la un loc sînt egale la români cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o biată pătrime în alăturare cu celelalte două. Un calcul serios în linguistică, ca şi-n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci v a l o a r e a d e c i r c u l a ţ i u n e.

98 Să luăm tot din Dobrogea, pentru motivul arătat mai sus al unei influinţe turco-slavice mai pronunţate, următorul bocet sau cîntec de jale, în care sînt destule cuvinte nelatine:

Drăguţul *meu bărbăţel,*
Drăguţul *meu sufleţel,*
Cînd ţi-a veni dorul
Să iei drumuşorul,
Să-mi stingi focuşorul?
Astă primăvară,
Cînd ieşeai afară,
În revărsatul zorilor,
În cîntatul păsărilor,
În şuierul vînturilor,
Pluguşorul *înjugai,*
Neagră brazdă *răsturnai,*
Şi din gură tu ziceai:
Ţa, Plăvan,
Şi hăis, *Joian,*
Hai *cu tata, nu vă daţi*
Şi la greu nu mă lăsaţi,
Brazda *toată-o răsturnaţi!*
Eu cînd te-auzeam,
Cu gură nu grăiam,
Mă luam,
Mă sculam

[97] C a i x, *Le origini della lingua poetica italiana*, Firenze, 1880, p. 210.
[98] Cfr. *Cuvente den bătrîni*, Suplem. la tom. I, passim.

Și-n grădină *mă duceam,*
Floricele semănam,
Să le poarte fetele,
Fetele, nevestele.
Florile au înflorit,
Bărbatul mi-a putrezit!
Timpul coasei *c-a* s o s i t
Și la cîmp cînd am ieșit,
Pe răzoare *m-am uitat,*
Sufletelul mi-am s t r i g a t:
Spune-mi, dragă, *un cuvînt*
Să pot trăi *pe pămînt!*
Am rămas fără de s p r i j i n,
Singurică făr-de r a z i m!
Valuri *mari mă-nvăluiesc,* 99
N-am cum să mă s p i j i n e s c.
Bătută-s de gînduri,
Ca vîntul de d e a l u r i,
Ca apa de m a l u r i! [99]

Prin litere cursive* noi am însemnat cuvintele nelatine, intrate în limba română prin amestec secundar, și anume: 1 vorbă greacă, 3 vorbe maghiare și 18 slavice.

Prin litere rărite am indicat 7 cuvinte, despre originea cărora nu e aci locul să discutăm cu Cihac, cari însă în orice caz nu sînt nici slavice, nici turce,

Peste tot în cîntecul întreg sînt 155 de cuvinte, dintre cari, prin urmare, numai 29 nu sînt latine; adecă elementul latin întrece m a i m u l t d e c î t d e c i n c i o r i pe toate celelalte împreună.

Apoi nici un singur turcism la 155 de cuvinte, deși scena se petrece tocmai în Dobrogea.

Să mai observăm că din numărul vorbelor latine noi am șters pe *strig*, pe care însuși Cihac, nu se știe prin ce minune fonetică, îl derivă din latinul *exquirito* [100]. Afară de aceasta, am trecut la cuvinte slavice pe *zori*, măcar că forma *zuori*, atît la transilvăneanul Silivestru: шн дин з8ори рowа нацерїн тале [101], precum și la moldoveanul Dosoftei: динь з8wр де кѫнд мъ мѫнек [102], alături de vechea formă cunoscută з8wа = *ziua*, indică mai curînd originea din latinul *dies*, sau cel puțin un compromis poporan între vorba latină și cea slavică. Mai pe scurt, am fost mai părtenitori pentru străinisme decît pentru latinisme.

Circulațiunea relativă a elementelor linguistice se recunoaște prin întrebuințarea lor mai deasă sau mai rară într-un text, | în care orice element se 100
consideră ca atîtea elemente deosebite de cîte ori se repetă. Astfel, în cîntecul de mai sus slavicul *drag*, de exemplu, întîmpinîndu-ne de 3 ori, noi a trebuit să-i dăm valoarea de 3 față cu vorbele cele puse numai cîte o dată = 1. După Cihac, un asemenea *drag* nu este decît 1 = 1 către *predmet*, *rîtan*, *sădelcă*, *tripol* și cine mai știe cîte altele, pe cari noi — românii — le auzim, poate, la zece ani o dată. Cele mai circulătoare însă, adecă cele mai utile din elemen-

---

[99] B u r a d a, *op. cit.*, p. 265.
* Drepte în ediția de față (*n. ed.*).
[100] C i h a c, *Dict.*, t. I, p. 266.
[101] *Psaltirea ce să zice cîntarea*, Bălgrad, 1651, ps. CIX.
[102] *Psaltire a sfîntului proroc David*, Uniev, 1673, ps. LXX.

tele slavice în limba română, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă totuși o valoare mult mai mică decît cele latine. Un *și*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără cari nu e chip a construi o singură frază română, sînt ca 100 către 1 chiar în privința unui *drag* [25].

Principiul circulațiunii în limbă, în sensul m i ș c ă r i i p r o d u c t i v e a v a l o r i l o r, n-a fost pînă acum niciodată formulat în linguistică. Aceasta ar putea scuza pînă la un punct pe Thommerel sau pe Cihac. Să nu uităm însă că unii dintre corifeii științei l-au presimțit de demult. Așa Curtius, vorbind despre posibilitatea ca o formă gramaticală să modeleze după sine alte forme gramaticale diferite, zice că aceasta se întîmplă în două cazuri: „sau cînd o formațiune este foarte numeroasă, pe cînd celelalte sînt izolate, sau cînd ea este foarte întrebuințată“ [103]. Ce înseamnează această dilemă? Ea stabilește din punct în punct ecuațiunea, pe care o avem noi înșine în vedere, și anume: 1 franc cu o activă circulațiune face cît 10 franci circulînd fiecare de zece ori mai puțin. Acțiunea unei forme gramaticale în 50 exemplare este pentru Curtius deopotrivă cu acțiunea unui singur exemplar circulînd
101 de 50 de | ori în intervalul cînd cele cincizeci exemplare au circulat numai cîte una dată, adecă: $50\ (1a + 1b + 1c...) = 1s \times 50$.

Curtius ne strămută din sfera *dicționarului* în a *gramaticei*. Precum dicționarul este statistica cuvintelor, de asemenea gramatica e statistica formelor de relațiune; și o statistică tot atît de vicioasă, indicîndu-ne existința elementului cutare sau cutare, dar nu și c i r c u l a ț i u n e a lui, care se poate urmări iarăși numai în texturi poporane. Zicem și aci „texturi *poporane*“, căci în cele literare, cu cît ele sînt mai literare, cu atît mai mult ne întîmpină forme străine uneori cu desăvîrșire graiului comun, sau cel puțin neajunse încă a deveni vulgare. Românește, bunăoară, adverbii în *-mente* sau adjectivii în *-abil* sînt deocamdată literare și numai literare.

Alfabetul, ca și gramatica, ca și dicționarul, este și el o statistică de aceeași natură, a proviziunii fonetice a unei limbi. În alfabetul cirilic un ѕ, un ѯ, un ѱ, un ѡ figurează ca 1 = 1 alături cu а, б, в etc., deși în circulațiunea dialectelor slavice ele sînt o curată excepțiune, sau chiar o fictiune. În alfabetul latin *z* sau *y*, cu totul excepționale pentru vechii romani, sau mai bine proprie numai limbei latine literare, ocupă în alfabet un loc identic cu sonurile cele mai răspîndite. Aci, ca și-n privința cuvintelor sau a formelor gramaticale, texturile sînt unicul mijloc de a constata circulațiunea, adecă adevărata valoare sau utilitate a unui son.

O încercare de acest fel a făcut-o de demult Förstemann. Să luăm, de exemplu, proporțiunea celor două nazale în limbile elenă și latină. La 100 consoane, în elenă sînt 18 *n* și numai 4 *m*; în latină 14 *n* și 12 *m*. În elenă dară un *n* v a l o r e a z ă de $4\,{}^1/_2$ ori cît un *m*. La 100 vocale, în elenă sînt

---

[103] C u r t i u s, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 9 (1876), p. 232, nota: *„sei es, dass n u m e r i s c h eine grosse Zahl von Bildungen mehrere vereinzelte nach sich zieht, sei es, dass e i n e s e h r v i e l g e b r a u c h t e und deshalb dem sprechenden besonders lebhaft vorschwebende Form ihn von der Tradition abirren lässt“* *. — Cfr. M i s t e l i, *Lautgesetz und Analogie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. XI (1880), p. 414—5, și B r u g m a n n, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878, t. I, p. 83 [26].

* „Fie că n u m e r i c o serie de formații atrag după sine mai multe formații izolate, fie că o formă f o a r t e d e s î n t r e b u i n ț a t ă, și de aceea foarte vie în memoria vorbitorului, îl face să se depărteze de tradiție“ *(n.ed.)*.

numai 7 *i*, în latină 27 [104]. În latină, prin urmare, un *i* are o utilitate aproape de 4 ori mai mare ca în elenă. Un asemenea tabel al circulațiunii relative a sonurilor ne dă o noțiune | viuă despre caracterul fonetic al unei 102
limbi; un alfabet — nu ne spune nemic. Niciodată printr-o simplă enumerațiune a sonurilor cunoscute într-un grai noi nu vom înțelege; de pildă, pe cei 5 *i* din latinul *difficillimi*, pentru care în deșert am căuta o paralelă în elenă și-n mai multe alte limbi.

La români sonul *r*, pe care nu-l au de loc mexicanii și chinezii, se repetă cel puțin de 15 ori la fiecare 100 de consoane. Putem oare să-i dăm aceeași valoare ca lui *h*, întrebuințat de vreo 2 ori la 150 de consoane? Ba chiar toate guturalele și palatalele la un loc: *h*, *k*, *g*, *č*, *ǧ* și *j*, deși sînt 6 la număr, totuși circulează în limba română mai puțin decît singurul *r*.

Să presupunem un moment că circulațiunea lui *j* ar fi la noi tot așa de deasă ca a lui *r*, încît să se zică cu drept cuvînt: $1j = 1r$; atunci însă tipul fonologic al graiului românesc ar fi cu desăvîrșire altceva, fără nici o asemănare cu ceea ce este astăzi. În circulațiune dară și iarăși în circulațiune se oglindește fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbi [27].

Cele de mai sus se aplică deopotrivă bine la construcțiuni sintactice, la răspîndirea mai mare sau mai mică a diferitelor categorie ideologice, la orice altă secțiune a studiului linguistic în genere.

Cînd Bergaigne constată că-n a doua carte întreagă din *De bello gallico* Cesar pune todeauna verbul la sfîrșitul propozițiunii, afară de vreo cincisprezece excepțiuni [105], el urmărește în latină un caz de circulațiune sintactică.

Cînd Heyse ne spune că francezii au 4 cuvinte: *pointe*, *saillie*, *trait d'esprit* și *bon mot* pentru 1 singur german *Witz*, sau alte 4: *ruse*, *fourberie*, *friponnerie* și *espièglerie* pentru 2 germane: *List* și *Betrug* [106], el surprinde un fenomen de circulațiune ideologică.

Pretutindeni în linguistică un ingredient întrebuințat de 4 sau de 6 ori 103
în intervalul *d* are o valoare utilă duplă sau triplă decît un ingredient identic întrebuințat numai de 2 ori în același interval *d*. În acest mod, 100 de ingrediente, utilizate fiecare numai cîte 1 dată pe zi, valorează mai puțin decît 25 de ingrediente, utilizate fiecare de cîte 5 ori. Și o probă irezistibilă în această privință este, mai cu seamă, raportul numilor proprie, locale și personale, către graiul comun al unui popor.

Am văzut în §-ul precedinte că onomastica unei țări de o întindere oarecare constituie în totalitatea sa un dicționar mult mai voluminos decît dicționarul cel mai complet al graiului comun de acolo. Vreo 9 000 de numi proprie, mai toate personale și mai toate numai în Germania, au fost explicate de către Pott, abia ca o încercare, ca o mică frîntură așa-zicînd dintr-un colosal mozaic [107]. Pentru singura onomastică topică a României n-ar ajunge 100 000 de numere! Mapa cea mai amărunțită, acoperind cu litere aproape impercep-

---

[104] Förstemann, *Numerische Lautverhaeltnisse*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 1, p. 163—79. — Cfr. *ibid.*, t. 2, p. 36—44.

[105] Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale*, în *Mém. de la Soc. de Ling*, t. 3, p. 8.

[106] Heyse, *System*, p. 242.

[107] Pott, *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen*, Leipzig, 1859, p. IX.

tibile un părete întreg, nu ne împărtășește decît *notabilia*, fără a se putea pogorî la atîtea movile, stînci, pîrîiașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la fața locului există generalmente cîte un nume propriu [108].

Dacă ne aducem aminte că o mare parte, poate chiar cea mai mare, din această imensă nomenclatură e cu totul străină limbei comune a țărei, astfel că — un exemplu foarte caracteristic — din cele 30 districte ale României: *Mehedinți*, *Gorj*, *Argeș*, *Dîmbovița*, *Prahova*, *Buzău*, *Rîmnic*, *Putna*,
104 *Bacău*, | *Suceava*, *Dorohoi*, *Botoșani*, *Iași*, *Roman*, *Vaslui*, *Tutova*, *Fălciu*, *Covurlui*, *Tecuci*, *Brăila*, *Ialomița*, *Ilfov*, *Vlașca*, *Teleorman*, *Olt*, *Romanați*, *Dolj*, *Neamț*, *Muscel* și *Vîlcea* [28], numai cele 3 din urmă se pot înțelege românește, ba încă în *Vîlcea* din *vîlcea* = *vallicella* s-a mutat accentul [29], iar *Neamț* e de origine slavică, se naște fireasca întrebare: cum oare graiul poporului nu se afundă întreg sub un amestec ibrid atît de covîrșitor? Tot ce-l scapă de potop este principiul circulațiunii.

Limba comună, abstracțiune făcînd de șovăirile dialectale, se reproduce aceeași pe fiecare punct al țărei. Dacă vom admite că ea posedă 10 000 cuvinte, pe cari să le reprezintăm prin m, atunci orice individ, cunoscînd numai jumătatea cea mai întrebuințată, va avea o proviziune lexică de $^{m}/_{2}$. Limba onomastică totală a aceleiași țări fie de 200 000 termini, adecă $20m$. E ceva spăimîntător; nu există însă nici un punct unde această manină ** să fie cunoscută întreagă. Individul cel mai familiar cu nomenclatura personală și locală a țărei sale știe cel mult 1 000 de numi proprie, adecă $^{m}/_{10}$. Aceasta încă nu e tot. La 1 000 de cuvinte din limba comună, chiar din gura acelui individ excepțional, circulează în conversațiune 5, maximum 10, fie chiar 25 de numi proprie, ceea ce constituie, într-un caz extrem, abia $^{m}/_{400}$. Iată cum un element, de 20 de ori mai numeros ca cifră brută, posedă totuși prin circulațiune o valoare de 40 sau de 100 de ori mai mică!...

Să conchidem.

În linguistică marele principiu al circulațiunii, uitat pînă aci aproape cu desăvîrșire, s-ar putea privi ca piatra cea angulară a edificiului. Ceea ce se cheamă *fizionomia* unei limbi nu este altceva decît rezultatul circulațiunii. Fizionomia totală a limbei se compune din fizionomiele sale parțiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică, rezultînd fiecare dintr-o circulațiune deosebită, astfel că se poate întîmpla, bunăoară, ca fizionomia fonetică sau lexică să nu fie de aceeași natură cu cea sintactică sau cu
105 cea tonică, dar | toate circulațiunile speciale la un loc concurg într-o singură

---

[108] Cfr. Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „*Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle haben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene sondern auch fast jeder Fleck in den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden*“*.

* „După cum stelele de pe cer și firele de nisip de pe malul mării nu pot fi numărate, tot așa nu pot fi numărate pe pămînt orașele, tîrgurile, satele, cătunele, fluviile, rîurile, pîraiele, munții și pădurile, dar toate au primit un nume; și nu numai ele, ci aproape fiecare porțiune din hotarele localităților sau din păduri au căpătat cîte un nume“ *(n.ed.)*.

** Aici: „cantitate enormă“ *(n.ed.)*.

fizionomie generală. Limba franceză, de exemplu, are în întregime o fizionomie u n a, deşi fizionomia sa lexică e hotărît latină, pe cînd fizionomia fonetică este, din contra, de un caracter celtic foarte pronunţat, ca şi cea tonică, nu ştim însă pînă la ce punct cea sintactică sau cea ideologică, rămînînd a se decide problema prin criteriul circulaţiunii, fără care orice caracteristică totală sau parţială a unui grai e radicalmente falsă... [30].

§ 21

LIMBILE ANTICE ŞI LIMBILE MODERNE

Linguistica — s-a spus în nenumărate rînduri şi tot încă se mai spune — datoreşte avîntul său mai cu seamă filologiei clasice sanscrite, scoase din întunerec în a doua jumătate a secolului trecut.

Noi am indicat deja în §-ul 10, şi vom avea a mai atinge mai la vale, adevărata geneză a ştiinţei limbei; de astă dată ne oprim atenţiunea numai asupra unei consecinţe imediate, nu tocmai fericite, pe care o avusese în studiul linguistic de pînă astăzi predilecţiunea cea exagerată pentru sanscrita şi iarăşi sanscrita.

Ca dialect antic, sanscrita nu putea fi alăturată de-a dreptul în sens peritetic decît cu alte dialecte antice, cu aşa-numitele surori ale sale mai mici, cu zendica, elena, latina, paleoslavica, gotica etc., toate de veacuri răposate, toate ajunse mai mult sau mai puţin la o treaptă de clasicitate, toate cunoscute nouă numai din monumente.

Se făcuse astfel în linguistică un fel de monopol prin prescripţiune în favoarea limbilor antice. Călăuzele generale pe calea ştiinţei se mărgineau şi se mai mărginesc într-un mod ca şi exclusiv în sfera cea moartă a anticităţii. Aşa începuse Bopp, aşa a urmat Schleicher, aşa fac mai încoace Baudry
în | Francia, Ferrar în Anglia, Ayuso în Spania. Pînă şi Ascoli se crede oare- 106
cum dator de a pune măcar pe titlu: „Corsi di glottologia *del Sanscrito, del Greco e del Latino*“, deşi în text aleargă mereu la dialecte contimpurane.

Ceva mai mult. Aproape pretutindeni în Europa, ba încă şi-n America, catedra de linguistică e unită cu aceea de sanscrită în persoana unui singur profesor; şi mai adesea se întîmplă că cursul întreg cuprinde în fapt numai exerciţie sanscrite după Stenzler sau după Benfey, împinse uneori pînă la probleme vedice, fără nici o vorbă însă despre ştiinţa limbei propriu-zisă. Alături cu o asemenea linguistică fără linguistică, figurează pe prima linie un profesor special pentru filologia elenică şi un alt pentru cea latină; apoi abia pe ici pe colea cîte o catedră mai dosnică pentru vreun grup dialectal modern: filologia romanică, acea slavică, acea germanică.

Whitney se miră undeva că profesorul de filologia comparativă de la London, octogenarul Hewitt Key, nu ştie şi recunoaşte el însuşi de a nu şti sanscrita [109]. N-ar merita oare o mirare cu mult mai temeinică atîţia profesori de linguistică, de aşa-numita „allgemeine Sprachwissenschaft“, cari înţeleg foarte bine *Mahâbhârata* şi *Râmâyana*, dar n-au mai-mai nici o idee de complexul ştiinţei limbei? A fi cineva sanscritist nu este a fi şi linguist totodată,

[109] W h i t n e y, *Oriental and linguistic studies*, t. 1, p. 205.

precum și viceversa linguistul cel mai de frunte poate a nu fi sanscritist [110]. Heyse era de tot slab în sanscrita; Sayce nu se pare a fi tocmai tare; nemini însă nu li va contesta un loc de onoare în l i n g u i s t i c ă. Însuși Whitney, deși excelent sanscritist, profită totuși prea puțin de sanscrita în lucrările sale curat linguistice.

Este timp de a reduce în linguistică rolul limbilor antice în genere la adevărata lor valoare.

107 În sfera cea etnologică a limbei *in concreto*, misiunea linguistului este de a studia în dialecte circulațiunea elementelor constitutive și de a urmări dialectele în continuitatea lor cea ne-ntreruptă, pe care totuși, în fapt, pe de o parte, o clatină oarecum fenomenul „limbei amestecate“ și tendința cea fuzionistă a „limbei naționale“, mai ales a „limbei literare“, iar pe de alta, o împestrițează „limba onomastică“. Mai pe scurt, c o n t i n u i t a t e a d i a l e c t a l ă c e a n e - n t r e r u p t ă, în legătură cu piedecele sau accidentele ce o întîmpină, și criteriul cel fecund al c i r c u l a ț i u n i i, iată cele două griji de căpetenie ale linguistului din punctul de vedere etnologic. Ei bine, tocmai limbile antice îi oferă pe ambele aceste tărîmuri materialul cel mai sărăcăcios.

Continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă a limbilor antice e sfîșiată în sens peritetic prin dispariţiunea dialectelor celor intermediare sincronice și este ascunsă totodată în sens anatetic prin lipsa oricării urme pozitive de dialecte anterioare primordiale.

Cînd Johannes Schmidt a cutezat a afirma continuitatea cea ne-ntreruptă peritetică între grupurile dialectale indic, iranic, elenic, italic și celelalte ale familiei linguistice ario-europee [111], el a scornit asupră-și o înfricoșată furtună, care nu încetează de a mai bubui pînă astăzi, deși teoria analoagă sau chiar identică a lui Schuchardt despre grupurile dialectale romanice — vezi mai sus, §-ul 15 — a fost primită fără nici o larmă. De ce? Pentru că la mijloc între dialectele antice cele păstrate au pierit alte numeroase dialecte și chiar grupuri dialectale întregi, dintre cari ne vom mărgini a menționa pe sciți între slavi și erani, iar între erani și eleni pe traci, tocmai două mari grupuri cari serveau așa-zicînd drept punte între Asia și Europa [112]. Dacă
108 tot așa s-ar fi pierdut grupul provențal | între Francia și Spania sau grupul sard între Spania și Italia, ar trebui de asemenea o genială cutezare a unui Johannes Schmidt pentru a susține, înfruntînd o legiune de adversari, ne-ntrerupta continuitate dialectală peritetică a familiei linguistice romanice. Numai prin pieirea grupurilor dialectale scitic și tracic, făcîndu-se o largă gaură linguistică între Europa și Asia, s-a deschis o îndemînatecă ușă pentru teoria unei „unități arice asiatice“ fără strînsă continuitate cu o „unitate arică europee“; teorie, pe care o mai apără în ruptul capului, contra lui Johannes Schmidt, majoritatea linguiștilor [113] [31].

---

[110] Cfr. O p p e r t, *Ouverture du cours de philologie comparée*, Paris, 1864, p. 27: „*On mesure quelquefois les titres des hommes destinés à répandre cette science d'après leurs productions plus ou moins marquantes dans la littérature sanscrite. Rien n'est moins justifié ...*“

[111] J. S c h m i d t, *Die Verwantschaftsverhaeltnisse der indogermanischen Sprachen*, Weimar, 1872. — Cfr. M. M ü l l e r, *Ueber die Resultate d. Sprachwiss.*, p. 21.

[112] Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 686.

[113] Vezi literatura controversei în P e z z i, *Glottologia aria recentissima*, Torino, 1877, p. 179, nota 1.

Pe de altă parte, ne-ntrerupta continuitate dialectală anatetică pentru limbile cele antice este un *desideratum* întocmai de aceeași natură ca străbunii cei necunoscuți ai primului străbun cunoscut în arborele genealogic al unei case boierești. Este învederat că acel prim străbun cunoscut, fie *M*, avusese și el tată, moș, bunic etc.; dar cum se chemau aceia? cine să fi fost? unde au trăit? este o enigmă și iarăși enigmă, pe care unii fabricanți de genealogie, pentru hatîrul nobilei clientele, o înlocuiesc adesea prin niște numi născocite. Cam tot așa fac o seamă de linguiști. Limba latină e soră sau cel puțin vară primară cu elena, cu gotica, cu paleoslavica, cu zendica, cu sanscrita etc.; părintele lor însă sau părinții lor și părinții părinților sînt *ixuri* și nemic mai mult decît *ixuri*. Cu toate astea, Schleicher, pe care-l cităm ca pe cel mai celebru dintr-o pleiadă, a reușit a croi pentru latina o linie ascendinte destul de lungă, compusă din cinci generațiuni.

Să-l ascultăm în această laborioasă operă de restaurațiune:

I. *Latina, umbrica, oscica și alte cîteva mai puțin cunoscute graiuri italice în sensul strict al cuvîntului (adecă cu excluderea celui mesapic, deși este indo-germanic, și a celui de tot obscur etruscic) sînt surori, născute din aceeași*
mumă, | pe care o numim limbă fundamentală italică (ita- 109
lische Grundsprache).

II. *Limba fundamentală italică și limba fundamentală celtică sînt surori gemene (Zwillingsschwestern), născute din aceeași mumă: limba fundamentală italo-celtică (italo-celtische Grundsprache).*

III. *Limba fundamentală italo-celtică se înrudește mai de aproape cu greaca și cu albaneza, formînd împreună ramura europee sudică a familiei indo-germanice, de unde rezultă că ele avusese o singură mumă, cării îi vom zice limbă fundamentală sud-europee (südeuropäische Grundsprache).*

IV. *Limba fundamentală sud-europee se află într-o mai strînsă înrudire cu limbile indo-germanice din Asia, avînd toate ca mumă limba asiatico-sud-europee (asiatisch-südeuropäische Grundsprache).*

V. *Limba asiatico-sud-europee este soră cu limba fundamentală nord-europee (adecă slavo-germanică), născute ambele din muma comună: proto-limba indo-germanică (indo-germanische Ursprache)*"[114].

Schleicher cunoștea atît de bine fiecare din cele cinci limbi anterioare limbei latine, încît se știe că, într-o bună dimineață, el și-a dat petrecerea de a compune o fabulă întreagă în cea mai veche din ele: *avis akvâsas ka = ovis equusque* „oaie și cal"[115]; o fabulă, care își mai găsește admiratori serioși chiar în ziua de astăzi[116]. Cu cît mai lesne i-ar fi fost,
negreșit, de a scrie vreun romanț într-o limbă ceva | mai nouă, bunăoară în 110
cea sud-europee sau în cea italo-celtică!

Noi am spus mai sus — pag. 58—60 — că continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă, după cum nu înlătură clasificarea peritetică a grupurilor de

---

[114] Schleicher, *Kurzer Abriss der Geschichte der italischen Sprachen*, în *Musaeum für Philologie*, N.F., t. 14, p. 329—46. — În același gen, el a mai scris: *Kurzer Abriss d. Gesch. d. slawischen Sprache*, în Kuhn, *Beiträge*, t. 1, p. 1—27.

[115] Schleicher, *Eine Fabel in indogermanischer Ursprache*, în Kuhn, *Beitr.*, t. 5, p. 206—8.

[116] Fleury, *Un peuple retrouvé par la grammaire*, p. 6: „*Cette langue qu'aucun témoin n'a entendue, qu'aucune plume n'a jamais figurée*, on l'a reconstruite de toutes pièces, on a refait son dictionnaire, on a même tenté de l'écrire, et cette reconstruction n'est pas moins legitime que celle des dinotériums et des ptérodactyles...."

dialecte, tot așa nu împiedecă genealogia lor cea anatetică. Astfel, de pildă grupurile dialectale romanice fiind odată clasificate în francez, provențal spaniol, portugez, italian etc., noi avem dreptul de a trage pentru ele o genealogie comună din latina, negreșit din cea vorbită, nu din cea literară. Ceea ce face însă Schleicher e cu totul altceva, ca și cînd între latina și între dialecte romanice ar veni să se intercaleze la mijloc o „limbă fundamentală francezo-provențală“ sau „o limbă fundamentală italiano-spaniolă“, și anume o „limbă“, o unitate, iar nu cel puțin un grup dialectal francezo-provențal sau italiano-spaniol, adecă o multiplicitate oarecare.

Schleicher nu băgase de seamă că reproduce *tale quale* în principiu teoria ilustrului Raynouard, îmbrățișată oarecînd de Perticari, de Sismondi, de Ugo Foscolo, de Champollion-Figeac etc., dar care de demult a pierdut orice vază în lumea linguistică. După Raynouard, latina nu este o mumă, ci bunica dialectelor romanice, a căror mumă a fost *„une langue intermédiaire, dont le type a fourni les éléments et les formes de nos idiomes actuels“* [117]. Deocheată pe tărîmul dialectelor moderne, unde era lesne a-i constata slăbiciunea, această teorie, grație lui Schleicher, s-a mutat victorioasă pe tărîmul dialectelor antice, unde e mai greu a o combate.

111 Urmașii lui Schleicher au refăcut arborele său genealogic | în diferite moduri, admițînd mai cu seamă, aproape într-un glas, după cum am arătat mai sus, bifurcarea între limba fundamentală asiatică și acea europee; direcțiunea însă a rămas aceeași, zbuciumîndu-se toți deopotrivă a umple lacuna continuității ne-ntrerupte anatetice a dialectelor antice printr-un edificiu *sui generis*, compus dintr-o mulțime de caturi imaginare.

August Fick, cel mai ingenios din școala genealogistă, luînd un cuvînt oarecare, nu se sfiește a ne da forma lui precisă în șase perioade succesive, toate ante-istorice. Așa, de exemplu, numele „șarpelui“ este:

1° În limba fundamentală leto-slavică: *angi;*
2° În limba fundamentală leto-slavo-germanică: *anghi;*
3° În limba fundamentală greco-italică: *achi*, *anchi;*
4° În limba fundamentală europee: *anghi;*
5° În limba fundamentală asiatică: *ahi;*
6° În limba fundamentală ario-europee: *aghi*, *anghi.*

Singurul cusur al acestor minunate reconstrucțiuni este că despărțirea familiei linguistice ario-europee în tulpinele asiatică și europee, apoi a celei europee în ramurile greco-italică și leto-slavo-germanică, apoi a acestei din urmă în crengile leto-slavică și germanică etc. etc. se întemeiază nu atît pe existința unui material suficiente, precum pe lipsa materialului, pe sărăcia lui, pe un *deficit.*

Pe lîngă celelalte, această teorie nu este nici măcar consecinte cu sine însuși.

---

[117] Raynouard, *Grammaire comparée des langues de l'Europe latine*, Paris, 1821, p. III. — E foarte remarcabilă, aplicîndu-se deopotrivă bine către Schleicher ca și către Raynouard, observațiunea lui Lewis, *An essay on the origin and formation of the Romance languages*, Oxford, 1835, p. 36: *„Unless he here calls in the assistance of a miracle, and supposes that as at Babel the tongues were confounded, so after the invasion of the Romans they were made uniform, it is difficult to understand, how he accounts for such a prodigy ...“*.

Dacă „şarpe“, după Fick, se zicea în limba cea fundamentală ario-europee *aghi* şi *anghi*, rezultă că acea limbă avea oarecari divergințe dialectale. Dar de ce atunci să nu recunoaştem că latina, elena, slavica, germana etc. s-au dezvoltat treptat din germenii dialectali cuprinşi deja în acea limbă, după formula cea anatetică pe care am dat-o mai sus la pagina 60, în loc de a inventa cu orice preț între acea limbă şi între urmaşele sale alte cinci sau şase nume *ex machina?*

Cum că istoria familiei ario-europee, ca şi istoria oricării | alte familie 112
linguistice, se începe, în adevăr, prin multiplicitate dialectală, iar nu prin unitatea cea visată de „limba națională“, o demonstră Bréal cu cîteva exemple irezistibile, dintre cari vom reproduce unul singur:

„Les mots qui désignent le coeur dans nos langues de l'Europe supposent tous un primitif kard. *D'autre part, les mots qui désignent le coeur en sanscrit et en zend supposent un primitif* ghard. *Mais ce qui prouve que la forme* kard *n'était pas étrangère aux langues de l'Asie, c'est qu'elle s'est conservée dans le juxtaposé* çrad-dhâ *qui désigne un acte de foi, ainsi que dans le verbe* çrad-dadhâmi, *qui veut dire j'accorde mon coeur, ma foi (c'est le latin* credo*). Nous avons donc deux formes,* kard *et* ghard, *dont il serait difficile de nier la parenté, mais qui ne se laissent pas réduire à une forme commune. Probablement l'une et l'autre coexistaient dans la langue mère indo-européenne...*“ [118]

Cele cinci sau şase graiuri intermediare între latina cu surorile ei şi între sorgintea lor comună ar avea cuvîntul de a fi numai doară în cazul mai multor amestecuri primare succesive ale dialectelor ario-europee cu dialecte de alte familie linguistice, zguduindu-se astfel de atîtea ori continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă prin naşterea atîtor limbi nouă, lipsite de o legătură oarecum nedisolubilă cu fazele precedinți; mai pe scurt, se va fi întîmplat de cinci sau şase ori un fenomen analog cu formațiunea limbilor romanice din amestecul latinei cu graiuri eterogene provinciale. În acest mod, dacă vom însemna elementul ario-europeu cel covîrşitor prin AA şi elementele cele ne-ario-europee prin B, C, D, atunci ne vom explica „limbile cele fundamentale“, patronate de Schleicher sau de Fick, ca neşte „limbi amestecate“; bunăoară: „limba fundamentală greco-italică“ $= AA+B$, „limba fundamentală leto-slavo-germanică“ $= AA + C$ etc. Numai ingredientele B,
C, | D pot face ca aceste limbi să nu fie A′, A″, A‴, A⁗ şi aşa mai încolo, 113
adecă o continuitate ne-ntreruptă a graiului ario-europeu celui *ab ovo*, ci să fie $AA + B > AA + C$. În sine, lucrul e foarte probabil. Dar ştim noi oare ceva pozitiv despre un asemenea amestec primar, şi chiar despre amestecul cel secundar al dialectelor antice?

Se bănuieşte că celții s-ar fi amalgamat din ario-europei şi turani [119]. S-ar putea presupune că eranii conțin din temelie un element oarecare semitic destul de important [120]. S-a vorbit mult despre ingrediente egiptene şi mai ales cele feniciane la eleni. Toate acestea însă şi altele analoage aparțin periodului mitic al istoriei. Nemic pe deplin sigur. Despre fenomenul „limbei amestecate“ la cei vechi, ca şi despre ne-ntrerupta continuitate peritetică şi anatetică a dialectelor şi grupurilor dialectale antice, linguistul are la dispozițiune abia cîteva indicațiuni sporadice, expuse la o perpetuă controversă.

În vechime au existat națiuni în toată puterea cuvîntului; nici una însă nu ne-a lăsat o „limbă națională“ în sensul figurei de la pagina 82. Avem

---

[118] Bréal, *Mélanges*, p. 377–9.
[119] Mai sus, p. 80, nota 82.
[120] Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 686.

pe ici, pe colea cîte o „limbă literară", produsă de cîte un dialect predomnitor, de la care ea s-a depărtat printr-o artificialitate uneori enigmatică; dar nicăiri nu găsim nu numai un complex de dialecte tinzînd la unitate națională sub direcțiunea unuia din ele, ci nici măcar un singur dialect așa cum se vorbea în toate zilele; nicăiri un text adevărat poporan; nicăiri un cîntec sau un basm furat de pe buze necioplite. Despre poezia poporană a romanilor, bunăoară, s-a[u] scris volume întregi [121], în cari însă tocmai poezia poporană nu se găsește.

114 Urmărind în limbile antice circulațiunea elementelor lin|guistice, care să ne dea fizionomia cea neprefăcută a unui grai sub toate puncturile de vedere, noi dobîndim neşte rezultate aproximative în cazul cel mai bun, uneori cu totul greșite. Sintaxa latină, pe care o învățăm în școală, poate oare să fi fost vreodată sintaxa poporului roman chiar în Roma, necum afară din capitală? Pînă și-n privința formelor gramaticale, limbile antice, așa cum le cunoaștem noi, ne oferă un material foarte nesuficiinte. Să dăm un specimen latin și un specimen românesc identic. Substantivarea infinitivului, ca la noi în „a mea *înțelegere*", „a ta *iubire*" și așa mai încolo la tot pasul, ne întîmpină excepționalmente, trei-patru exemple peste tot, în scriitorii latini cei mai vulgari, ca Petroniu (28): „meum *intelligere*", sau Plaut (*Curc.* 28): „tuum *amare*"; niciodată însă în Cicerone, în Tit Liviu, în întregul literaturei clasice a romanilor. O asemenea substantivare a infinitivului, atît de normală în graiul poporului român, a început să dispară în limba română literară, înlocuindu-se mai adesea prin *-țiune*. Dacă literatura română va reuși peste un secol a goni de tot pe infinitivul substantivat, deși niciodată nu-l va părăsi poporul român, va fi imposibil a constata la noi printr-un text literar circulațiunea acestui fenomen, după cum ne este imposibil acum de a-l constata în latina.

În fine, limba onomastică, locală și personală, atît de interesantă prin luminele ce revarsă asupra vicisitudinilor unui teritoriu și asupra relațiunilor unui popor, foarte importantă totodată prin extrema sa bogăție și prin modul cum se împămîntenește în fiecare dialect, este partea cea mai sărăcăcioasă din materialul ce ni-l procură graiurile antice. Noi zicem lui *Constantin* — *Dinică* sau lui *Grigorie* — *Guță*. Cine oare ne va spune cum vor fi dezmierdat elenii pe copiii numiți *Epaminondas* sau *Agesilaos*, ori romanii pe *Caesar* sau pe *Pompeius*?

De la sfera etnologică ar fi de prisos de a mai trece la cea antro-
115 pologică a limbei. Aci se cere și mai mult na|tura cea naturală; și tocmai natura e mai pretutindeni sulemenită în texturile cele literare ale anticității.

Cu ce ne-am ales dară?

Linguistica se aseamănă cu un călător de-naintea căruia se aștern două căi, menite a-l duce la una și aceeași țintă: o cale mai scurtă, pe loc șes, cunoscută și sigură, unde poate să pășească fără grabă, fără sfială, examinînd cu liniște tot ce i se înfățișează la dreapta și la stînga; o altă cale mai lungă, pe creștetul unui munte obscur, stropșită de stînci și curmată de prăpăstii, unde trebui necontenit să sară cu frică, fără a putea să-și păstreze sîngele rece, pînă ce — ajungînd la un punct — vede deodată un abis peste care nu e chip să treacă, și atunci se oprește, silindu-se în deșert a inventa o punte. Această

---

[121] Corssen, *Origines poësis romanae*, Berolini,]1846. — Ed. du Méril, *Poésies populaires latines antérieures au douzième siècle*, Paris, 1843 etc.

din urmă cale este acea a limbilor antice, unde continuitatea dialectală, cea peritetică ca cea anatetică, e ruptă prin pieirea mai multor graiuri intermediare și a mai multor faze anterioare; unde amestecul limbilor, cel primar ca și cel secundar, e întunecat prin neajunsul datelor istorice; unde nu se poate urmări rolul limbei naționale în sînul unui grup dialectal, ba pînă și grupurile dialectale ne sînt cunoscute mai adesea prin vreun singur dialect, răsfrînt și acela numai în oglinda cea înșelătoare a limbei literare; unde limba onomastică e redusă la cea mai mică expresiune; unde studiul circulațiunii elementelor linguistice, în loc de a ne lumina, adesea ne rătăcește. Calea cealaltă — sînt limbile moderne.

Nemini pînă acum n-a înțeles și n-a descris mai bine ca Max Müller însemnătatea cea mare a limbilor moderne în linguistică, acordînd între ele postul de onoare anume celor romanice.

Să vorbească el însuși:

„Importanța graiurilor moderne pentru a pătrunde mai adînc în natura limbei în genere și pentru a înțelege mai bine principiele dezvoltării chiar a graiurilor antice n-a fost niciodată apreţiată cum se cuvine...“

Mai departe:

„Afară de toate celelalte considerațiuni, graiurile moderne ne ajută a stabili printr-o demonstrațiune necontroversabilă principiele cele fundamentale ale științei limbei. Pentru un linguist, ele sînt ceea ce este stratul terțiar sau formațiunile și mai recente pentru un geolog. Operele lui Diez: Grammatik der romanischen Sprachen *și* Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen *nu numai că nu sînt mai pe jos întru nemic de lucrările lui Bopp, Grimm, Zeuss și Miklosich, dar încă servesc ca cea mai bună introducere la studiul perioadelor mai vechi ale graiurilor ario-europee. Multe puncturi cari, pe terenul sanscritei, elenei și al latinei, nu pot fi probate decît pe calea inductivă, se învederează aci printr-o demonstrațiune istorică. În dialectele romanice moderne noi avem de-naintea ochilor cea mai completă și cea mai clară repetițiune a originii și creșterii limbei, după cum nu se mai găsește alta nicăiri în întreaga istorie a graiului omenesc. Noi putem urmări latina de la prima inscripțiune Scipionică, cu 283 ani înainte de Crist, pînă la cei dentîi indici neolatini în Italia, Spania și Francia; apoi în curs de o mie de ani în cele șase grupuri dialectale romanice, posedînd fiecare cîte o literatură bogată și autentică...“* [122]

„Este un prejudeț de a crede — observă Bergmann — *cum că linguistica trebui studiată mai cu preferință asupra limbilor antice, ca sanscrita, ebraica, greaca, latina etc. E mai bine, din contra, de a lua drept temelie o limbă modernă, deoarece studiul linguistic al graiurilor vechi nu implică pe al celor noue, derivate din ele, pe cînd studiul linguistic al graiurilor noue implică neapărat pe al celor vechi, din cari ele derivă, îmbrățișînd, prin urmare, o istorie completă a unui grai de la sorginte pînă la actualitate...“* [123]

În fine, ca să scurtăm, noua școală linguistică germană, re|prezintată 117
prin Leskien, Brugmann, Osthoff și alții, despre cari vom vorbi mai pe larg cu o altă ocaziune, a început deja a se rosti pe față că: *„noi trebui să scoatem principiele cele fundamentale ale științei limbei nu din limbile literare cele moarte ale anticității, ci mai cu seamă din dialectele cele viue de astăzi...“* [124]

---

[122] M. Müller, *Lectures*, 2-d ser., p. 244—51.
[123] Bergmann, *Cours de linguistique*, p. VIII.
[124] Delbrück, *Einleitung*, p. 60.

§ 22

LIMBA POETICĂ

Ar fi o scăpare din vedere dacă n-am atinge aci pe la sfîrșit, măcar în treacăt, încă o limbă, care în aparință n-ar trebui să preocupe pe linguist, în realitate însă îl ademenește nu o dată, fără ca el totuși să-și dea seamă, de ce anume pe dînsul, vînător al graiului natural, îl atrage și-l interesă ceva ce se poate numi, după expresiunea lui Humboldt, „artă prin limbă“ [125].

Nodier este singurul autor de o carte linguistică care a consacrat un capitol special „Limbei poetice“ [126], capitol fără vreo valoare, remarcabil totuși prin faptul că există.

Nu numai poezia cea poporană, care și ea este artistică pînă la un punct, ci mai cu deosebire cea cultă, un Schiller, un Victor Hugo, un Byron, posedă o pinacotecă a sa, ca să zicem astfel, de expresiuni mai mult sau mai puțin străine graiului vulgar.

În sînul dialectului etnologic cutare sau cutare, de care se servă, această poezie face o alegere, sau mai bine-zicînd nemerește de la sine, fără a căuta, și apoi combină cu un instinct admirabil elementele ce-i convin pentru a o rădica mai pe sus de vorbirea cea obicinuită.

118 Poezia cea literară este cu mult mai artificială decît literatura în proză; cu toate astea, linguistul o studiază mai cu drag, și are dreptate.

E cam greu a defini limba poetică altfel decît numai prin opozițiune cu limba prozaică. Dacă vom zice că „limba prozaică“ este o actualitate în momentul cînd se vorbește, vom putea caracteriza „limba poetică“ ca *anacronism* în același moment. Anacronism nu pentru că poetului îi plac vorbe, concepțiuni sau întorsături învechite, uitate, ieșite din întrebuințare, ci mai ales pentru că modul său de a se exprime, în ceea ce este adevărat poetic, reproduce oarecum copilăria limbei umane în genere.

Noi am spus mai sus — pag. 48 — că limba umană în genere se începe prin *percepțiune*, adecă printr-o impresiune directamente produsă de un obiect oarecare asupra simțurilor, trecînd apoi în *apercepțiune*, cînd cugetarea se apucă a uni într-o singură noțiune mai multe asemeni impresiuni. Percepțiunea este: „aur“ = *galben;* apercepțiunea: „aur“ = *galben* + *strălucit* + *greu.*

Știm bine că pentru unii linguiști „percepțiunea“ la om ca și cînd n-ar fi, ci numai „apercepțiunea“. Lazarus, de exemplu, urmat de Steinthal, afirmă că, dacă mă doare un deget, eu nu o știu decît prin *apercepțiune*, căci tot ce-mi dă *percepțiunea* este simțul durerii [127]. E un simplu joc de cuvinte. Cînd cineva îmi înfige un ac în deget, făcîndu-mă a striga *ah* sau *vai*, acest *ah* sau *vai*, orice s-ar zice, este ceva simțit, nu cugetat; este un element cu un singur factor, nu cu doi; este o percepțiune. Negreșit, repetîndu-se un asemenea *ah* sau *vai* într-o altă sau o a treia împregiurare analoagă, mintea noastră, prin gruparea prezintelui cu trecutul, apercepe însemnarea strigătului, perpetuîndu-l în limbă ca expresiune a durerii; naș-

---

[125] Humboldt, *Werke*, t. 4, p. 59: „Die Poësie ist die Kunst durch Sprache“.

[126] Nodier, *Notions de linguistique*, p. 63—73: Langue poétique.

[127] *Das Leben der Seele*, Berlin, 1856—7, t. 2, p. 28 sqq.

terea lui însă, oricum | ar fi, e anterioară acestei *aperceptiuni*, fiind datorită 119
numai *percepţiunii*.

Pentru a înlătura orice controversă asupra sensului „percepţiunii" şi „apercepţiunii", să recurgem la următoarea imagine, pe care ne-o oferă Taine: *„Supposez un livre écrit dans une langue originale et muni d'une traduction interlinéaire; le livre est la nature, la langue originale est l'évènement moral, la traduction interlinéaire est l'évènement physique, et l'ordre des chapitres est l'ordre des êtres. Au commencement du livre, la traduction (= évènement physique) est imprimée en caractères très lisibles et tous bien nets. Mais, à mesure que nous avançons dans le livre, ils le sont moins et, de chapitre en chapitre, il s'y glisse quelques caractères nouveaux qu'on a peine à ramener aux premiers. A la fin, surtout au dernier chapitre, l'impression devient indéchiffrable; cependant quantité d'indices montrent que c'est toujours la même langue et le même livre. Tout au rebours pour le texte original (= évènement moral). Il est très lisible au dernier chapitre; à l'avant-dernier, l'encre pâlit; aux précédents, on devine encore qu'il y a là de l'impression, mais on n'en peut rien lire; plus avant encore, toute trace d'encre disparaît"* [128]. Ei bine, ceea ce numim noi *percepţiune*, ca punct de plecare al limbei umane, sînt acele prime capitole din imaginea lui Taine, în cari „evenementul fizic" e foarte cetet, pe cînd „evenementul moral" nu se poate încă descifra, ci numai doară se ghiceşte, deşi în fapt există, după cum există şi „evenementul fizic" într-o stare imperceptibilă chiar în cugetarea cea mai abstractă. În acest sens, *apercepţiunea* lui Lazarus, în faza-i iniţială, nu diferă de ceea ce zicem noi *percepţiune*, avînd însă cusurul da a necesita un epitet: „*prima* apercepţiune", căci altfel nu s-ar deosebi de apercepţiunea cea adevărată, adecă de cea l i z i b i l ă.

Între percepţiune şi apercepţiune, între predomnirea deci|sivă a sim- 120
ţirii şi predomnirea decisivă a cugetării, între capătul *S* şi capătul *C* în desfăşurarea sufletului uman, se află în interval, ca în imaginea de mai sus din Taine, mai multe graduri succesive, unele mai apropiate de *S*, altele de *C*. Graiul omenirii în copilărie este din ce în ce mai *S*, adecă mai perceptiv; graiul omenirii în maturitate, pe cale spre bătrîneţe, e din ce în ce mai *C*, adecă mai aperceptiv. Aceeaşi diferinţă ne întîmpină între l i m b a p o e t i c ă şi l i m b a p r o z a i c ă. Proza reprezintă vîrsta cea aperceptivă a graiului; poezia, în trăsurele ei cele specifice, prin cari se depărtează de la proză, corespunde graiului în copilărie.

„Creatorii limbei umane — zice Max Müller — au fost poeţi. Poezia e mai veche decît proza". Şi aducînd un admirabil vers din poetul englez Wordsworth: „movila cea depărtată tot mai vorbea încă cu soarele apunînd", ilustrul profesor de la Oxford observă că această idee a unei conversaţiuni prelungite între soarele şi o movilă din depărtare, atît de străină prozei actuale, ar fi putut să figureze ca ceva foarte obicinuit în limba cea primitivă a neamului omenesc [129]. Trebuia să mai adauge: „şi în limba copiilor din toţi timpii".

Pentru omul primitiv, pentru poet, pentru copil, tot ce există trăieşte ca dînsul, simte ca dînsul, cugetă ca dînsul. Nemic mort în lume, nemic fără suflet. Copilăria nu vrea să crează că este ceva care să nu aibă viaţă; şi tocmai de aceea, lipsind o antiteză, ea nu poate să înţeleagă însăşi ideea de „viu". Îmi aduc aminte că fetiţa mea, cînd era de trei ani, m-a întrebat într-o zi cu multă nedomerire: „ce este *viu?*" Căutînd a-i da un răspuns după vîrstă,

---

[128] T a i n e, *De l'intelligence*, t. 1, p. 334—5.
[129] M. M ü l l e r, *Essai sur la mythologie comparée*, trad. Perrot, Paris, 1873, p. 75—6.

i-am spus că „viu“ se cheamă ceea ce se mişcă de la sine. Copilul s-a uitat la pendula orologiului de pe perete şi m-a întrebat iarăşi: „ceasul e viu?“ A trebuit să-mi dau nu puţină osteneală pentru a-i lămuri că pendula nu
121 se mişcă de la sine. Fetiţa a ieşit din | odaie, lăsîndu-mă cufundat în gînduri asupra genezii inteligenţei umane. Peste două minute ea se întoarce şi mă vede nemişcat. „Tată, tu acum nu eşti viu?“ Nu mai ştiu ce i-am răspuns; îmi amintesc însă că, după o jumătate de oră, am găsit pe copil în odaia de alături vorbind cu păpuşa, pe care o asigura cu mult foc că ea nu este *viuă;* şi totuşi, făcînd o curată teorie, copilul în practică nu înceta de a crede că păpuşa e viuă, de vreme ce-i vorbea. Încă o dată, aşa este şi omul primitiv, aşa e şi poetul. De aci tropul, de aci metafora, de aci prosopopeea etc.

Cu toate astea, între limba cea copilărească, despre care noi am vorbit în §-ul 16, şi între limba poetică, care ne preocupă în momentul de faţă, sînt deosebiri esenţiale, deşi ambele reproduc cîte ceva din procesul primei formaţiuni a limbei umane în genere:

1° Copilul construieşte din nou pe un loc gol; poetul *re*-construieşte pe deasupra, într-un mod parţial, un edificiu deja clădit.

2° Copilul nu isprăveşte niciodată opera sa de creaţiune, căci, abia pornit pe cale, iată că i se impune fără voie dialectul cel gata al societăţii; poetul isprăveşte, deoarece materialul şi chiar zidirea întreagă îi sînt oferite de mai-nainte şi primite de dînsul, nefiindu-i permis şi nevrînd el însuşi, ca să zicem aşa, decît a intipări pecetea geniului său pe dialectul cel gata al societăţii.

3° Copilul, oprit de la începutul căii prin graiul părinţilor, ne poate arăta numai revărsatul zilei, zorile din epoca închegării limbei umane în genere; poetul, lucrînd într-o sferă mai restrînsă, dar cu o deplină libertate, „die freie Dichterkraft“, după expresiunea lui Schiller, ne mai destăinuieşte unele particularităţi din dimineaţa omenirii, pînă la care nu ajunge copilul.

4° În copil, noi urmărim numai dialectul antropologic în faşă, nu şi pe cel etnologic[130]; în poet, pe ambele totodată.

122 5° În fine, în limba copilărească toate interesă pe linguist, toate fiind deopotrivă native în ordinea cronologică a desfăşurării lor; în limba poetică noi facem o spicuire de elemente instructive, şi o spicuire anevoioasă ca orice alegere, fiind supusă pînă la un punct arbitriului momentan şi vederilor subiective ale linguistului, a căror consecinţă este posibilitatea unui rezultat înşelător.

Limba poetică, în sensul nostru, Steinthal o confundă cu caracterul mai mult sau mai puţin poetic al cutărui sau cutărui dialect etnologic. „*Cît de săracă* — zice el — *e limba poetică a Romei în alăturare cu cea greacă! Cît de sărace sînt graiurile romanice alături cu cel german!*“ [131] Nu e aci vorba. Pentru un adevărat poet, nici un dialect etnologic nu este nepoetic. Franceza cu accentul totdeauna pe ultima silabă şi polona cu accentul totdeauna pe silaba penultimă, afară de vocalele cele închise la francezi şi de consoanele cele grămădite la poloni, apoi o sintaxă ţeapănă etc., sînt în teză generală foarte prozaice; totuşi un Victor Hugo în franceză şi un Mickiewicz în polonă revarsă cu o mînă plină nesecate tezaure de „limbă poetică“. Şi nu e de mirare, de vreme ce tocmai în graiurile cele prozaice se poate arăta mai la lumină geniul unui poet, geniul fiind forţă, iar forţa călindu-se prin rezistinţă. Într-un dialect prozaic e slabă, negreşit, poezia cea poporană, ca produs al colectivităţii; nu însă şi acea cultă, care întruneşte în sine darul de a oglindi

[130] Cfr. totuşi Schulze, *Die Sprache des Kindes*, p. 27—9, nota.
[131] Steinthal, *Gesammelte kleine Schriften*, Berlin, 1880, p. 92.

o individualitate excepțională poetică și totodată darul de a trece peste capul unei singure națiuni pentru a răsfrînge poezia omenirii în totalitate.

Poezia poporană e prețioasă pentru linguist ca tot ce e poporan. Chiar proza poporului e adesea poetică; și anume cu atît mai poetică, cu cît mai primitiv e poporul. Un sălbatec este poet în fiecare frază, în fiecare cuvînt, s-ar putea zice în fiecare gest. În secolul trecut, pieile roșii din Canada,
în|cheind un tractat de pace cu englezii, îl începeau așa: *„Sîntem fericiți* 123
de a fi îngropat în pămînt securea, pe care o roșise de atîtea ori sîngele fraților noștri etc." Ce poate fi mai figurat? [132] Dacă e adevărat că prin poezie se exprimă pasiunea și imaginațiunea, atunci sînt foarte poetice pînă și înjurăturele sau blăstemele poporului, despre cari filozoful Dumarsais avea dreptate de a ne asigura că: *„les figures de rhétorique ne sont nulle part si communes que dans les querelles des halles"* [133]. Acest element imprecativ abundă și-n poezia poporană, oferindu-ne uneori coincidințe curioase la popoarele cele mai eterogene. Poemele omerice, ca rapsodie poporane, deși refăcute de mîni artistice, nu desprețuiesc nici ele „la rhétorique des halles". Nu aceasta însă și nu acestea înțelegem noi prin „limbă poetică" în specie. Am spus din capul locului că ea este un *anacronism* în privința graiului comun al momentului, ceea ce cu greu se aplică la poezia poporană, iar cu atît și mai anevoie la trăsurele cele poetice ale prozei, care totdeauna se ține în curentul cronologic al dialectului celui vorbit. Poezia poporană este și ea anacronistică, fiind apărată oarecum prin ritm sau prin rimă de dese schimbări succesive, uneori încă și prin superstițiune, ca în descîntece; dar în orice caz ea este anacronistică fără comparațiune mai puțin decît poezia cea cultă, care ne procură astfel partea cea esențială a limbei poetice.

Pentru a da un specimen de „limba poetică", însuși Steinthal nu citează un vers poporan, ci un vers cult:

Schwindet ihr dunkeln Wölbungen droben...
(Pieriți voi, întunecatelor bolți, colo sus!)

în care el se oprește mai ales asupra simplului „schwindet" în loc de compusul „verschwindet", ca și „Wölbung" în loc de „Gewölbe", observînd că: „cuvintele simple sînt în genere mai poetice, fiind mai primi-
tive, mai concrete, prin urmare | mai apropiate de simțire, pe cînd 124
cele compuse, mai clare, mai abstracte, corespund mai bine cugetării", adecă întocmai ceea ce am distins noi înșine mai sus prin mai marea *perceptivitate* a limbei poetice în alăturare cu mai marea *aperceptivitate* a celei prozaice.

În versul citat, Steinthal găsește totodată ceva onomatopoetic, adăugînd, cu drept cuvînt, că onomatopeea aci, deși nu e cea nativă, la care recurge graiul omenesc în formațiune, ci se datorește artei poetului, totuși ambele sînt în legătură [134].

Farrar a adunat mai multe exemple de asemeni „echouri ale naturei" în limba poetică, cari s-ar putea numi o repercusiune a unei ono-

---

[132] Cfr. Blair, *Leçons de rhétorique*, trad. Quénot, Paris, 1830, t. 1, p. 123, nota.

[133] *Ibidem*, t. 3, p. 269.

[134] Steinthal, *op. cit.*, p. 93: *„Auch die Onomatopöie des angeführten Liedes kommt in Betracht, wenn sie auch nicht jene ursprüngliche ist, sondern eine durch die Kunst des Dichters erzeugte, die aber doch auch mit der ursprünglichen in Zusammenhang steht"* *.

* „Chiar și caracterul onomatopeic al cîntecului citat prezintă interes, deși el nu este primordial, ci produs prin arta poetului, dar care are legătură cu cel primordial" *(n.ed.)*.

matopee propriu-zise. E celebru versul lui Ovidiu, unde imită țipătul broaștelor, fără a se pogorî la trivialul βρεκεκεκέξ κοάξ κοάξ al lui Aristofan:

Quamquam sunt sub aqua, sub aqua maledicere tentant...

Cine oare nu știe apoi pe a lui Racine:

L'essieu crie et se rompt ...,

unde pare că auzi scîrțîitul osiei; după cum auzi răsunînd potcoavele cailor în a lui Omer:

Πολλά δ'°άναντα, κάταντα, πάραντά τε δόχμιά τ'ἦλθον...

sau în Virgiliu:

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum ...[135]

În versul pe care-l citează, Steinthal a uitat să mai atragă atențiunea și asupra epitetului: „*dunkeln* Wölbungen" = *întunecatelor* bolți". Epitetele, cărora mai bine li s-ar putea zice c o l o r i t, căci ele îmbracă orice obiect în varie culori ale imaginațiunii, joacă un rol foarte important în „limba poe-
125 tică",| apropiind-o iarăși de graiul omenesc în copilărie, dar și aci cu o deosebire secundară ca și-n privința onomatopeei. La omul primitiv calificațiunea nu se alătură la substanță, adecă nu este un simplu adjectiv ca în „*întunecatelor* bolți", ci înlocuiește pe substanța, devenind un substantiv în toată puterea cuvîntului, adecă: „*întunecat*" = „boltă". Germanul *Wölbung* poate să nu fi fost el însuși dintru-ntîi altceva decît calificativul „întunecat", ca și grecul ὀροφή „boltă" lîngă ὄρφνη „întunerec", sau ca goticul *skadus* „boltă" și „umbră" lîngă grecul σκότος „întunerec" și așa mai încolo. În acest caz, epitetul „*întunecatelor* bolți" al poeziei culte ne apare ca o imagine oarecum duplă a formațiunii primitive, principiul rămînînd identic. În același mod, cînd Omer zice: κῦμα ῥηγνύμενον „talaz ce se rumpe", el nu se gîndește că pentru omul primitiv calificațiunea „ce se rumpe" însemnează deja „talaz", de ex. sanscritul *bhanga* „fractura" și „unda" [136]. Κῦμα ῥηγνύμενον este dară un element ideologic propriu graiului uman născînd, dar nu reprodus de-a dreptul prin limba poetică, ci r e p e r c u t a t, după cum e repercutată și onomatopeea poetului în alăturare cu a omului primitiv. E treaba linguistului, într-o asemenea repercusiune, a înțelege originalul prin echou.

Steinthal ar fi putut să mai observe în versul citat, și-n oricare alt vers, elementul inversiunii sintactice, atît de pronunțat pretutindeni în poezia cea cultă, deși foarte rar în cea poporană. Pentru pasiune și pentru imaginațiune, pentru simțirea peste tot, o sintaxă fixă e ceva peste putință, ordinea distribuirii cuvintelor în frază depinzînd numai de la ordinea, mai mult sau mai puțin capricioasă, în care se succed impresiunile individului într-un moment dat. Copilul nu are o sintaxă fixă; n-o poate avea un grai în copilărie; nu vrea să-l aibă nici poetul. Din aceeași cauză interjecțiunile, libere de orice regulă
126 sintactică, abundă în poet, abundă în copil, abundă | într-un grai în copilărie. Tot de acolo acele digresiuni, acele necontenite paranteze, acele reticențe și întrerumperi, acea expansiune fără frîu, cari ar fi privite în proză ca o lipsă de legătură între cugetări. Proza cugetă, simte și cugetă; poezia simte, cugetă și simte.

Marele Vico a fost cel de-ntîi care a înțeles pe deplin paralelismul cel fecund între poet, copil și o limbă în formațiune. „Poetul, copilul și omul

---

135 Ap. F a r r a r, *An essay on the origin of language*, p. 91—6.

136 Cfr. B e c h t e l, *Über die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen*, Weimar, 1879, p. XII.

primitiv— zice el— însuflețesc deopotrivă lucrurile cele mai ne-nsuflețite“ [137]. Mai departe: „Poetul, copilul și omul primitiv posedă la culme facultatea de a imita“ [138]. Mai încolo: „*După gest, prima limbă a omenirii a fost limba poetică...*“ [139] Mai la vale: „*Acea limbă s-a născut din sărăcia graiului, care nu ajungea pentru a exprime toate trebuințele omului primitiv, silindu-l astfel a recurge la ceea ce constituie podoabele poeziei: imagini, ipotipoze, comparațiuni, metafore, perifraze etc.*“ [140] Într-un alt loc: „*Omul primitiv nu era împins a vorbi decît numai doară cînd îl zbuciuma o pasiune violentă, și atunci vocea lui intona un fel de cîntec, nu numai pentru că pasiunea rădică glasul, ci încă pentru că cel ce simte o dificultate de a pronunța bine, după cum sînt bunăoară cei gîngavi și după cum trebuia să fi fost la început omenirea întreagă, articulează mai lesne cîntînd*“ [141]. În fine, ca să mai cităm un singur pasagiu dintr-o mulțime: „*Este o eroare de a crede că oamenii vorbeau în proză înainte de a vorbi în poezie...*“ [142]

Italianul Vico a fost creatorul științei numite „filozofia istoriei“, pe care, cu mulți ani mai în urmă, prima creațiune zăcînd uitată sau chiar necunos-
cută în pulberea bibliotecelor, | a creat-o oarecum din nou, pe un alt plan, 127
germanul Herder. Este interesant de a constata că acest al doilea părinte al „filozofiei istoriei“ a indicat și dînsul strînsa înrudire între poezie și între copilăria graiului omenesc. „*Cea dentîi limbă a omului* — zice el — *n-a fost decît o colecțiune a elementelor poeziei*“ [143].

Dintre linguiști, Pott, Max Müller, Heyse și alții au alunecat pe ici, pe colea asupra naturei poetice a primelor faze ale vorbirii omenești; nicăiri însă nu ne aducem aminte să fi văzut atinse ceva mai de aproape raporturile între acea vorbire și între limba poeziei celei culte în specie. Propriele noastre observațiuni de mai sus nu sînt menite nici ele a umple o lacună atît de serioasă, ci numai doară a o arăta, legitimînd în același timp desele recursuri ale linguisticei la poeții cei mari, cari se depărtează de graiul vulgar mai mult decît scriitorii în proză, ceea ce la prima vedere s-ar părea din partea științei limbei a fi o neiertată neconsecință.

Tot ce am spus noi pînă aci privește sfera antropologică a studiului linguistic. Ar mai trebui măcar un cuvînt asupra interesului etnologic al limbei poetice; pe acest tărîm însă rolul ei se confundă cu al „limbei naționale“, care nu este, după cum am văzut în §-ul 18, altceva decît tendința la unitate a unui grup dialectal sub conducerea unuia din dialecte. Afară de acțiunea cea irezistibilă a școalei, poetul este agentul cel mai puternic al „limbei naționale“; un agent, în care totodată, mai limpede decît oriunde aiuri, se manifestă una din trăsurele cele mai caracteristice ale acestei limbi: amestecul dialectelor. Poetul utilizează nu numai dialectele peritetice ale grupului său culegînd provincialisme, dar nu mai puțin și pe cele anatetice, rechemînd la viață arcaisme, pe cari le răspîndește apoi în națiunea întreagă de-mpreună cu neologisme din propria sa fabrică.

---

[137] *Principj d'una scienza nuova*, lib. I, cap. 2, nota 37.

[138] *Ibidem*, l. I, c. 2, no. 52.

[139] *Ibidem*, no. 57.

[140] *Ibidem*, l. II, c. 3, § V.

[141] *Ibidem.*

[142] *Ibidem*, l. II, c. 3, § II, no. 5.

[143] Herder, *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, Berlin, 1789, p. 96: „*Was war die erste Sprache, als eine Sammlung von Elementen der Poësie!*“

128 Conchidem:

Limba poetică, ca un perpetuu reprezentant al începuturilor graiului omenesc și ca precursorul cel mai activ al „limbei naționale", procură linguistului un material bogat și atrăgător, de care totuși cată a se servi cu pază, căci e periculos, în orice caz, a urmări lumină în *licentia poëtica*... [32].

§ 23

ETIMOLOGIA

Terminii tecnici în genere ar trebui totdeauna să-și întinză accepțiunea în măsură cu treptata lărgire a acelei sfere științifice sau artistice din care ei fac parte. [33]. Dacă la cei vechi ἀνατομή însemna o simplă disecțiune, ba încă foarte neperfectă, de aci nu urmează ca același sens îngust să aibă *anatomia* actuală. Ei bine, într-o contradicțiune flagrantă cu imensul progres în studiul limbei, *etimologia* mai păstrează pînă astăzi accepțiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute și chiar cu mii de ani înainte de nașterea linguisticei.

Romanii explicau pe grecul ἐτυμολογία prin: „quae verborum originem inquirit" [144]. Aceasta rezumă cît se poate de bine aplicațiunea cea tradițională a terminului, care la romani, ca și la greci, ca și la noi toți pînă acuma, are a face numai cu *verbum*, numai cu cuvîntul și iarăși cu cuvîntul. Prin perifrază, *etimologia* este „derivațiunea unei vorbe". De ce însă nu orice derivațiune linguistică? Cum să numim oare, de exemplu, derivațiunea unei construcțiuni sintactice?

Menționăm anume cazul sintactic, căci el încurcase în secolul trecut pe unul din oamenii cei mai geniali, care ghicise de pe atunci, după cum vom arăta mai la vale, aproape tot ce distinge metoda linguistică contimpurană. Nemuritorul Turgot a scris, între celelalte, o scurtă bucată intitulată: „Ety-
129 mologies et fragments sur les langues", compusă din șase nu|mere, dintre cari primele trei se referă la originea unor cuvinte latine, iar restul la originea unor construcțiuni sintactice ebraice. Pe cele dentîi, el le numește „étymologies"; pe cele din urmă, negăsind nici un termin propriu, se vede silit a le boteza „fragments", expresiune prin care ar fi putut să denote mult mai bine o grămadă de pietre sau de geamuri sparte! [145]

O derivațiune sintactică este etimologie cu același drept ca și o derivațiune lexică. Cînd Weil probează că construcțiunea engleză: *The king's eldest son has given a feast to the citizens* derivă din amestecul construcțiunii franceze: *Le fils aîné du roi a donné une fête aux citoyens* cu construcțiunea germană: *Des Königs ältester Sohn hat den Bürgern ein Fest gegeben*, astfel că dacă vom exprima ordinea cuvintelor în cea franceză prin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, vom avea atunci în cea germană: 4, 5, 3, 2, 6, 10, 11, 8, 9, 7, iar în cea engleză: 4, 5, 3, 2, ca la germani, și apoi: 6, 7, 8, 9, 10, 11, ca la francezi [146] — el ne dă o etimologie întocmai ca și cînd ar explica

---

[144] Quintil., *Inst.*, I, 6, 28.

[145] Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, t. 2, p. 754—6.

[146] Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*, Paris, 1869, p. 47.

pe englezul *useful* prin francezul *user* și anglo-saxonul *ful*. Etimologia sintactică, în cazul de față, se rezumă în următoarea ecuațiune: *The king's eldest son has given a feast to the citizens = Des Königs ältester Sohn + a donné une fête aux (= à les) citoyens*, care nu diferă întru nemic de etimologia lexică: *useful = use + ful*.

Pe același temei, dacă este etimologie de a zice că cuvîntul francez *charme* „ceva ce ne atrage prin plăcere" vine din cuvîntul latin *carmen* „cîntec", atunci tot etimologie este de a constata că sonul francez *ch-* vine din sonul latin *c-*; și iarăși etimologie este de a arăta că semnificațiunea „cîntec", grație semnificațiunii intermediare de „fermec prin cîntare", poate să treacă la semnificațiunea de „ceva ce | ne atrage prin plă- 130
cere"[147]; în fine, va fi tot etimologie dacă, mergînd mai departe, vom descompune pe latinul *carmen*, sub forma cea veche *casmen*, în radicala *cas* și sufixul *men*. Mai pe scurt, derivațiunea sintactică, ca și cea fonetică, ca și cea ideologică, ca și cea morfologică, toate sînt deopotrivă etimologie.

Pînă la nașterea linguisticei, sonurile nu aveau pentru știință nici o geneză hotărîtă: „les voyelles ne font rien, et les consonnes font peu de chose", după faimoasa glumă a lui Voltaire; formele gramaticale se expuneau atunci în paradigme, regulate sau neregulate, dar fără nici o analiză genetică; regulele sintactice constituiau de asemenea un fel de codice dogmatic; doctrina semnificațiunilor nu exista de loc; a deriva dară o vorbă dintr-o altă vorbă, sau — cel mult — a o deriva din oarecari elemente constitutive înțelese în modul cel mai confuz, iată tot ce făcea și tot ce putea face *etimologia*. Astăzi însă, cînd linguistica derivă nu numai cuvintele, ci încă sonurile, formele gramaticale, construcțiunile sintactice, semnificațiunile, orice alt ingredient al limbei, se cuvine oare ca „etimologia" să mai rămînă închisă nestrămutat în cercul cel strîmt al „cuvintelor"?

Și totuși anomalia nu încetează.

Curtius începe clasica sa operă prin aceea că: „*etimologia este știința menită a urmări originea cuvintelor și filiațiunile lor reciproce*"[148]. Pentru Pott, etimologia este: „descompunerea cuvintelor în radicale și elemente formative"[149]. Cînd cităm pe un Pott și pe un Curtius, ajunge.
În fond, | tot așa înțelegeau etimologia Ménage și chiar Cicerone. 131
Hovelacque a scris un paragraf întreg, intitulat: „Pericolele etimologiei", în care ne spune, între celelalte, cum că există o „etimologie filologică" (étymologie philologique) și o „etimologie linguistică" (étymologie linguistique),

---

[147] Cfr. Littré, *Etudes et glanures*, Paris, 1880, p. 9.

[148] Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, Leipzig, 1869, p. 3: „*Denn unabweislich ist trotz alles Zweifels und Spottes das Streben dem Ursprung der Wörter und ihrer Verwandtschaft unter einander nachzuspüren, oder wie es der Name unserer Wissenschaft so treffend bezeichnet, das* ἔτυμον *das seiende, den wahren und eigentlichen Gehalt derselben, zu ergründen ...*" * — Cfr. Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 1, p. 355.

* „Căci nestăvilită este năzuința de a căuta, în ciuda tuturor îndoielilor și ironiilor, originea cuvintelor și înrudirea dintre ele sau, cum foarte bine spune știința noastră, ἔτυμον-ul existent, de a afla sensul adevărat și propriu al acestora ..." *(n.ed.)*.

[149] Pott, *Etymologische Forschungen*, ed. 2, t. 2, part. 1, Lemgo, 1861, p. 185: „*die Etymologie, d. h. die Lehre freilich nicht bloss von den Wurzeln, sondern auch von den Bildungselementen, die zu ihnen, und es fragt sich, unter welcherlei Bedingungen, hinzutreten ...*"

ambele foarte primejdioase. El aduce ca specimen de cea dentîi derivațiunea lui *cadaver* din *caro data vermibus*, iar ca specimen de cea a doua pe latinul *forma* din grecul μορφή [150]. Ceea ce a speriat atît de mult pe Hovelacque și i-a produs chiar un fel de confuziune în spirit se pare a fi tocmai identitatea cea fundamentală, pe care am constatat-o noi mai sus, în rolul cel mărginit al „etimologiei“ la cei vechi și la cei noi. La cei noi și la cei vechi deopotrivă scopul este derivațiunea unui cuvînt; toată deosebirea consistă în procedură. Un Pott sau un Curtius, negreșit, întemeiază o derivațiune lexică pe fonologie și pe ideologie, ba încă mai recurg nu o dată la sintaxă, urmărind întrebuințarea cuvîntului în frază; dar derivațiunea sonului și derivațiunea sensului, în orice caz, îi preocupă abia pe un plan secundar, numai ca un instrument, ca un mijloc metodic de a ajunge la țintă.

Nedomerirea trebui curmată odată. Dacă *etimologia* este derivațiune, atunci ea nu formează o știință separată și nu face parte dintr-o singură ramură a științei, ci aparține linguisticei întregi. Oriunde linguistul nu se mulțumește de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o cauză și un efect, fie pe terenul sonurilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxei, al semnificațiunilor, al cuvintelor etc., iar generalmente cauzele și efectele se împletesc pe toate aceste terenuri, uneori abătîndu-se chiar peste sfera linguisticei, — el face o etimologie [34].

Să luăm pe francezul *dirai*. Aceste două silabe se descompun în *dire-ai*, derivînd din latinul *dicere habeo*. Tranzițiunea lui *dicere-habeo* în *dirai* consti-
132 tuie o etimologie fonetică prin *r* | din *cr* = *cěr*- etc.; o etimologie morfologică, prin scăderea lui *habeo* la un simplu sufix, întocmai ca *-bo* din *dicebo* sau -σω în λέξω; o etimologie ideologică, de vreme ce sensul de prezinte se schimbă în sensul de viitor; o etimologie lexică, fiindcă *dirai* este un singur cuvînt; am mai putea adăuga încă o etimologie tonică, căci pierderea lui *ce* în *dire* = *dicere* se datorește conservațiunii accentului de pe prima silabă latină, ca și-n reducerea lui *hàbeo* la *ai*. Dacă e atît de omnilaterală derivațiunea disilabicului *dirai*, apoi cu cît mai vîrtos ne va fi imposibil de a mănține etimologiei un caracter numai lexic, cînd ne vom apuca de mexicanul *notlazomahuizteopixcatatzin*, care, deși nu e decît un cuvînt, se traduce totuși prin: „prêtre vénérable que je chéris comme mon père“ ! [151]

În scurt, fonologia se ocupă cu *sonuri*, morfologia cu *forme gramaticale*, lexiologia cu *cuvinte*, ideologia sau semasiologia cu *semnificațiuni* etc.; cît se atinge însă de etimologie, ea reprezintă în genere *derivațiunea* în oricare ramură a științei limbei. Cu același temei cu care un dicționar poate fi etimologic, poate fi etimologică și o gramatică. Este un fel de contradicțiune, cînd Brachet, de exemplu, intitulează o carte a sa: „Dictionnaire *étymologique* de la langue française“, iar o altă carte: „Grammaire *historique* de la langue française“, deși ambele cărți sînt absolutamente de aceeași direcțiune derivativă. Vrînd cineva să-și explice originea francezului *fais* din *facio*, n-o găsește în „Dicționarul *etimologic*“, ci trebui să alerge la „Gramatica *istorică*“!

Etimologia actuală, cea adevărat științifică, cată nu numai să îmbrățișeze un cîmp fără asemănare mai vast decît etimologia cea empirică din trecut, care se închidea oarecum ermeticește în cercul lexic, dar totodată trebui să tinză a fi reconstructivă, adecă a găsi pentru fiecare fenomen,

---

[150] Hovelacque, *La linguistique*, p. 18—9.

[151] A. Humboldt, *Essai politique sur le royaume de Nouvelle Espagne*, p. 81, ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 5, p. XXII.

întrucît el este diferențiat în mai multe exemplare, cîte un prototip comun, rezultînd din corelațiunea divergințelor.

Iată încă un punct de controversă, a cărui limpezire e cu atît mai necesară aci, la începutul studiului linguistic, cu cît opozițiunea noastră mai sus, în §-ul 21, contra unor apucături ale lui Schleicher, și mai ales contra *caturilor* celor etimologice ale lui Fick, ar putea face pe unii să ne bănuiască de adversar al așa-numitei „reconstrucțiuni" în linguistică. 133

Pott nu reconstruiește niciodată prototipurile lexice. El constată, bunăoară, că latinul *sex*, grecul Fέξ, sanscritul *șaș*, zendicul *khșvas* etc. sînt forme colaterale; dar nu le urcă prin comparațiune la un părinte comun *ksvaks*, din care trebuia să se fi născut toate. Școala linguistică germană cea numită nouă, cu Brugmann în frunte, se arată uneori chiar ostilă reconstrucțiunii, dar iarăși numai pe terenul lexic.

Să examinăm.

Oricine respinge în linguistică o reconstrucțiune de un fel este dator a respinge totodată orice altă reconstrucțiune, căci nu se poate invoca în favoarea unei singure specie de reconstrucțiune nici un argument care să nu militeze în același timp pentru reconstrucțiunea în genere.

Ei bine, toți linguiștii pînă la unul admit reconstrucțiunea fonetică: din corelațiunea sanscritului *bh* cu grecul φ, cu goticul *b*, cu latinul *f* etc., se reconstruiește, de exemplu, prototipul *bh*.

Cuvintele însă fiind compuse din sonuri, reconstrucțiunea fonetică duce necesarmente la reconstrucțiunea lexică, ceea ce se poate demonstra tocmai asupra școalei lui Brugmann, care se pare cîteodată a fi atît de ne-împăcată în această privință [152].

Din acea împregiurare că sanscritul *am* în *áçvam* corespunde grecului 134
ον in ἵππον, pe cînd sanscritul *am* în *pâdam* corespunde grecului α în πόδα, Brugmann conchide că prototipul lui *am* = ον diferă de prototipul lui *am* = α. Tot așa prin *an* = ον în *bháranti* = φέροντι față cu *an* = αν în *asánti* = ἔαντι el reconstruiește două prototipuri diverse pentru posteriorul *an*. Avem astfel patru nazale, pe cari să le formulăm prin m_1, m_2, n_1, n_2, lipsindu-ne semnele tipografice întrebuințate de Brugmann. În același chip, mai departe, prin comparațiuni foarte ingenioase, el reconstruiește r_1, r_2, a_1, a_2; iar îndrăznețul său urmaș Saussure merge la „foneme" cu mult și mai complicate, ca $a_1\varrho$ sau $a_2\varrho$. Vine însă întrebarea: cum de se zicea *pádam* = πόδα și celelalte în epoca lui m_2, n_2, a_1, a_2 etc.? Iată că școala lui Brugmann, vrînd-nevrînd, din cauza reconstrucțiunii fonetice se vede deodată împinsă la reconstrucțiunea lexică — ba încă ce fel de reconstrucțiune! — dîndu-ne nește prototipuri curat inexprimabile, precum este bunăoară pentru *quatuor:* $k_2\ a_1$ tw$A a_2$ ra_1s [153][35].

[152] Brugmann-Osthoff, *Morphol. Untersuch.*, t. 1, p. IX: ... „*nur derjenige, welcher sich für immer lossagt von jener früherhin weit verbreiteten, aber auch jetzt noch anzutreffenden Forschungsweise, nach der man die Sprache nur auf dem Papier betrachtet, alles in Terminologie, Formelwesen und grammatischen Schematismus aufgehen lässt etc.*" — Cfr. Leskien, *Die Deklination im Slavisch-litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 39: „*Man hat sich nach dem ganzen Entwicklungsgange dieser Disciplin (der Sprachwissenschaft) daran gewöhnt, bei den einzelnen Formen der Einzelsprachen immer zunächst an die Ursprache zu denken etc.*"

[153] De Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles*, Leipzig, 1879, p. 120. — Cfr. Kruszewski, *Лингвистические заметки*, Warszawa, 1880, p. 1—13.

Să mai vorbim oare de reconstrucţiunea ideologică, de care se izbeşte mereu orice linguist, de vreme ce i se prezintă la tot pasul, în graiuri congenere sau chiar în aceeaşi limbă, o vorbă cu două sau mai multe semnificaţiuni diverse, fiind dator a le reduce la un punct de plecare comun, la o sorginte de unde să se desfăşoare treptat divergințele?

Să luăm cuvîntul *brav*, unul din cele mai norocoase, care în scurt timp a reuşit a se răspîndi din Occidinte în limbile cele mai eterogene din Europa şi chiar din America. După Diez, Littré zice: „*Français* brave; *provençal* brau *(féminin* brava*)*, *dur*, *méchant*, *brave; catalan* brau; *espagnol et italien* bravo; *bas-latin* bravus, *sauvage*. *Le sens primitiv est sauvage*, *dur*, *fougueux*, *d'où on passe facilement au sens de vaillant*, *courageux. Mais d'où vient celui de beau*, *bien habillé? Sans doute de vaillant on est venu à habile (*bravo *en*
135 *italien a cette acception)*, *puis bon*, *beau*, *bien habillé*..." [154] Cînd noi auzim la operă strigîndu-se *bravo* în loc de „foarte bine", sau chiar *bravissima* în semn de cea mai deplină mulţumire sufletească pentru arta unei gingaşe cantatrice, nu ne gîndim, negreşit, la sensul primitiv de „sălbatec", care este o reconstrucţiune ideologică aproape tot atît de îndrăzneaţă, iar în orice caz de aceeaşi natură, ca şi un $k_2a_1twAa_2$ ra_1s pentru *quatuor!*

Reconstrucţiunea lexică, care nu se poate despărţi de cea morfologică, cuprinde în sine pe cea fonetică şi implică pe cea ideologică. Admiţînd dară pe una din ele, admitem *eo ipso* pe toate. De aceea însuşi Pott, deşi nu reconstruieşte niciodată cuvintele, nu contestă totuşi legitimitatea reconstrucţiunii linguistice în genere, cerînd însă, cu multă dreptate, ca ea să fie pe cît se poate mai metodică, să nu amestece cele sigure cu cele nesigure, să se întrebuinţeze atunci cînd trebui sau acolo unde trebui, şi să rezulte numai din date pozitive [155]. Cam tot aceasta, în fond, o doreşte şcoala lui Brugmann, insistînd anume asupra pericolului unor reconstrucţiuni pripite [156].

---

[154] Littré, *Dict.*, I, p. 412. — Cfr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1861, t. 1, p. 83.

[155] Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 3, p. 119: „*Auch habe ich nichts dawider, dass man, so weit dies möglich, auf Ermittelung derjenigen Urzustände Bedacht nehme, in welchen sich die Sprache, sei es nun als unserem gesammten Indo-germanischen Sprachstamme vorausgegangene allgemeinsame Urmutter, oder als Ahnin bloss einzelner Familien innerhalb desselben befunden haben mag. Es wird aber dringend nöthig sein, dass man mit enthaltsamer Bescheidenheit verfahre, und nicht, wie leider noch so oft geschieht, Gewisses mit Ungewissem oder gar Falschem, nicht thatsächlich Gegebenes und bloss Erschlossenes oder wohl gar nur leichtsinnig Ersonnenes und Geheischtes mit wilder Haft und ohne Unterscheidung beständig durcheinander rüttele und schüttele*".

[156] Brugmann, *Nasalis sonans*, în Curtius, *Studien*, t. 9 (1876), p. 320, nota: „*Wer die Sprachformen, ehe er an die Ursprache denkt, immer zuerst darauf ansieht, ob sie nicht analogische Neubildungen sind, begeht bei weitem nicht so leicht folgenschwere Irrtümer wie ein solcher, der sich immer erst durch den unmittelbaren und offenkundigen Augenschein so zu sagen darauf stossen lässt, an Associationsbildung zu denken, und im Uebrigen alles, was sich lautgesetzlich aus einer denkbaren ursprachlichen. Form herleiten lässt, sofort auch daraus herleitet. Denn wer irrig eine Associationsbildung statuiert, irrt nur insofern, als er eine einzelne Form oder eine Reihe von Formen noch nicht an der richtigen Stelle untergebracht hat, wer dagegen von den historischen Formen aus sogleich zur Ursprache überspringt und mit Hülfe dieser Formen Grundformen erschliesst, die nie bestanden, irrt nicht bloss in Hinsicht auf jene einzelnen historichen Bildungen, sondern auch in Hinsicht auf alles Weitere, was er auf der erschlossenen Grundform aufbaut*".

Cel întîi, fără îndoială, care emisese principiul reconstrucţiunii în linguistică, mai în specie a reconstrucţiunii lexice, a fost Chavée[157]; cel întîi, însă, cărui i se datoreşte aplicaţiunea acestui principiu pe o scară vastă este Schleicher[158]. Cu toate astea, Ascoli probează într-un mod irezistibil că: *„Reconstrucţiunea în stare latentă e cuprinsă în orice comparaţiune stabilită pe criterie riguroase. Cînd Bopp, combinînd formele şi elementele diverselor limbi ario-europee, ne arată mereu cum ele, cînd una, cînd alta, reprezintă mai bine cutare sau cutare condiţiune originală, astfel că toate se completează oarecum reciprocamente, el lucrează în fapt la o neîncetată reconstrucţiune, deşi nu se-ncearcă a ne da rezultatele acestei operaţiuni sub o formă lexică expresă. Aşa, de exemplu, alăturîndu-se coastă la coastă aceşti trei nominativi: sanscritul* aġan, *grecul* ἄγων *şi latinul* agens, *faţă cu tulpinele lor respective:* aġant — ἀγοντ — — agent*; apoi fiind constatat că vocala cea primitivă se păstrează mai bine în sanscrita* [36], *că consoana guturală în greaca şi-n latina e mai veche decît consoana palatală în sanscrita, şi că din grupul* t + s, *adecă finalul tulpinei şi desininţa cazuală a nominativului, sanscrita n-a mănţinut nemic, greaca a compensat pierderea totală prin lungirea lui* o *în* ω, *pe cînd în latina a rămas* s, *iată că avem de la sine reconstrucţiunea* agant-s...*“*[159] 136

În dezvoltările ce preced, din toate ramurele linguisticei noi n-am atins numai sintaxa, în privinţa cării, de asemenea, etimologia cată să tinză a fi reconstructivă.

Reconstrucţiunea poate fi expresă ca în Schleicher, în Fick şi-n ceilalţi, ori subînţeleasă ca în Bopp şi în Pott; reconstrucţiunea cea expresă, la rîndul ei, poate fi concretă, ca în cazurile de mai sus, ori
abstractă. O reconstrucţiune | abstractă este aproape singură posibilă 137
pe terenul sintactic, unde ne interesă într-o frază mai puţin cuvintele cele întrebuinţate decît modul distribuirii categorielor gramaticale sau a celor logice, oricare ar fi altmintrea expresiunea lor cea concretă. Astfel, bunăoară, luîndu-se zicala:

Rom. A cumpăra miţa în sac;
Ital. Comprare la gatta in sacco;
Fr. Acheter chat en poche;
Germ. Die Katze im Sacke kaufen;

nu ne trebui şi nu sîntem în stare de a da o reconstrucţiune concretă a frazei romanice faţă cu cea germană, ci ne ajunge vreo formulă abstractă, din care să se vază, pe de o parte, ceea ce este comun sintaxei romanice generale în opoziţiune cu cea germană, de exemplu poziţiunea verbului, iar pe de alta, să se arate divergintele între sintaxele romanice cele speciale, de exemplu la întrebuinţarea articlului.

Un S + A este o reconstrucţiune sintactică abstractă pentru un grai în care norma cere punerea substantivului înainte de adjectiv; un A + S, pentru o normă contrarie; un $\frac{A}{S} + \frac{S}{A}$ pentru o normă indiferinte. Un S + A este pentru *om bun*, *cal alb*, *mînă dreaptă* etc. o etimologie sintactică întocmai cu acelaşi drept cu care latinul *auricula* este o etimologie lexică pentru rom. *ureche*, ital. *orecchia*, fr. *oreille*, provenţ. *aurelha* etc.,

[157] Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1849, p. XI—XII.

[158] Pentru prima oară, ca o încercare „ipotetică“ (mutmassliche Grundform), în *Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. V.

[159] Ascoli, *Studj critici*, II, p. 9.

ambele dobîndite prin r e c o n s t r u c ț i u n e a unui prototip comun din comparațiunea faptelor omogene pozitive.

Să ne întrebăm acuma: care este valoarea reconstrucțiunii în linguistică? În ce anume se cuprinde utilitatea ei, și chiar necesitatea? Cari sînt marginile sferei sale de acțiune?

O reconstrucțiune etimologică corectă, întemeiată pe un material suficiinte, nu este *ipotetică*, dar iarăși nici *exactă*, ci totdeauna *aproximativă*. Ipoteză se cheamă o presupunere la mijloc între două observațiuni: prima observațiune, accidentală, dă naștere presupunerii; a doua observațiune, intențională, verifică presupunerea. O presupunere odată verificată înce-
138 tează de a fi ipoteză, devenind f a p t. Verificarea poate fi c o m p l e t ă, ori numai a p r o x i m a t i v ă. Aproximațiunea nu răpește faptului caracterul său științific pozitiv. În mecanică, de exemplu, așa-numita lege a lui Mariotte, cum că „temperatura fiind egală, forța elastică a unui gaz variază în rațiunea inversă a volumului pe care-l ocupă“, conservă o deplină valoare, deși Regnault a demonstrat că ea nu este decît a p r o x i m a t i v ă [160]. În linguistică, sute de experimente confirmă reconstrucțiunea ario-europeului *bh* din grecul φ — sanscritul *bh* — latinul *f* — goticul *b* etc. Totuși nu este nici ea exactă, ci aproximativă. În loc de *bh* poate să fi fost *ph*, sau ceva intermediar între *bh* și *ph*. Argumentul că φ = *ph* se află numai la greci nu e decisiv, după cum nu e decisiv contra primitivității lui *a* într-un grup de cuvinte ario-europee cazul cînd îl păstrează numai sanscrita. Aproximațiunea *bh*, explicînd o mulțime de fenomene, fără a fi în disarmonie cu vreunul din ele, servă în linguistică tot așa de bine ca legea lui Mariotte în mecanică.

Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atît mai înalt, cu cît comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene peritetice și anatetice înrudite. Să reluăm, ca exemplu, cuvîntul *ureche*. Comparîndu-l cineva numai cu italianul *orecchia*, ar trebui să reconstruiască un prototip special italiano-român *orechia*, care ar fi de tot greșit față cu macedoromânul *ureacle*, după cum se mai zicea încă și-n Moldova nu mai departe decît în secolul XV [161], și față de italianul colateral *oreglia*. Pe de altă parte, dacă vom compara numai formele occidentale: span. *oreja*, portug. *orelha*, retorom. *ureiglia* și franc. *oreille*, vom imagina un prototip special franco-spano-portughez *orelia*, pentru care am găsi, ca paraleluri fonetice, pe fr. *merveille* = portug. *maravilha* = retorom. *marveiglia* din *mirabilia*,
139 pe sp. | *paja* din *palea* etc. Cam de felul acesta sînt, în reconstrucțiunea cea fragmentată a lui Fick, închipuitele prototipuri speciale greco-italice, slavo-leto-germanice etc., pe cari noi le-am combătut mai sus în §-ul 21. Pentru ca o reconstrucțiune să fie adevărat științifică, însușind un înalt grad de aproximațiune, trebui să ne urcăm de la formele cele sigure, de la nește fapte bine constatate, de-a dreptul la o concluziune, la un prototip comun, care astfel să rezulte imediat dintr-o realitate așa-zicînd concentrată, totală, întreagă, iar nu bucățită. Dacoromânul *ureche* cu forma cea veche *ureacle*, macedorom. *ureacle*, ital. *orecchia* și *oreglia*, formele sarde *orija*, *origa* și *oreccia*, fr. *oreille* cu formele dialectale *areille*, *airoaille*, *oraille* și altele, sp. *oreja*, portug. *orelha*, retorom. *ureiglia*, provenț. *aurelha* etc. reconstruiesc toate la un loc prototipul comun romanic aproximativ *orecla* — *aurecla* „ureche“, corespunzător deminutivului latin *auricula* „urechioară“, care deja la romani

[160] N a v i l l e, *La logique de l'hypothèse*, Paris, 1880, p. 7.

[161] H a s d e u, *Arhiva istorică*, t. I, part. 1, p. 140.

șovăia spre *oricula*. Tot așa sanscritul *ahis*, zend. *azhi*, gr. ἔχις, lat. *anguis*, litv. *angis*, vechi-germ. *unc*, vechi-slav. ѫжь etc. ne dau un prototip comun ario-europeu *aghis* — *anghis* „șarpe", ceva de cea mai înaltă aproximațiune, a cării valoare scade cu desăvîrșire prin trunchiarea materialului în prototipurile cele intermediare ale lui Fick. Un pretins prototip leto-slavic *aman* „nume" alături cu un pretins prototip greco-italic *gnôman* „nume", în loc de un singur prototip ario-europeu *gnâman* — *nâman*, este — mai repetăm încă o dată — întocmai ca pretinsul prototip româno-italic *orechia* lîngă pretinsul prototip franco-spano-portugez *orelia*, în loc de un singur prototip romanic *orecla* — *aurecla*.

Unii linguiști pretind că fără prototipuri intermediare parțiale n-ar fi cu putință a reconstrui un prototip definitiv total. „Fără o treaptă mijlocie greco-italică *feronti* — zice Leo Meyer — nici grecul φέρουσι, nici latinul *ferunt* nu se reduc la prototipul *bháranti*" [162]. Este o învederată eroare. Cînd ni | se înfățișează niște forme pozitive ca gr. φέρουσι cu doricul 140
φέροντι, latinul *ferunt*, sanscritul *bháranti*, zendicul *bárenti*, vechi-slav. берѫть (= *berontĭ*) etc., ne ajunge a ști din fonologie că φ = *f* = *b* reprezintă un son primitiv transcris prin *bh*, pentru ca să reconstruim de-a dreptul, fără nemic intermediar, un prototip comun ario-europeu aproximativ, care însă nu este *bháranti*, ci *bhéronti*, sau cel puțin ambele împreună.

Reconstruind un prototip în două fețe, bunăoară *aghis* — *anghis*, noi sîntem departe de a-i micșura aproximațiunea, deoarece, după cum am constatat-o la pag. 112, orice grai primordial cuprinde deja divergințe dialectale. Pe lîngă *aghis* — *anghis*, n-ar fi de mirare să mai fi existat o nuanță *aghus* — *anghus*, prin care s-ar explica latinul *anguis*, căci lat. *pinguis* = [gr.] παχύς, lat. *brevis* din *breguis* = gr. βραχύς, lat. *tenuis* = gr. τανύ-, lat. *suavis* din *suaduis* = sanscr. *svâdus*, lat. *gravis* din *garuis* = scr. *gurus* = gr. βαρύς, lat. *levis* din *leguis* = scr. *laghus* = gr. ἐλαχύς etc. corespund toate unor prototipuri cu *-us*.

„Reconstrucțiunea — zice Delbrück — nu ne procură nici un material nou, dar servă a da o expresiune plastică rezultatului cercetărilor noastre. Ea joacă în linguistică același rol ca curbele și alte procedimente intuitive analoage în statistică. Este un mijloc de expozițiune foarte util, pe care cată a nu-l nesocoti. În același timp, îndemnul de a reconstrui formele fundamentale silește pe linguist a sta pururea la cumpănă pentru a nu lua cumva o formațiune modernă drept o formațiune primitivă; și mai ales, îl împiedecă de a trece cu ușurință peste dificultăți fonetice și de altă natură, a căror deplină învingere e necesară pentru ca să poată reuși într-o reconstrucțiune" [163].

Paralelismul reconstrucțiunii cu curbele din statistică nu e corect. Dacă este în statistică ceva asemănat cu reconstrucțiunea în linguistică, apoi numai doară *termenul mediu*, care rezumă un șir de expresiuni cifrice diverginți de aceeași ordine. | Un exemplu. O moșie a adus proprietarului ei în 141
curs de cinci ani următorul venit:

Anul I	____________	fr. 4500
Anul II	____________	fr. 4620
Anul III	____________	fr. 2800
Anul IV	____________	fr. 4718
Anul V	____________	fr. 5000

---

[162] L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*, Berlin, 1861, t. 1, p. 22.

[163] Delbrück, *op. cit.*, p. 53.

Venitul anual în termen mediu este dară de fr. 4327 $^3/_5$, o cifră aproximativă către care convergesc toate cifrele cele concrete, diferențiate prin concursul unor împregiurări speciale explicabile, precum secetea într-un an, abundanța într-un alt an etc. Cu cît expresiunile cifrice sînt mai numeroase, cu atît și termenul mediu, scos din ele, este de o aproximațiune mai înaltă. Fără termen mediu, statistica n-ar putea să reducă diferitele ordini de fenomene la cîte o unitate colectivă, pe care lesne s-o compare apoi cu altele obținute pe aceeași cale. Prin reconstrucțiune, linguistica capătă și ea unități colective, cari o ajută în comparațiunea ulterioară, și totodată — după cum a observat-o foarte bine Delbrück — pînă la un punct o controlează. Lipsa de orice reconstrucțiune, fie zis în paranteză, este aceea care face atît de anevoie controlul grupurilor etimologice în operele lui Pott și mai cu seamă ale lui Diefenbach.

Cuvîntul reconstrucțiune pe terenul linguistic nu e tocmai fericit. El s-a luat din paleontologie, ca și cînd linguistul ar fi și el un fel de Cuvier reconstruind ființele cele ante-deluviane [164]. Însă între reconstrucțiunea etimologică și reconstrucțiunea paleontologică nu se află în fapt nici o asemănare. Paleontologului i se dau niște fragmente de oase, pe cari să le figurăm prin: *t*, *n*, *a*, *s*, *d*, *o*; el le coordonă într-un schelet neisprăvit: *-astod-n-*, de unde apoi, studiind lacunele și completîndu-le cu *m*, *o*, *t*, re-
142 construiește pe *mastodont*. | Oare tot așa procede etimologia în ceea ce se cheamă „reconstrucțiune"? Din *ureche* — *oreja* — *oreille* etc. linguistul nu potrivește un singur corp lipit bucată cu bucată într-o ordine oarecare determinată, după cum face paleontologul, ci extrage prin analiză din întreaga serie un termen mediu, prin care o caracteriză în totalitate și de care se apropie orice membru al ei în parte, deși nici unul poate să nu coincidă exactamente cu acea expresiune generală aproximativă.

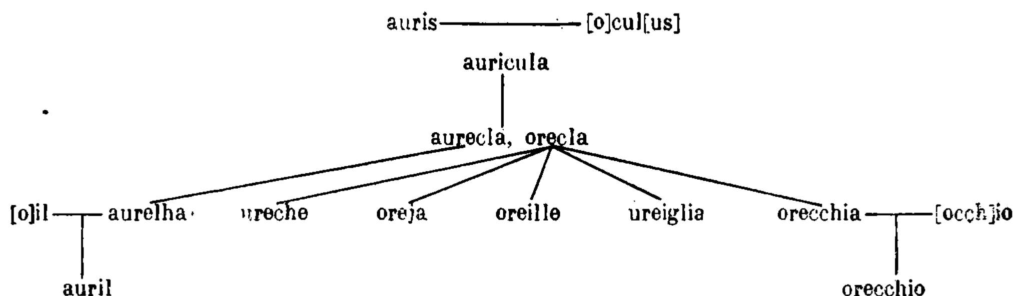
Particularitatea cea distinctivă a „termenului mediu" în linguistică, de unde i-a și venit numele de „reconstrucțiune", este de a fi privit ca izvor al grupului omogen de elemente concrete, cari toate împreună îl implică. Izvorul totuși e foarte șovăitor în fluiditatea sa. Astfel termenul mediu pentru formele romanice *ureche* — *oreja* — *oreille* etc. se clatină nu numai între *orecla* și *aurecla*, dar mai admite încă probabilitatea masculinului *oreclu* — — *aureclu* — *auriclu*, reprezintat prin italianul *orecchio* și provențalul *auril*. Tocmai acest exemplu însă ne arată reversul medaliei în reconstrucțiunea etimologică în genere. Forma masculină, care ar corespunde unui latin *auriculus*, poate fi de o proveninţă posterioară, născîndu-se la italiani și la provențali prin analogie cu „ochi", italienește *occhio*, provențalește *oil*, masculini în toate graiurile romanice. Intima corelațiune între *ochi* și *ureche*, ca două părți ale capului și ca organe ale celor două sensuri principale [165], va fi adus mai tîrziu uniformarea lor sub raportul genului în Italia și-n Provența, fără

[164] V. mai sus nota 116. — Cfr. Sayce, *Introduction*, t. 1, p. 346.

[165] Cfr. Haase, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1874—80, t. 1, p. 48: „*Die Analogie der Wahrnehmungen durch Gesicht und Gehör zeigt sich sehr häufig*:. *z.B.* hell *wird von der Farbe gebraucht, aber das Ursprüngliche ist ein heller Ton von* hallen. *In der Malerei spricht man von Farbentönen.* Clarus *wird sowohl bei* clara vox *als* clara lux *gebraucht etc.*"*

* „Analogia percepțiilor prin văz și auz se observă adesea; de pildă, *hell* (deschis) se folosește cu privire la culoare, dar sensul originar se referă la un sunet deschis, de la *hallen* (a răsuna). În pictură se vorbește de tonuri ale culorilor. *Clarus* se folosește atît pentru *clara vox*, cît și pentru *clara lux* etc." *(n.ed.)*.

ca aceasta să se fi întîmplat și pe aiuri, deși lesne putea să se întîmple oriunde pe o cale independinte. În acest mod, *orecchio* după *occhio* fiind specific italian și *auril* după *oil* fiind specific provențal, noi nu avem dreptul de a le căuta un prototip romanic. Ceva mai mult. Prin aceeași corelațiune, „ochiul“ 143
se pare a fi exercitat o influință linguistică asupra „urechei“ încă la romani, dar nu în schimbarea genului, ci în modificarea sensului. Romanicul *orecla* — *aurecla* însemnează „ureche“, iar nu „urechioară“, ca latinul clasic *auricula* sau *oricula*, deminutiv de la *auris*. Prototipul ideologic pentru „ureche“ să fie oare „urechioară“? Poate da, însă poate și nu. La romani „ochiu“ este *oclu*, clasic *oculus*, deminutiv de la un pierdut *ocus*, unde nuanța deminutivală despăruse cu desăvîrșire deja în cea mai veche limbă latină cunoscută. Corelațiunea între „ochiu“ și „ureche“, între *oculus* și *auris*, va fi împins graiul poporului roman la uniformarea sufixurilor, sau mai bine a terminațiunilor, fără a se atinge diferința genurilor, așa că *auris* „ureche“ a trecut de-a dreptul în *auricula* „ureche“, nu „urechioară“, prin simpla a n a l o g i e cu *oculus* „ochiu“, nu „ochișor“, în care poporul a luat drept sufix pe -*culus*, ca în *homun-culus*, *pauper-culus*, *arti-culus* etc., deși *c* în *oc-ulus* aparține tulpinei. În acest caz, reconstrucțiunea ideologică: „ureche“ din „urechioară“ ar fi o greșală, de vreme ce romanicul *orecla* — *aurecla* nu va fi avut niciodată vreun sens deminutival, ci numai își va fi adaptat un sufix feminin corespunzător terminațiunii masculine devenite incoloră din *oculus*. Iată dară că-n loc de un prototip, de o reconstrucțiune, de un termen mediu, oricum s-ar numi, noi căpătăm o genealogie foarte complicată:

În această genealogie, forma cea reconstruită *aurecla* — *orecla* | este prototip 144
pentru *ureche* — *oreja* etc., dar nu și pentru *auril*, la nașterea cărui s-a amestecat *oil*, și nu pentru *orecchio*, născut prin amestec cu *occhio*.

Utilitatea metodică a „reconstrucțiunii“ în linguistică apare dară chiar acolo unde, ca în cazul de mai sus, tragerea unui termen mediu este împiedecată de factori etimologici de altă natură. În adevăr, numai prin reducerea grupului întreg la un singur prototip *aurecla* — *orecla* iese la iveală cu o deplină plasticitate în formele cele nereductibile *auril* și *orecchio* o abatere interesantă, pe care linguistul ar fi dispus altfel a o trece cu vederea ca ceva de tot indiferinte. Nu mai puțin simțite sînt serviciele procedimentului reconstructiv în cealaltă ramură a filologiei comparative, în ceea ce noi am numit etnopsicologie, unde aproape în același mod, printr-o riguroasă alăturare peritetică și anatetică a literaturelor poporane sau a obiceielor, se pot reconstrui proto-

tipurile lor, după cum ne-am încercat de a face noi înșine, bunăoară, în privința baladei „Cucul și turturica“ sau a „Povestii numerelor“ [166].

Reconstrucțiunea este, ca să zicem așa, instrumentul cel mai perfecționat al filologiei comparative în genere, și mai ales al linguisticei; un instrument prin care etimologia contimpurană, aplicată la totalitatea limbei, iar nu numai la cercul curat lexic, se depărtează de etimologia cea trecută mai mult de cum se depărtează în științele fizice și biologice observațiunea microscopică de observațiunea cu ochiul gol. Această prețioasă unealtă, precum am văzut în cele ce preced, nu se adaptează însă la toate fenomenele linguistice. În multe cestiuni, sîntem siliți a o întrebuința numai în parte; în altele, cată să n-o întrebuințăm de loc [167]. Și aceasta nu e tot. Foarte adesea trebui să ne abținem de la orice etimologie, adecă de la orice derivațiune linguistică, mărginindu-ne a constata faptul, a-l trece în registru ca un simplu material, sau ca o problemă a cării explicațiune să rămînă în sarcina viitorului.

145 Turgot, pe care l-am citat la începutul acestui paragraf, a spus de demult că ceea ce e mai de căpetenie în etimologie este de a ști unde să se oprească. „*Le grand objet de l'art étymologique* — adaugă el — *n'est pas de rendre raison de l'origine de tous les mots sans exception, et j'ose dire que ce serait un but assez frivole. Cet art est principalement recommandable en ce qu'il fournit à la philosophie des matériaux et des observations pour élever le grand édifice de la théorie générale des langues: or, pour cela, il importe bien plus d'employer des observations certaines, que d'en accumuler un grand nombre*“ [168]. Aproape tot aceea zice Curtius: „*Scopul științei nu este de a satisface curiozitatea sau de a găsi loc pentru jocul unor presupuneri mai mult sau mai puțin ingenioase, ci de a mări sfera adevărului și de a restrînge cercul erorii*“ [169].

A pretinde cineva că a găsit derivațiunea a tot ce se află într-un grai, fie chiar numai a tuturor cuvintelor în sensul cel îngust al etimologiei din trecut, este o prea multă ușurință în privința subiectivă și un bogat repertoriu de greșeli sub raportul obiectiv. Asupra acestui punct însă noi vom avea a reveni mai jos, în rubrica consacrată „Metodei și metodelor“ [37].

Din cele zise rezultă că:

1° Prin etimologie se înțelege în linguistică orice derivațiune, fie fonetică, fie morfologică, fie lexică, sintactică, ideologică;

2° Etimologia, în generalitatea operațiunilor sale, tinde a se servi mai cu seamă de reconstrucțiunea unui prototip pentru fiecare
146 grup omogen de fenomene, întrucît condițiu|nile particulare ale fenomenelor n-o silesc a recurge la alte procedimente;

3° Sînt multe cazuri rebele nu numai la reconstrucțiune, ci chiar la etimologia în genere, linguistul mărginindu-se deocamdată a descrie faptul așa cum este.

---

[166] *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 501—608.

[167] Cfr. excelentele observațiuni ale lui Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse*, p. 28—31.

[168] Turgot, *op. cit.*, p. 744.

[169] Curtius, *Grundz.*[3], p. 44: „*Die Wissenschaft hat nicht den Zweck die Neugier zu befriedigen oder für mehr oder minder geistreiche Muthmaassungen einen Spielraum zu gewähren, sondern das Reich der Wahrheit zu mehren und das des Irrthums in engere Gränzen einzuschliessen*“.

§ 24

REZUMAT

Sub rubrica intitulată „Linguistica în genere“ noi am voit a cuprinde noțiunile cele necesare pentru ca să putem ajunge la o definițiune a științei limbei; fără a intra în diviziunile și subdiviziunile ei, a căror stabilire privește „Linguistica în specie“; fără a atinge apoi legile, forțele și accidentele ce se manifestă în „Viața limbei“; fără a ne opri, în fine, asupra „Metodologiei“; toate acestea avînd a fi dezbătute în restul operei de față [38].

Principiele generale de linguistică posedă deja o literatură destul de bogată, în care, din lunga listă de peste șaptezeci de lucrări (§ 13), vom mai indica încă o dată operele lui Humboldt, Max Müller, Sayce, Whitney, Baudouin de Courtenay, Heyse, Pott etc.; afară de mai multe publicațiuni periodice, menite a reprezenta curentul științific, precum sînt revista lui Kuhn, aceea a lui Steinthal, memoriele Societății Linguistice din Paris și altele.

Numele cel mai răspîndit și cel mai propriu al științei limbei, oricîte obiecțiuni i s-ar putea face[170], este linguistica (§ 14).

„Limba“, ca obiect al linguisticei, ni se prezintă sub două puncturi de vedere: *in abstracto* și *in concreto*.

Limba *in abstracto* este manifestațiunea vocală nativă a sufletului (§ 15).

Limba ne-vocală, după cum e gestul, și limba ne-nativă, după cum sînt *jargonurile* cele mai mult sau mai puțin artificiale: cel școlă- 147
resc, argotul, afectațiunea în literatură etc., pot interesa pe linguist numai într-un mod incidental, întrucît e nativ materialul lor sau întrucît procesele lor sînt în legătură cu ale limbei native.

Sub vocalizațiune se înțelege atît graiul viu, precum și cel scris, litera nefiind altceva decît un semn al sonului; și se înțelege atît sonul articulat, precum și cel nearticulat, care joacă un rol caracteristic mai cu seamă în primele faze din istoria limbei.

Simțirea și cugetarea manifestîndu-se deopotrivă prin grai, este o greșeală capitală de a suprima în definițiunea limbei simțirea, lăsînd numai cugetarea: limba este o manifestațiune vocală nativă a simțirii și a cugetării totodată; ea mai exprimă încă un al treilea element oarecare neclasificabil, nici tocmai simțire, nici tocmai cugetare, ceva însă ce se cuprinde împreună cu simțirea și cu cugetarea în suflet.

Orice cugetare fiind o emanațiune a sufletului, definițiunea noastră a „limbei *in abstracto*“ poate fi primită în principiu chiar de către linguiștii cei mai transcendentali din școala spiritualistă. „Unde sufletul nu lucrează — zice Steinthal —, acolo nu poate fi limbă“ [171]. Întocmai așa credem și noi; dar fără nici o rezervă mentală.

Întrucît „limba *in abstracto*“ este manifestațiunea vocală nativă a sufletului, multe animale inferioare o posedă și ele, lipsindu-le același grad, aceeași perfecțiune sau mai bine perfectibilitate, dar nu același fond, nu același punct

---

[170] Cfr. Stoddart, *Glossology*, p. 338—40.

[171] Steinthal, *Abriss*, p. 323: *„Wo die Seele nicht wirkt, kann keine Sprache sein“*.

de plecare [172]. „*De la o comparațiune științifică a limbei umane cu limba celorlalte animale* — observă Baudouin de Courtenay — *se pot aștepta nește rezultate de tot nouă*“ [173].

148 Modul nostru de a înțelege „limba *in abstracto*“ indică linguistului o direcțiune dezbrăcată de acel exclusivism preconceput, de acea piedecă sistematică, care, prin nește rațiuni cel mult nebuloase, îl oprește de a vedea realitatea întreagă. A goni din noțiunea generală a graiului partea cea nearticulată a vocalizațiunii și partea cea necugetată a sufletului, după cum fac unul după altul toți începînd de la Bernhardi [174], este a reduce linguistica la un cerc convențional, la un criteriu necomplet, prin care ea se va pune foarte ades în contradicțiune cu „limba *in concreto*“.

„Limba *in concreto*“ (§ 16) e totdeauna dialect, adecă totdeauna este o formă diverginte dintr-un complex omogen compus de mai multe asemeni forme divergințí, pe cari toate linguistul le compară unele cu altele, tinzînd a reconstitui unitatea în multiplicitate.

Cu alte cuvinte, studiul „limbei *in concreto*“ este dialectologie.

Linguistica urmărește diferitele dialecte în sensul peritetic, cînd alătură pe cele sincronice împrăștiate în spațiu, și-n sensul anatetic, cînd studiază de jos în sus fazele lor succesive în timp. Periteza, περίθεσις, este „desfășurare în lat“ (Entfaltung in die Breite); anateza, ἀνάθεσις, e „dezvoltare în lung“ (Entwicklung in die Länge), după expresiunea lui Schleicher [175].

Dialectul este de două feluri: etnologic și antropologic.

Întrucît toți oamenii se bucură de același aparat vocal omenesc pentru a manifesta același suflet omenesc în același mod nativ omenesc, toate graiurile omenești de pe scoarța pămîntului sînt dialecte antropologice
149 față unul către altul. | Limbile cele mai eterogene, între cari nu se poate bănui vreo filiațiune genetică și nici măcar vreun contact preistoric, se aseamănă adesea prin combinațiuni analoage fonetice, morfologice, sintactice, ideologice, uneori chiar lexiologice, destăinuind astfel linguistului prețioase trăsure din comunitatea naturei umane. „*Cînd sălbatecul* — zice Ascoli — *zugrăvește simpatia prin două inimi unite cu o linie, face el oare altceva decît a scrie pe latinul con + cordia?*“ [176]

Un dialect antropologic, foarte interesant prin luminele ce aruncă asupra originii graiului omenesc în genere, este limba copilărească, acele prime încercări ale pruncului de a vorbi, cărora linguistul va trebui să le acorde din ce în ce o mai multă atențiune, căci de acolo și numai de acolo se

---

[172] Cfr. Darwin, *L'expression des émotions*, trad. Pozzi-Benoit, [Paris, 1874, p. 84 sqq.

[173] Baudouin de Courtenay, *Некоторые общие замечания*, p. 12, nota 1.

[174] Bernhardi, *Anfangsgründe d. Sprachwiss.*, p. 1: „*Dasjenige Ganze von artikulirten Lauten, durch welches der Mensch seine Vorstellungen darstellt, wird Sprache genannt*“ *.

* „Totalitatea sunetelor articulate prin care omul își expune reprezentările se numește limbă“ *(n.ed.)*.

[175] Schleicher, *Über den Werth der Sprachvergleichung*, în Lassen, *Zeitschr.*, t. 7, p. 33.

[176] Ascoli, *Studj orientali*, I, p. 9, nota.

poate căpăta soluțiunea unora dintre cele mai delicate probleme [39]. La ario-europei, de exemplu, existînd o radicală pronominală *i* „acela“ sau „acolo“ și o radicală verbală *i* „a merge“, Wüllner susține identitatea primitivă a ambelor prin sensul bilateral al sonului *i* în gura copiilor [177].

Limba copilărească are particularitatea de a fi numai antropologică. Chiar cînd copilul începe deja a vorbi destul de bine în dialectul poporului din care face parte, totuși modificările ce le introduce în fonetică, în formele gramaticale, în construcțiuni sintactice, în legătura ideelor, toate acestea ne servă ca material pentru începuturile graiului în genere, nicidecum pentru istoria în specie a cutărui grai particular. Dacă copilul vorbește despre sine mai totdeauna în a treia persoană, ba încă într-un mod nominal, iar nu prin pronumele personal: „*Ghiță* umblă“ sau „*Ghiță* mănîncă“ în loc de: „*eu* umblu“ sau „*eu* mănînc“, aceasta dovedește că în graiul | în genere pro- 150
numele personal, mai ales cel de prima persoană, este mai nou decît numele [178], deși graiul particular al lui Ghiță, cel românesc bunăoară, n-a fost niciodată fără *eu*, după cum însăși vechea latină n-a fost niciodată fără *ego*, fiind însă foarte probabil că-n limba primordială ario-europee, care pentru familia noastră linguistică reprezintă leagănul graiului în genere, pronumele de prima persoană *agham* sau *agam* s-a născut cam tîrziu.

Afară de cea copilărească, oricare „limbă *in concreto*“ este nu numai dialect antropologic, dar și etnologic în același timp, întrucît aparține unui complex de graiuri înrudite, cari constituie la un loc un grup dialectal, cuprins împreună cu alte grupuri dialectale congenere în totalitatea unei familie linguistice.

Termenii „dialect“, „grup dialectal“, „familie linguistică“ au o valoare relativă, fiind anevoie a decide unde se isprăvește *dialectul* și unde se începe *grupul dialectal*, despre care iarăși nu se știe cu preciziune cînd anume îl putem considera ca *familie linguistică*. Graiul picard, de exemplu, aparține grupului dialectal francez, dar este totodată el însuși un grup dialectal, compus dintr-o mulțime de dialecte picarde; grupul dialectal francez, alături cu cel provențal, cel italian, cel spaniol etc., nu este decît un dialect în sînul grupului dialectal romanic; grupul dialectal romanic s-ar putea numi familie linguistică latină față cu familia linguistică germanică sau cu cea slavică, cari toate însă nu sînt, în fine, decît grupuri dialectale sau chiar dialecte din familia linguistică ario-europee; ba pînă și familia linguistică ario-europee poate fi privită ca un simplu grup dialectal, dacă cineva admite, ca Ascoli și alții, o familie linguistică ario-semitică. Această confuziune terminologică dispare cînd prin *dialect* noi înțelegem o varietate etnologică mai jos de care nu ne pogorîm, iar prin | *familie linguistică* o unitate etnologică mai sus de care nu 151
voim a ne urca, *grupul dialectal* fiind atunci o subdiviziune a familiei linguistice sau o rubrică a dialectelor.

---

[177] Wüllner, *Über Ursprung und Urbedeutung der sprachlichen Formen*, Münster, 1831, p. 40: „*Kinder stossen diesen Laut sowohl bei Hinweisung auf einen vorliegenden Gegenstand aus, als auch wenn sie Bewegung andeuten oder verlangen*“ *. — Cfr. Benloew, *De quelques caractères du langage primitif*, Paris, 1863, p. 38.

* „Copiii pronunță acest sunet atît pentru indicarea unui obiect aflat de față, cît și pentru a sugera sau solicita o mișcare“ *(n. ed.)*.

[178] Adam Smith, *Essai sur la première formation des langues*, trad. Manget, Genève, 1809, p. 55.

Între toate dialectele unui grup dialectal, între toate grupurile dialectale ale unei familie linguistice, există — în sens peritetic și-n sens anatetic — o ne-ntreruptă continuitate dialectală[179].

„*Cînd observăm de aproape* — zice Napoleone Caix —, *constatăm că natura în formațiunea limbei, ca și pe aiuri, procede treptat, astfel că acolo unde lucrurile au urmat cursul lor firesc nu vedem nicăiri salturi dintr-o limbă în alta, ci numai un lung lanț de verige împletecite. De la franceza, de exemplu, noi trecem la spaniola printr-o mulțime de dialecte, în cari, dacă vom urmări orice schimbare cît de mică, descoperim dentîi într-un mod sporadic, apoi reproducîndu-se mai des din loc în loc, principalele trăsure ale spaniolei...*" Și mai departe: „*Cine ar voi să reprezinte prin culori pe o mapă împărțirea limbilor neolatine, n-ar trebui să distingă fiecare regiune printr-o singură culoare uniformă, separată cu preciziune de toate celelalte, ci ar fi mai bine a nuanța culorile gradat așa ca orice culoare să fie mai pronunțată numai în puncturi centrale, unde sînt mai pronunțate caracterele cele distinctive ale unei limbi, apoi să se depărteze de la acele centruri tot scăzînd cu încetul, pînă a se confunda cu culoarea regiunii învecinate*" [180].

Continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă este și mai evidinte în succesiunea cronologică a dialectelor decît în corelațiunea lor geografică. Dacă nu ne-ar lipsi multe faze intermediare, noi ne-am putea sui pas la pas de la dia-
152 lectele | ario-europee actuale pînă la germenii lor din limba ario-europee cea primitivă, aproape cu aceeași ușurință cu care de la franceza de astăzi trecem la franceza lui Rabelais. Într-un arbore genealogic al dialectelor, ca și într-o clasificațiune a lor sincronică, de la un centru pînă la un alt centru, căci în orice caz există din cînd în cînd centruri mai condensate, ne conduce pe nesimțite o diferențiere imperceptibilă.

Ne-ntrerupta continuitate dialectală, ca orice în natură, întîmpină unele puncturi de rezistință, unele forțe contra cărora se luptă, pe cari mai adesea le învinge, nu însă fără a se altera întrucîtva prin luptă și chiar prin victorie. Astfel sînt, mai cu seamă: 1°.amestecul limbilor eterogene; 2°.unificarea națională a dialectelor dintr-un grup; 3°.onomastica.

Sub limbă amestecată (§ 17) noi avem în vedere nu numai *amestecul secundar*, care consistă în împrumutul unor elemente externe, mai ales al cuvintelor gata, împestrițîndu-se un grai fără a se schimba cît de puțin organismul lui, oricît de numeroase ar fi ingredientele cele altoite, ci înțelegem mai cu deosebire *amestecul primar*, în puterea căruia nește graiuri diverse, de tot străine unul altuia sau de o înrudire prea depărtată, se amalgamează dînd naștere unui grai nou, asemănat cu ambele și diferit de ambele.

În amestec primar două dicționare și două gramatice se reduc, printr-o cernere reciprocă de afinitate electivă, la un singur dicționar și o singură

---

[179] Joh. Schmidt, *Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus*, t. 2, Weimar, 1875, p. 191: „ununterbrochene Kontinuität des Sprachgebietes".

[180] Caix, *Saggio sulla storia della lingua e dei dialetti d'Italia*, Parma, 1872, p. 10—12. Cfr. A. della Barba, *Sul parlare dei Sardi*, Reggio d'Emilia, 1880, p. 27: „*Nessun filologo può con sicurezza e precisione indicare dove un dialetto o suddialetto cessa e un altro ne principia, poichè la pronuncia va di paese in paese modificandosi con tanto lenta gradazione da passare inosservata ...*" *

* „Nici un filolog nu poate indica cu siguranță și preciziune unde anume încetează un dialect sau subdialect și unde începe altul, deoarece pronunțarea se modifică de la sat la sat, cu o gradare atît de lentă, încît trece neobservată ..." *(n.ed.)*.

gramatică. Este un endosmos-exosmos, sau mai corect s-ar putea zice un fel de ceea ce se cheamă în biologie „absorbțiune vitală", elementele cele din afară fiind modificate prin țesătura în care intră, primite în ea mai încet sau mai iute, uneori respinse. Fonetica, morfologia, sintaxa, ideologia, toate se combină pe un nou plan, toate se transformă mai mult sau mai puțin.

Cînd două popoare, fie cît de eterogene, bunăoară un trib negritean și un trib ario-europeu, sînt puse într-un contact atît de îndelungat și atît de intim, încît fiecare ajunge a | înțelege și a vorbi limba celuilalt pe lîngă a sa 153
proprie, e aproape peste putință ca o asemenea bilinguitate să nu se încheie printr-o treptată fuziune a ambelor graiuri. De aci însă o consecință foarte gravă. Pînă atunci unul din ele era dialectul a^3 din grupul dialectal A din familia linguistică S; altul era dialectul γ^7 din grupul dialectal Γ din familia linguistică Σ. Amestecîndu-se a^3 cu γ^7, grupurile dialectale A și Γ pierd deopotrivă cîte un membru, a cărora lipsă produce o întrerumpere, peritetică și anatetică totodată, în continuitățile dialectale respective ale familielor linguistice S și Σ.

E mai mult decît probabil că feluritele perturbațiuni, pe care știința le constată pe alocuri în continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă a familiei linguistice ario-europee, fără a ne mai atinge de alte familie linguistice, se datoresc într-o mare parte amestecului hibrid dintr-o epocă imemorială al unora din dialectele sale.

E nu mai puțin adevărat totuși că — în teză generală — fuziunea se întîmplă în nește condițiuni prea favorabile pentru unul din cele două ingrediente, de exemplu pentru a^3, din a cărui precumpănire covîrșitoare în amalgamă rezultă că limba cea nouă nu încetează, în apucăturele-i cele mai ostensibile, a fi un dialect din grupul A; dialectul γ^7 din grupul Γ nici el însă nu piere de tot, ci-n parte se conservă ascuns sub vălul, uneori destul de transparinte, al învingătorului său. În acest mod se poate zice, pînă la un punct, că se continuă în același timp două grupuri dialectale sau două familie linguistice.

Ceea ce face l i m b a a m e s t e c a t ă prin fuziunea unor grupuri dialectale oarecum disparate, și mai ales a unor familie linguistice eterogene, aproape tot aceea tinde a produce l i m b a n a ț i o n a l ă în sfera unui singur grup dialectal, a cărui ne-ntreruptă continuitate o turbură prin stăruința de a unifica toate dialectele, de a șterge sau cel puțin a slăbi provincialismele, de a spori puterea graiului din statul întreg printr-o centralizare cam analoagă cu centralizarea cea menită a mări forța administrațiunii (§ 18).

Din dată ce unul dintre cele multe dialecte ale unui grup reușește, ori 154
în ce chip ar fi, a ajunge organ general al oficiului și mai cu seamă al școalei, al literaturei, al societății alese, toate graiurile cele provinciale, mari și mici, încep a se modela după dînsul, modelîndu-se oarecum și el după dînsele, astfel că — după expresiunea unui eminent romanist — *„l i m b a n a ț i o n a l ă încetează de a fi un dialect special pentru a deveni compendiul tuturor dialectelor"* [181].

În Revoluțiunea franceză, se știe că celebrul abbate Grégoire propusese Convențiunii o exterminare radicală a dialectelor franceze și chiar a celor provențale, lăsînd în picioare numai l i m b a n a ț i o n a l ă, adecă dialectul parisian. Un alt revoluționar de atunci, nu mai puțin renumit, ex-capucinul François Chabot, din pana căruia ieșea *Le catéchisme des Sans-Culottes*, scria

[181] C a i x, *La formazione degli idiomi letterarii*, în *Nuova antologia*, 1874, settembre, p. 19—20.

cu entuziasm în 1790: „*aujourd'hui que nous ne sommes plus ni Rouergois, ni Bourguignons etc., que nous sommes tous Français, nous ne devons avoir qu'une même langue, comme nous n'avons tous qu'un même coeur*“ [182]*. Patetic! Dacă graiurile s-ar fi putut trimite la ghilotină, negreșit că-n momentul de față nu mai exista de demult, grație lui Grégoire și lui Chabot, continuitatea cea ne-ntreruptă a dialectelor franceze, continuitatea cea ne-ntreruptă a grupurilor dialectale francez și provențal, apoi a celor provențal și spaniol, și-n fine a celor provențal și italian. Faptul însă este că acțiunea „limbei naționale“, oricît de energică, va fi totdeauna numai o tendință, o tendință nu fără efect, dar cu un efect prea moale și prea împrăștiat.

Factorul cel mai activ al „limbei naționale“ este limba literară, care lucrează la unificarea dialectelor mai ales prin școală și prin limba poetică (§ 22). Această din urmă mai în specie, cînd o mînuiesc oa-
155 meni de geniu, de cari se glorifică | națiunea întreagă, concurge a turbura ne-ntrerupta continuitate dialectală, amestecînd dialectele peritetice și pe cele anatetice ale grupului, fără ca să mai vorbim de inovațiuni de propria sa fabrică.

Limba poetică însă are pentru linguist o însemnătate mai mare sub raportul *antropologic* decît sub cel *etnologic*. Ea completează oarecum „limba copilărească“ pentru a ne da o noțiune despre începuturile graiului omenesc în genere, din cari nu reproduce ca copilul prima fază de tot rudimentară, ci repercută printr-un fel de echo o a doua fază, ulterioară, mai dezvoltată.

Interjecțiune, onomatopee, pleonasm, prosopopee, inversiune, trop, toate acele trăsure specifice prin cari *exundă* și *exuberă* limba poetică fără ca să uităm însăși melodia, caracteriză orice grai primitiv și elementele cîte mai rămîn primitive ale graiurilor celor înaintate.

Adesea unicul mijloc de a înțelege modul de formațiune al unor expresiuni poporane este de a recurge la limba poetică, fie dintr-o țară cît de depărtată. Un singur exemplu. La românii din Transilvania *peană*, printr-o îndrăzneață asociațiune de idei, însemnează nu numai penele păsărilor, dar și „floare“ sau „buchet“. O florărie se cheamă: „grădină de pene“ [183]. Proza poate să ne-ntrebe: ce are a face pasărea cu floarea? Ei bine, prin aceeași metaforă mai amplificată, la cealaltă margine a lumii latine marele poet al Spaniei numește o pasăre: „floare împănată“ și „buchet înaripat“:

Nace el ave, y con las galas
Que le dan belleza suma,
Apenas es flor de pluma,
O ramillete con alas... [184]

Pe lîngă limba amestecată și limba națională, a treia cauză importantă de perturbațiune în continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă este limba onomastică (§ 19).
156 În fiecare dialect, mai vîrtos în fiecare grup dialectal, există o imensă proviziune de numi proprie, locale și personale, într-o mare parte provenite

[182] *Revue des langues romanes*, t. 5 (1874), p. 79.

* „Astăzi, întrucît nu mai sîntem nici *Rouergois* [din Rouergue], nici *Bourguinons* [din Bourgogne] etc., ci sîntem toți francezi, nu trebuie să avem decît o singură limbă, așa cum avem o singură inimă“ *(n. ed.)*.

[183] *Lexicon Budanum*, p. 195.

[184] Calderon, *La vida es sueño*, I, 3.

din fel de fel de graiuri străine și din fel de fel de epoce, iar prin urmare în contradicțiune cu orice ne-ntreruptă continuitate dialectală, peritetică sau anatetică.

Grupul consonantic -жд- , ca să luăm un exemplu, e antipatic urechii române. Cuvinte ca *nădejde* sau *primejdie*, două-trei peste tot, lesne pot fi înlăturate. Cum vom alunga însă acest grup din nomenclatura personală și locală a românului? Un sat de lîngă Hațeg în Transilvania se cheamă de veacuri **Хъждеȣ**, și tot așa se numește o familie din Basarabia, stabilită de secoli lîngă Hotin [185]. Acest nume, personal și local totodată, întins de la Hotin pînă la Hațeg, derivă, probabilmente, din vechiul slavic хъждавъ „meșter“, τεχνίτης, *artifex*, despărut chiar din dialectele slavice moderne [186] [40]. Grupul consonantic poate fi gonit la noi de pretutindeni din graiul comun, dar totuși într-un nume propriu el va avea dreptul cel mai necontestabil de a împestrița în permanință limba română.

Două împregiurări, mai cu deosebire, apără continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă contra ibridismului și anacronismului l i m b e i o n o m a s t i c e: pe de o parte, cele mai multe numi proprie se transfigurează succesivamente după geniul specific al fiecărui dialect, mascîndu-se oarecum anomalia de loc și de timp; pe de alta, prezința lor e puțin simțită prin raritatea relativă a acestui element în vorbirea de toate zilele, adecă în c i r c u l a ț i u n e, un principiu de o însemnătate capitală pentru linguistica în genere.

Precum în economia politică două exemplare din aceeași monetă au o valoare utilă foarte diferită, dacă unul din ele c i r c u l ă de 10 sau de 100 de ori mai mult decît celălalt, tot așa prin mai multă c i r c u l a ț i u n e
un element linguistic poate | avea o valoare utilă înzecită sau însutită decît 157
un alt element linguistic de aceeași natură brută (§ 20).

Fizionomia unui grai, caracterul său tipic, rezultă din trăsurele sale cele mai în c i r c u l a ț i u n e: sonurile cele mai dese, cea mai deasă accentuațiune, cele mai dese forme gramaticale, construcțiuni sintactice, categorie ideologice.

Ceea ce zicea Rousseau despre fizionomia individuală: „*On croit que la phisionomie n'est qu'un simple développement de traits déjà marqués par la nature; pour moi, je penserais qu'outre ce développement, l e s t r a i t s d u v i s a g e d ' u n h o m m e v i e n n e n t i n s e n s i b l e m e n t à s e f o r m e r e t* à p r e n d r e d e l a p h y s i o n o m i e p a r l'i m p r e s i o n f r é q u e n t e e t h a b i t u e l l e d e c e r t a i n e s a f f e c t i o n s d e l' â m e“ [187] * — se aplică pe deplin la *fizionomia* unei limbi, pe care el ar fi putut s-o explice: „*par l'impression fréquente et habituelle de certains phénomènes matériels et psychiques*“.

C i r c u l a ț i u n e a și numai c i r c u l a ț i u n e a dă o desminţire aforismului lui Humboldt cum că fizionomia unui grai, ca și a unui individ, ar fi nedescriptibile [188]. O fizionomie e nedescriptibilă, în adevăr, dacă noi

---

[185] *Letopisețele Moldovei*, ed. I, t. 1, p. 307.

[186] M i k l o s i c h, *Lex. palaeoslov.*, p. 1101.

[187] R o u s s e a u, *Emile*, IV.

* „Se crede că fizionomia nu e decît o simplă dezvoltare a însușirilor întipărite de natură. În ceea ce mă privește, aș crede că, în afară de această dezvoltare, t r ă s ă t u r i l e f i g u r i i u n u i o m s e f o r m e a z ă p e n e s i m ț i t e ș i *c o n t u r e a z ă f i z i o n o m i a p r i n i m p r e s i a r e p e t a t ă ș i o b i ș n u i t ă a u n o r a n u m i t e a f e c ț i u n i a l e s u f l e t u l u i*“ (*Emil sau despre educație*, trad. D. Todoran, București, 1973, p. 213 — *n.ed.*).

[188] H u m b o l d t, *Werke*, t. 6, p. 44—5.

ne mărginim a cunoaşte natura brută a elementelor sale; ea se descrie însă aşa-zicînd de la sine, din dată ce se constată printr-o proporţiune aproximativă valoarea cea utilă a fiecărui din acele elemente.

În privinţa unei fizionomie individuale, nemini nu ştie aceasta mai bine decît un caricaturist, în opera căruia, sub liniele cele mai groteşte, noi recunoaştem la moment originalul, tocmai pentru că artistul, despreţuind amărunte secundare şi terţiare, a izbutit a surprinde elementele cele mai în circulaţiune ale figurei.

Sub raportul lexic, o limbă poate fi compusă, ca cea engleză de exemplu,
158 din cuvinte romanice mult mai numeroase decît | cele germane, şi totuşi
să aibă o fizionomie lexică curat germană, fiindcă cuvintele romanice circulează în grai de două sau de trei ori mai puţin decît cele germane. Tot aşa limba română, oricît de multe cuvinte străine s-ar furişa într-însa, n-ar pierde prin aceasta fizionomia sa lexică curat latină, pe care i-o asigură circulaţiunea cea de tot covîrşitoare a cuvintelor latine.

Zicem „fizionomie lexică", căci orice limbă este un *biceps* sau *triceps*, a cărui fiecare faţă poate să aibă cîte o fizionomie deosebită, toate fizionomiele cele parţiale concordînd însă într-o singură fizionomie totală. Fizionomia lexică latină a francezei, de exemplu, e tot atît de evidinte, ca şi a românei; ei bine, accentuaţiunea graiului francez, fizionomia lui cea tonică, pare a fi eminamente celtică [189]. În *âge* din *aetàticum*, bunăoară, accentul latin s-a mănţinut, dar nu după norma latină, ci pe penultima silabei feminine, precum o cerea accentuaţiunea celtică. S-a operat astfel în sînul graiului francez o întregire prin compromis între fizionomia lexică latină şi fizionomia tonică celtică.

Atît ne-ntrerupta continuitate a dialectelor etnologice în periteză şi-n anateză, împreună cu cele trei principale piedece ale sale: limbă amestecată, limbă naţională şi limbă onomastică, precum şi circulaţiunea, fără care nu se poate înţelege fizionomia unui grai, pot fi urmărite într-un mod foarte imperfect în sfera limbilor antice, fragmente majestoase, dar totuşi numai fragmente rămase dintr-o ruină venerabilă, dar totuşi numai ruină.

Direcţiunea aproape exclusivamente arheologică, inaugurată de către fundatorii linguisticei, trebui înlocuită printr-o direcţiune inte-
159 grală; integrală nu numai prin constanta | unire a peritezei cu anateza,
ci mai ales prin aceea că studiul dialectelor moderne, pline de viaţă şi avute în tot felul de material, cată să ne serve ca temelie, de unde să ne urcăm apoi din treaptă în treaptă, întrucît ne vor permite mijloacele, pînă la punctul cel mai depărtat al anticităţii (§ 20), constatînd pretutindeni după putinţă, în întregul unei familie linguistice, iar nu într-un singur segment, cele două atributuri fundamentale ale dialectelor etnologice: ne-ntrerupta continuitate dialectală şi circulaţiunea.

---

[189] D'Arbois de Jubainville, *L'accent breton*, în *Mém. de la Soc. de Linguist.*, t. 2, p. 280: „*Je crois donc aujourd'hui que dans les langues néo-celtiques comme en français la syllabe originairement accentuée est la dernière dans les syllabes masculines, la pénultième dans les syllabes féminines, que le Vannetais et la portion limitrophe de la Cornouaille ont gardé l'accent néo-celtique primitif, qu'ailleurs les lois actuelles de l'accent sont modernes ...*" *

* „Cred astăzi că în limbile neoceltice ca şi în franceză silaba originară accentuată este ultima atunci cînd este masculină, penultima cînd este feminină, că graiul din Vannes şi porţiunea limitrofă din Cornwall au păstrat accentul neoceltic primitiv, iar în alte părţi legile actuale ale accentului sînt moderne..." *(n.ed.)*.

Toate în limbă, ca și-n natură în genere, sînt efecte sau rezultate datorite unor cauze sau unor complexuri de cauze. Pe lîngă cele două atributuri fundamentale de mai sus, mai există dară în linguistică un al treilea atribut fundamental: derivațiunea (§ 23). Cînd noi zicem că latinul *aurichalcum* vine din grecul ὀρίχαλκον, dînd seamă despre trecerea lui ὀρί- de la ὄρος „munte" în *auri-* de la *aurum* „aur" etc., aci nu este continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă, nu este nici circulațiune, ci e derivațiune.

Ne-ntrerupta continuitate dialectală și *circulațiunea* n-au putut fi nici măcar presimțite înainte de nașterea linguisticei; ba chiar astăzi cea dentîi nu este încă generalmente recunoscută, iar pe cealaltă am formulat-o noi înșine pentru prima oară. Ceea ce s-a știut însă pînă la un punct înainte de linguistică și ceea ce nu încetează de a constitui pînă-n momentul de față preocupațiunea cea de căpetenie a linguistului este *derivațiunea*, pentru care s-a mănținut vechiul termen de „etimologie", de-mpreună cu greșita lui aplicațiune tradițională numai la sfera lexică.

Tot ce derivă în limbă, un son derivat, o formă gramaticală derivată, un cuvînt, o frază, o semnificațiune, formează deopotrivă obiectul „etimologiei", care însă, în accepțiunea sa actuală, diferă de „etimologia" cea de altădată nu numai prin această mai mare întindere a cercului de acțiune, ci încă prin fecundul procediment al reconstrucțiunii[190].

Cînd un fenomen se prezintă în mai multe exemplare diverginți, lin- 160
guistul trage din ele prin comparațiune un termen mediu, în care toate varietățile sînt implicate și spre care convergesc toate. Acest termen mediu este de o valoare aproximativă tot atît de înaltă ca și acela pe care-l capătă statistica dintr-un șir numeros de fapte cifrice de aceeași ordine. Fără el, în linguistică ca și-n statistică, incomoda multiplicitate nu s-ar putea reduce la o expresiune mai mult sau mai puțin simplă, adesea chiar la o unitate, care se compară apoi cu alte reducțiuni dobîndite pe aceeași cale, înlesnind astfel științei vaste operațiuni acolo unde ea s-ar pierde în labirintul individualităților.

§ 25

CONCLUZIUNE

Dezvoltările precedinți ne permit a da următoarea definițiune:

Linguistica este știința manifestațiunii vocale native a sufletului omenesc, urmărite prin periteză și prin anateză în ne-ntrerupta continuitate, în circulațiunea și-n derivațiunea dialectelor, pe cari tinde a le reconstrui în unități etnologice și într-o unitate antropologică.

Cunoscînd astfel, din însăși definițiunea linguisticei, *obiectul*, *atributele* și *idealul* acestei științe, — să ne-ntrebăm acuma: cari sînt părțile ei constitutive?

---

[190] Cfr. Ascoli, *Corsi de glottologia*, t. 1, Torino, 1870, p. 4–6.

NOTE

1 De fapt, *brad* e cuvînt autohton, înrudit cu alb *bredh*. — *Pag. IX (9)*.

2 Vol. I: *Eléments latins comparés avec les autres langues romanes;* vol. II: *Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort a/M., 1870—1879. — *Pag. X (9)*.

3 Surpriza și dezaprobarea lui Hasdeu erau pe deplin justificate, întrucît numeroase etimologii date de Cihac erau false chiar la stadiul cunoștințelor de atunci [1]. În plus, constatăm astăzi că, în statistica sa, Cihac a comis următoarele inexactități, care viciază din temelie concluziile sale:

1) La p. XIII a vol. II el spune: „*Dans mes éléments latins de la langue roumaine et dans l'ouvrage présent, j'ai indiqué environ 500 mots latins, 1000 mots slaves, 300 mots turcs, 280 mots grecs-moderne et 20 à 25 mots magyars pour l'albanais* [2], *qui sont identiques avec les vocables correspondants roumains*". (Din frază lipsește ceva după cuvîntul *magyars*, ceea ce face neinteligibilă partea ei finală: e vorba, desigur, de numărul cuvintelor de origine maghiară) Așadar, din această numărătoare aproximativă rezultă că dicționarul ar avea doar circa *2385 de cuvinte* [3], pe baza cărora s-a și făcut statistica. În realitate, noi am numărat *5327 cuvinte-titlu*, în jurul cărora se grupează adesea diverse derivate (cele mai multe formate în limba română, altele moștenite din latină sau împrumutate ca atare), din care trebuie să scădem 57 de nume de locuri și de persoane, introduse în dicționar mai mult sau mai puțin

---

[1] În anii din urmă, M. S e c h e a confruntat cuvintele-bază din capitolul *Elemente slave* de la literele L și R din dicționarul lui C i h a c și din *Dicționarul limbii române moderne* (sub direcția prof. D. M a c r e a, București, 1958): „*din cei 141 de termeni, comuni în lista de cuvinte a celor două dicționare, numai 83 sînt dați în DLRM cu etimologie slavă neîndoielnică, la care mai pot fi adăugați încă 7 termeni, a căror proveniență din slavă este posibilă. Așadar, lexicograful a indicat greșit etimologia a peste 50 de cuvinte; în procente, pe porțiunea dată, erorile sale se ridică la circa 36%, depășind astfel în mod simțitor erorile comise la elementele latine ale limbii române. Sondajul făcut arată în mod clar și consecința aplicării principiului «etimologie cu orice preț»: din cei 51 de termeni încadrați, prin abuz, la elementele slave, 23 figurează și astăzi în dicționare cu etimologie necunoscută*" (*Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, București, 1966, p. 122). Slăbiciunea reală a acestui capitol constă „*în ușurința acceptării printre elementele slave ale limbii române a unui mare număr de cuvinte de alte origini*" (p. 121).

[2] „*Je me propose d'en publier plus tard la liste détaillée*" (Nota lui C i h a c).

[3] La cifrele menționate de C i h a c am adăugat 280, cifră aproximativă a elementelor maghiare, comparabile ca număr, cum vom vedea, cu cele grecești.

întîmplător (41 la *Elemente slave*[1], 9 la *Elemente maghiare*[2], 3 la *Elemente turcești*[3], 4 la *Elemente grecești*[4]), ceea ce dă 5 270 cuvinte-bază (apelative)[5].

2) Cu atît mai mult, în statistica sa, C i h a c n-a luat în considerație derivatele menționate în cadrul majorității cuiburilor etimologice. Or, procedînd la numărătoarea cuvintelor-bază și a derivatelor lor, M. Seche a stabilit „suma totală de *17 645 de cuvinte înregistrate*, exclusiv variantele (fonetice ori lexicale) și toponimicele“ [6]. Așadar, *numărul derivatelor* incluse în dicționarul lui C i h a c — cele mai multe formate pe teren românesc — se ridică la *12 375*, adică mai mult decît dublul cuvintelor-bază. Grupate în cuiburi etimologice, în cadrul celor 6 secțiuni pe origini (lipsesc împrumuturile germanice, neologismele romanice, cuvintele de origine necunoscută, onomatopeele și derivatele lor etc.), toate cele 17 645 de cuvinte se repartizează astfel, potrivit statisticii stabilite de M. S e c h e, care diferă sensibil de cea inexactă a lui C i h a c, efectuată prin reținerea arbitrară a numai $^1/_7$ din cuvintele românești explicate în dicționar: elemente de origine latină (și derivate ale acestora) — 8 038 (peste 45%); împrumuturi slave (și derivate ale acestora) — 6 141 (sub 35%); împrumuturi turcești (și derivate ale acestora) — 1 250 (peste 7%); împrumuturi grecești (și derivate ale acestora) — 1 100 (peste 6%); împrumuturi maghiare (și derivate ale acestora) — 1 026 (sub 6%); elemente autohtone, comune cu albaneza (și derivate ale acestora) — 90 (sub 1%) [7]. — *Pag. X (10).*

4 De fapt, cuvinte autohtone, înrudite cu cele albaneze corespunzătoare (vezi și nota 1). — *Pag. X (10).*

5 Este vorba despre *Josephus Flavius* (cca. 37 — cca. 100 e.n.), autor, printre altele, al scrierii *Antichități iudaice* (redactată în limba greacă, în anii 93—94), din care se citează aici. — *Pag. XIII (11), nota 11.*

6 Partea a doua, *Istoria limbii române*, n-a mai apărut în forma promisă. Peste doi ani însă H a s d e u a publicat un volum de articole, intitulat *Din istoria limbii române* (București, 1883). — *Pag. XVI (13).*

7 Capitolele III — V n-au mai fost publicate. — Pag. 4 (*16*).

8 De fapt, *Iorgu* provine din varianta neogreacă Γιῶργος, pronunțată *Iorgos*, a numelui Γεώργιος (cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 66). — *Pag. 40 (39).*

9 În alți termeni și în parte cu alt conținut, Ferdinand de S a u s s u r e va introduce peste cîteva decenii distincția între *langage* (facultatea vorbirii, limbaj), *langue* (limbă) și *parole* (vorbire). Vezi: *Cours de linguistique générale*, ed. 1, Lausanne — Paris, 1916; ed. 2, Paris, 1922 (p. 23 și urm., 112—113 etc.),

---

[1] *Andrei, Bogdan, Brașov, Lipsca, Prut, Țarigrad, Vasile* ș.a.

[2] *Bîrsa, Farcaș, Olt, Sibiu* etc.

[3] *Bărăgan, Beci* (Viena), *Bugeac.*

[4] *Inghiltera* (Anglia), *Isus, Probota, Vasilicale* (Basilicale).

[5] Diferența dintre această cifră (respectiv, 5327) și cea dată de S. P u ș c a r i u, 5765 (*Locul limbii române între limbile romanice*, 1920, în: *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 164), se explică, desigur, prin faptul că șeful Școlii clujene va fi luat în considerație și trimiteri de tipul: *grajd*, s.v. *gard*. E curios că S. P u ș c a r i u se referă la „indicele de la sfîrșit“, cînd acesta — cum a arătat M. S e c h e — are peste 8400 de cuvinte, fără a consemna, totuși, toate derivatele (vezi *Schiță ...*, I, p. 107—108, nota 3).

[6] Precum și antroponimele (precizarea lui M. S e c h e); *op. cit.*, p. 108.

[7] *Op. cit.*, p. 107—108. Evident, M. S e c h e a acceptat deliberat pentru această statistică toate etimologiile lui C i h a c. Vezi mai jos, în nota *25*, rezultatele statisticii întocmite de prof. D. M a c r e a.

urmată de mai multe ediții succesive, cu aceeași paginație, și traduceri în diverse limbi; cf. R. Godel, *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Genève — Paris, 1957 (p. 142—159), și ediția critică recentă: F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, édition critique par R. Engler, t. I, Wiesbaden, 1968; t. II, fasc. 1, 1974; René Amacker, *Linguistique saussurienne*, Genève—Paris, 1975; Alexandru Graur — Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. 3, București, 1977, p. 166—178. — *Pag. 51 (46).*

10 Al patrulea dialect românesc, cel *meglenoromân*, a devenit cunoscut ulterior prin lucrarea lui G. Weigand, *Vlacho-Meglen (Eine etnographisch-philologische Untersuchung)*, apărută la Leipzig, în 1892, după ce diverse lucrări anterioare (începînd din 1859) semnalaseră populația meglenoromână (Vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, București, 1925, p. 7—9). — *Pag. 54 (48).*

11 Această distincție, de o importanță capitală în studiul limbilor, va deveni celebră în formularea lui Saussure: *sincronic* și *diacronic*, *sincronie* și *diacronie* (*op. cit.*, ed. 2, p. 114—117 etc.). Este demn de subliniat că Hasdeu utilizează aici chiar expresia „graiuri *sincronice*". Pentru bibliografie cf. mai sus, nota 9, precum și capitolele *Lingvistica sincronică* și *Lingvistica diacronică* din *Tratat de lingvistică generală*, red. resp. acad. Al. Graur ș.a., București, 1972, p. 165—368. — *Pag. 54 (48).*

12 Romaniștii actuali disting într-adevăr franco-provensala de franceză, pe de o parte, și de provensală, pe de alta, recunoscînd însă că există o trecere treptată în zonele marginale (Vezi, de ex., Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, p. 342—346). — *Pag. 56 (49).*

13 Referirea la Whitney în această chestiune este cu atît mai semnificativă, cu cît se știe că lingvistul american a fost unul din premergătorii lui F. de Saussure (Vezi Teodora Popa-Tomescu, *Un strălucit precursor al lingvisticii moderne : William Dwight Whitney*, în „Limba română", 1970, nr. 3, p. 189—202; Al. Graur — Lucia Wald, *Scurtă istorie...*, p. 212—213). — *Pag. 57 (49), nota 35.*

14 În ediția originală se repetă cifra 42 la numerotarea notelor. Această greșeală și altele similare au fost corectate în ediția de față. — *Pag. 62 (52), nota 43.*

15 Această idee își găsește o dezvoltare remarcabilă în numeroasele lucrări actuale de tipologie a limbilor, realizate în special cu metode structuraliste. Vezi *Tratat de lingvistică generală*, p. 452—482. — *Pag. 62 (53).*

16 Necesitatea studierii corelate — dar distincte — a limbilor în plan sincronic și diacronic este o idee astăzi larg recunoscută (Cf. *Tratat de lingvistică generală*, p. 361—368). — *Pag. 63 (53).*

17 Acest paragraf a fost reluat, într-o formă prescurtată, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I, București, 1887: *În loc de Introducere. II. Cum se amestecă limbile?*, p. XXXIV—XLVI (vezi și ediția îngrijită de Gr. Brâncuș, București, 1972, p. 24—32).

Lingviștii italieni, începînd cu Ascoli, au marcat distincția între diverse tipuri de influențe lingvistice prin noțiunile de *substrat*, pe de o parte, și *adstrat*, *superstrat*, pe de alta (Vezi, de exemplu: Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962, p. 16—18; C. Tagliavini, *Originile...*, cap. II și V). Hasdeu însuși a utilizat ulterior noțiunile de *Strat și substrat*, în studiul cu acest titlu și cu subtitlul *Genealogia popoarelor balcanice*, publicat în „Revista nouă", 1892, nr. 1—2, p. 5—27, și în „Analele Academiei Române", Seria II, t. XIV, 1891—1892,

și reluat ca introducere la *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. III, 1893, p. V—XXXVII (vezi și ediția Gr. B r â n c u ș, 1976, p. 7—30).—*Pag. 74 (60).*

18 În fond, aici este prefigurată o altă teză saussuriană fundamentală privind *sistemul* limbii. H u m b o l d t, pe care H a s d e u îl citează în notă, este și el unul din premergătorii teoriilor moderne asupra limbii (vezi: Saussure, *Cours...*, p. 24, 40—43 etc.: Al. G r a u r — L u c i a W a l d, *Scurtă istorie...*, p. 87—96). *Pag. 79 (62).*

19 H a s d e u are în vedere situația românilor din Transilvania în vremea sa, înainte de Unirea din 1918. — *Pag. 83 (65).*

20 În secolul XX, lingviștii au ajuns la o concluzie diferită privind evoluția limbilor literare, a căror bază este, în primul rînd, limba populară, un anumit dialect sau grai al ei, îmbogățit cu elemente din alte dialecte și graiuri, cu împrumuturi culte din limbile clasice, din limbi înrudite și din alte limbi de cultură. Tendințele fundamentale în evoluția lor sînt: realizarea unor norme unice, supradialectale, îmbogățirea și diversificarea stilurilor etc. Cf. pentru limba română: B. C a z a c u, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei* (București, 1960); I. C o t e a n u, *Româna literară și problemele ei principale* (București, 1961); A l. R o s e t t i, B. C a z a c u, L i v i u O n u, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea* (ed. 2, București, 1971); *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea* (2 vol., red. resp. A l. R o s e t t i și B. C a z a c u, București, 1969); I o n G h e ț i e, *Baza dialectală a românei literare* (București, 1975); G. I v ă n e s c u, *Istoria limbii române* (Iași, 1980), ș.a., iar pentru unele aspecte teoretice mai largi: R. A. B u d a g o v, *Problemele studierii limbilor literare romanice*, București, 1962; I d e m, *Литературные языки и языковые стили*, Moscova, 1967. — *Pag. 84 (66).*

21 Situația s-a schimbat radical în decurs de un secol, cel puțin în Europa și America, parțial și în alte continente. Cu toate acestea, datorită stabilității relative a dialectelor și graiurilor populare, orice limbă continuă să prezinte varietăți locale. Cf., de exemplu, pentru limba română, recentul compendiu colectiv: Matilda C a r a g i u - M a r i o ț e a n u, Ștefan G i o s u, Liliana I o n e s c u - R u x ă n d o i u, Romulus T o d o r a n, *Dialectologie română*, București, 1977. — *Pag. 86 (67).*

22 Ideile schițate aici au căpătat abia mai tîrziu dezvoltare în lingvistica românească. Prima lucrare temeinică de toponimie a apărut peste patru decenii: Iorgu I o r d a n, *Rumänische Toponomastik*, I—III, Bonn-Leipzig, 1924—1926 (cf. versiunea mult amplificată, *Toponimia românească*, București, 1963), iar cea dintîi monografie de antroponimie românească a fost publicată peste mai bine de cinci decenii: Șt. P a ș c a, *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului* (București, 1936), urmată în anii noștri de *Dicționar onomastic românesc* de N. A. C o n s t a n t i n e s c u (București, 1963). Vezi, pentru problemele teoretice: Al. G r a u r, *Nume de persoane*, București, 1965; I d e m, *Nume de locuri*, București, 1972. — *Pag. 90 (70).*

23 Acest paragraf a fost reluat, cu unele modificări și prescurtări, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I: *În loc de Introducere*. III. *În ce constă fizionomia unei limbi?*, p. XLVI—LVIII (vezi și ediția Gr. B r â n c u ș, p. 32—41). — *Pag. 91 (70).*

24 Vezi mai sus, nota 3. — *Pag. 96 (73).*

25 Această teorie originală a *circulației cuvintelor*, cu care H a s d e u a îmbogățit patrimoniul lingvisticii generale, a fost reluată cu noi exemple de S. P u ș c a r i u (*Locul limbii române între limbile romanice*, în vol. *Cerce-*

tări și studii, p. 164—166; *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 191—195, și reed. București, 1976, p. 181—185) și mai ales de D. Macrea, care a înlocuit definitiv statistica eronată a lui A. Cihac și a dat o bază mai largă celei privind *circulația cuvintelor*, în lucrările: *Circulația cuvintelor în limba română*, Sibiu, 1942 (extras din „Transilvania", an. 73, nr. 4); *Fizionomia lexicală a limbii române*, „Dacoromania", X, partea II, 1943, p. 362—373; *Probleme de lingvistică românească*, București, 1961, p. 29—45.

Iată, pe scurt, concluziile la care a ajuns prof. D. Macrea. După ce în 1942—1943 a realizat statistica vocabularului românesc după *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-A. Candrea (Partea I din *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, București, 1931: 43 649 cuvinte), D-sa a reluat cercetările pe baza *Dicționarului limbii române moderne* (București, 1958). Cele 49 649 de cuvinte ale acestui dicționar se împart, după origine, în 76 de grupe, dintre care doar 14 grupe depășesc 1%: 20,02% latine moștenite (9920: 1849 cuvinte-bază + 8071 derivate pe teren românesc și variante); 0,93% autohtone (461: 81 cuvinte-bază + 380 derivate și variante); 7,98% vechi slave (3958 : 1133 împrumutate + 2826 derivate, calcuri și variante); 1,78% bulgărești (881 : 279 împrumutate + 602 derivate și variante); 1,51% bulgaro-sîrbești (747 : 212 împrumutate + 535 derivate și variante); 3,62% turcești (1827 : 1048 împrumutate + 779 derivate și variante); 2,17% maghiare (1073 : 443 împrumutate + 630 derivate și variante); 2,37% neogrecești (1172 : 579 împrumutate + 593 derivate și variante); 38,42% neologisme (mai ales) franceze (19 129: 12 770 împrumutate + 6359 derivate, calcuri și variante); 2,39% neologisme latine literare (1186 : 738 împrumutate + 448 derivate și variante); 1,72% italiene (851 : 430 împrumutate + 421 derivate și variante); 1,77% germane (878 : 561 împrumutate + 317 derivate și variante); 2,24% onomatopeice (1108 : 272 cuvinte-bază + 836 derivate); 2,73% de origine nesigură (1349 : 526 cuvinte-bază + 823 derivate și variante); 5,58% de origine necunoscută (2770 : 1440 cuvinte-bază + 1330 derivate și variante) etc.

Cît privește *frecvența* cuvintelor românești într-o operă literară reprezentativă, D. Macrea a ales poeziile lui M. Eminescu, tipărite în timpul vieții (*Opere*, ed. Perpessicius, vol. I, București, 1939). Cele 3607 cuvinte întrebuințate de marele poet (33 846 apariții) se repartizează astfel, după origini (inclusiv derivatele): *latine moștenite* — 48,68% în vocabular și 83% în circulație, *slave* — 16,81% în vocabular și 6,93% în circulație, franceze — 11,97% în vocabular și 2,52% în circulație etc.

În sfîrșit, în ultimele două decenii, alți lingviști au făcut cercetări parțiale de frecvență a vocabularului românesc, pe secțiuni ale vocabularului (de ex., așa-numitul fond principal lexical), autori, stiluri literare sau grupe de texte, ajungînd la rezultate mai mult sau mai puțin similare, în tot cazul elocvente pentru structura și „fizionomia" lexicală a limbii române actuale (acad. Al. Graur, V. Șuteu, Gh. Bolocan, A. Juilland și colab., B. Kelemen, C. Maneca, C. Dumitriu, Florica Dimitrescu, Luiza Seche; vezi Al. Niculescu, *Cuvînt introductiv* la: C. Tagliavini, *Originile...*, p. X—XII; cf., în special: C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic*, Iași, 1973; Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*, București, 1974). — *Pag. 100 (76).*

26 În ediția originală se repetă cifra 102 la note, astfel că, în continuare, am corectat numerotarea. — *Pag. 100 (76), nota 103.*

27 Și în chestiunea reliefului sonor al limbii române, D. Macrea a reluat ideea lui Hasdeu, dîndu-i o fundamentare mai amplă pe baza mai multor texte literare vechi și noi: *Frecvența fonemelor în limba română*, „Dacoromania", vol. X, partea I, 1941, p. 39—49; *Despre fizionomia fonetică a limbii române*, în vol. *Probleme de fonetică*, București, 1953; *Relieful sonor al limbii române în lumina cercetărilor statistice*, în vol. *Studii de lingvistică română*, București, 1970. Se confirmă prin aceste cercetări, ca și prin altele mai noi, relativa sonoritate a limbii române și echilibrul între vocale și consoane (45,16% vocale și 54,84% consoane: printre vocale, *e* apare în proporție de 10,14 %, printre consoane, *r* în proporție de 7,41% etc.). — *Pag. 102 (77).*

28 Enumerarea are în vedere situația administrativă a României de la sfîrșitul secolului trecut. Ulterior, în 1918, numărul județelor a ajuns la 71, iar astăzi, prin constituirea unor unități teritoriale mai mari și mai puternice (conform Legii nr. 2 din 1968, cu completările ulterioare), numărul județelor este de 41: *Alba*, *Arad*, *Argeș*, *Bacău*, *Bihor*, *Bistrița-Năsăud*, *Botoșani*, *Brașov*, *Brăila*, *Buzău*, *Caraș-Severin*, *Călărași*, *Cluj*, *Constanța*, *Covasna*, *Dîmbovița*, *Dolj*, *Galați*, *Giurgiu*, *Gorj*, *Harghita*, *Hunedoara*, *Ialomița*, *Iași*, *Maramureș*, *Mehedinți*, *Mureș*, *Neamț*, *Olt*, *Prahova*, *Satu Mare*, *Sălaj*, *Sibiu*, *Suceava*, *Teleorman*, *Timiș*, *Tulcea*, *Vaslui*, *Vîlcea*, *Vrancea*; la acestea se adaugă capitala țării — *Municipiul București*, *cu sectorul agricol Ilfov*. — *Pag. 104 (78).*

29 Numele județului *Vîlcea* apare în cele mai vechi documente slavoromâne în forma: сѫдство Влъче (*Documenta Romaniae Historica*, B. *Țara Românească*, vol. I, întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, Ed. Academiei R. S. România, 1966, p. 248: document din 1475, iulie 15, ș.a.; o atestare mai veche ar fi din 1392, ianuarie 8, *ibidem*, p. 43, însă documentul respectiv s-a păstrat numai în copie, denumirea respectivă apărînd în forma сꙋдство Вльческо), în care primul cuvînt traduce sigur rom. *județ* (< lat. *judicium*), iar al doilea este adjectiv posesiv de la un nume de persoană, Влъкъ = *Vîlcul* sau *Lupul* (în acest caz, „tradus" în slavonă). Explicații apropiate se găsesc la: Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 481; Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 257. — *Pag. 104 (78).*

30 Tocmai pornind de la termenul introdus de Hasdeu, prof. D. Macrea și-a intitulat două studii ale sale: *Fizionomia lexicală a limbii române* și *Despre fizionomia fonetică...* (Vezi mai sus, notele 25 și 27). — *Pag. 105 (79).*

31 Îmbrățișarea „teoriei valurilor" curînd după formularea ei de către J. Schmidt, susținută de Hasdeu cu noi argumente concrete, este un alt exemplu al modernității savantului, la curent cu progresele lingvisticii generale din vremea sa (vezi, de exemplu, Al. Graur, „*Wellentheorien*", în *Probleme de lingvistică generală*, V, 1967, p. 69—75). — *Pag. 108 (80).*

32 Limba poetică sau, mai larg, limba artistică a devenit obiect de studiu intens în țara noastră abia în ultimele decenii, prin direcția inaugurată de Tudor Vianu (*Arta prozatorilor români*, 2 vol., București, 1941; *Probleme de stil și artă literară*, București, 1954, și alte cercetări, reunite în vol. *Studii de stilistică*, București, 1968) și dezvoltată astăzi de o întreagă pleiadă de cercetători. În alt plan sînt realizate *Stilistica limbii române* a acad. Iorgu Iordan (București, 1944, ediție definitivă, 1975), pe de o parte, și *Stilistica funcțională a limbii române* a acad. I. Coteanu (București, 1973), pe de altă parte. — *Pag. 128 (92).*

33 Acest paragraf a fost retipărit de H a s d e u în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I: *În loc de Introducere*. I. *Ce este etimologia?*, p. XIX-XXXIV (vezi și ediția Gr. Brâncuș, p. 13—24). — *Pag. 128 (92).*

34 Cu toate acestea, *etimologia* a rămas limitată la studiul originii (și istoriei) cuvintelor (evoluția formei și a sensurilor). Cf. V. P i s a n i, *L'etimologia*, Milano, 1947 (trad. rusă, Moscova, 1956). — *Pag. 131 (94).*

35 Și totuși, S a u s s u r e avea dreptate: studiul său *Mémoire sur le système primitif...*, citat de Hasdeu, în notă, a introdus o inovație metodologică de cea mai mare însemnătate pentru reconstituirea sistemului fonetic al indo-europenei comune (vezi, de ex. Al. G r a u r — Lucia W a l d, *Scurtă istorie...*, p. 166). H a s d e u are însă grijă să atenueze surpriza sa, făcînd în aceeași notă o referire suplimentară la comentariul pozitiv al tînărului, pe atunci, și talentatului lingvist rus N. K r u ș e v s k i, al cărui articol i-a parvenit pe cînd își încheia lucrarea (Extrasul de la B.A.R., cota II 44331, provine din biblioteca lui H a s d e u de la Cîmpina). — *Pag. 134 (95).*

36 Ulterior, s-a stabilit că vocalismul sanscritei prezintă sensibile inovații față de indo-europeana comună, care dispunea de vocalele $\breve{e}$, $\bar{e}$, $\breve{o}$, $\bar{o}$, $\breve{a}$, $\bar{a}$ (lungi și scurte), precum și de o vocală nedeterminată, notată ə (vezi A. M e i l l e t, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, ed. 7, Paris, 1934, cap. III; trad. rusă, Moscova-Leningrad, 1938). — *Pag. 136 (97).*

37 Capitolul respectiv n-a mai fost scris (vezi mai sus, nota 7). — *Pag. 145 (102).*

38 Vezi mai sus, nota 7. — *Pag. 146 (103).*

39 H a s d e u atrage aici atenția asupra unui aspect de care lingvistica românească s-a ocupat abia în vremea noastră, de altfel, cu rezultate notabile prin ecoul internațional. Cf., în special, lucrările Tatianei S l a m a - C a z a c u: *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, București, 1957; *Dialogul la copii*, București, 1961 (trad. cehă: Praga, 1966; trad. engleză: Haga — Paris, 1977), și alte lucrări. — *Pag. 149 (105).*

40 Etimologia propusă de Hasdeu propriului său nume, de altfel, cu „probabilmente", reprezintă, credem, un joc etimologic al savantului, atras de sensul cuvîntului slavon invocat. Ce e drept, nici etimologia propusă de N. A. C o n s t a n t i n e s c u (*Dicționar onomastic românesc*, p. 292) nu este mai plauzibilă (autorul trimite la cuvîntul *hazdea* „mătase scumpă"). — *Pag. 156 (109).*

G. MIHĂILĂ

INDICE DE CUVINTE

Indicele cuprinde: 1) cuvinte explicate de B. P. Hasdeu, în cele trei tomuri, din punct de vedere lexical și etimologic, redate aici în cursive, inclusiv cifrele indicînd paginile (din t. I fără o indicație expresă)[1]; 2) cuvinte explicate de marele lingvist numai din punct de vedere lexical, redate cu litere drepte, inclusiv cifrele indicînd paginile (Din *Glosar I*, t. I, p. 240—256, sînt incluse toate cuvintele). Cifrele care apar în paranteze reprezintă nr. de ordine din *Glosarul II — Specimen de «Dicționar etimologic al limbii române»* (nr. 1—200, t. I, p. 262—298), respectiv din *Addenda et corrigenda* (nr. 1—100, t. I, p. 540—562) și din *Notele* noastre, în care aducem unele completări sau corectări la explicațiile date de Hasdeu (t. I, nr. 1—314 și — la *Suplement* — nr. 1—54, p. 576—608; t. II, nr. 1—241, p. 521—552; t. III, nr. 1—40, p. 112—118; de asemenea, sînt incluse paginile din studiul introductiv, în care se fac referiri la etimologiile lui Hasdeu). Din textele lui H. Schuchardt și M. Gaster am extras cuvintele pe baza versiunii românești (t. I, p. 478—507, resp. p. 528—537).

G.M.

Română (Dacoromână)

[1] Menționăm aici că indicele întocmit de Hasdeu însuși în *Suplement* la t. I, p. 439—442, este incomplet.

Notă la corectură: Cititorul este rugat să țină seama de următoarele corecturi la t. II: p. 59, r. 8 — *pentru*, r. 22 — *pămînt;* p. 63, r. 13 — сф҃нта; p. 84, r. 18 — ажѹнсѹ; p. 171, r. 15 de jos — dulce ogoditorĭu; p. 231, r. 13 de jos — mitograf; p. 244, r. 2 — н-ацї аѹѕнтѹ; p. 265, r. 5 de jos — εἶπεν, r. 4 de jos — εἶχον, p. 361, r. 3 de jos — *a da*; p. 515, r. 1 — Casetti; p. 551, r. 4 de jos — Chivu.

INDICELE FĂSCIOAREI I

Plan editură: Nr. 9009 C. Coli de tipar: 8,50.
Bun de tipar: 6.06.84.

Tiparul executat sub comanda
Nr. 79 la
Intreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti
Republica Socialistă România

COLOFON

CUVENTE DEN BĂTRÎNI
VOL. III

monumentală operă lingvistică și filologică a lui
BOGDAN PETRICEICU HASDEU
a fost publicată în anul 1881 de Direcțiunea Arhivelor Statului București, Noua Tipografie Națională, Stefan Rasidescu,
Str. Academiei nr. 15.
Lucrarea a fost culeasă cu caracter Didot, corp 12 verzal și de rînd (drepte și cursive), pe format 6 1/2 și 10 1/4, tipărită pe format 17 × 24.
Ediția de față, prima reeditare integrală a lucrării lui B. P. Hasdeu, este îngrijită de prof. univ. dr. doc. GHEORGHE MIHĂILĂ
(Universitatea din București).
În cadrul Editurii Didactice și Pedagogice — Director: dr. CONSTANTIN FLORICEL; redactori șefi: GHEORGHE ALECU și AVRAM POP — la realizarea acestei ediții au luat parte:
Redactor: prof. gr. I ARETIA DICU
Machetare și tehnoredactare: ION MIREA
Coperta: CONSTANTIN GULUȚĂ
Corectori: AURORA ONCESCU, GABRIELA STOICA, MAGDA ACXENTESCU
ANA IONESCU (șef corectură).
Urmărire producție: CORNELIA SAVA.
De la Institutul de Lingvistică din București a fost consultat pentru această lucrare GHEORGHE CHIVU, cercetător principal.
Realizarea acestei cărți aparține Întreprinderii Poligrafice „13 Decembrie 1918" din București, str. Grigore Alexandrescu, nr. 89—97
(Director ing. CONSTANTIN TRONARU; ing. șef ADRIAN FLINTEA; șef producție ing. FLOREA DIONISIE).
Pe fluxul tehnologic, coordonarea executării lucrării a fost asigurată de CONSTANTIN MIRCEA, șef atelier, la culegere; ing. CONSTANTIN RIZOPOL, la imprimare; DUMITRU STĂNICĂ la Tipar plan; ing. SANDA DULU, la legătorie.
Un aport deosebit în procesul de pregătire a formei la text l-au avut NICULINA NICHITA și MARIA ANDREI, muncitori zețari; VASILE SEKEI și MARIA MAZILU, brigadieri.
Noua ediție apare tipărită pe hîrtie 16 × 70 × 100 și este culeasă la monotip cu caracter medieval, verzale și de rînd (drepte, cursive), corp 8, 10, 12.

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

B.P. HASDEU

